

● **Χρονολόγιο
του Δημοσθένη Βουτυρά.**

● **Πρωτότυπος
διηγηματογράφος.**
Η ανάγκη για επανεκτίμη-
ση του έργου του.

Του **Στυλιανού Αλεξίου**

● **Η άγνωστη επιστολή.**
Η σχέση του νεαρού Ν. Γ.
Πεντζίκη με τον ώριμο
Βουτυρά.

● **Ελκυστική
θεματογραφία.**
Θέματα από την ανθρωπι-
νη και κοινωνική ζωή

Της **Βέρας Βασαράνη**

● **Ο Πειραιάς και
το διήγημα της πόλης.**
Οι κοινωνικές συνθήκες και
η ατμόσφαιρα στο έργο του

Του **Βάσια Τσοκόπουλου**

● **Η ειρωνεία
του Βουτυρά.**

Οι ειρωνικοί τόποι
στο έργο του.

Της **Κατερίνας Κωστίου**

● **Η μαύρη γοητεία
του Βουτυρά.**

Ο κόσμος της αεργίας
και της φτώχειας.

Του **Αρη Μαραγκόπουλου**

● **Κρίσεις και σχόλια.**

Συγγραφέις για
το έργο του.

● **Μεταφορά
στον κινηματογράφο.**

Από το διήγημα «Παπές
ειδωλολάτρης», η ταινία
«Το περιβόλι του παπά».

Της **Ελένης Αλεξανδράκη**

● **Φίλοι και θαυμαστές.**

Η φιλία, η προσωπική
παρέα και η ταβέρνα

Της **Αγγελικής Πασσιά**

● **Ο άνθρωπος-διήγημα.**

Του **Παύλου Νιρβάνα**

Εξώφυλλο: Ο Δημοσθένης Ν. Βουτυράς.
Φωτογραφία που δημοσιεύεται στη συλλογή
«Μέσα στην Κόλαση», Αθήνα 1927.

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ψυχολογικές διηγήσεις

Σαραντα χρόνια μετά το θάνατό του, ο Βουτυράς μελετάται ακόμη...

ΣΑΡΑΝΤΑ χρόνια συμπληρώθηκαν φέτος από το θάνατο του Δημοσθένη Βουτυρά, του δεξιότεχνη του διηγηματος. Είναι ένας συγγραφέας που οι περισσότεροι γνωρίσαμε από τα αναγνώσματα των Νέων Ελληνικών του Γυμνασίου. Μας είχε γοητεύσει τότε με το εντελώς πρωτότυπο και προσωπικό ύφος του. Μετά άλλοι τον προσπέρασαν και άλλοι ανακάλυψαν διηγήματά του σε κάποιες συλλογές,

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΠΕΓΚΥ ΚΟΥΝΕΝΑΚΗ

που, είναι αλήθεια, δεν βρίσκονταν εύκολα. Σταδιακά οι περισσότεροι στραφήκαμε προς άλλους συγγραφείς στο πνεύμα πάντα της εκάστοτε εποχής. Ωστόσο, ο Δημοσθένης Βουτυράς ήταν και παραμένει μια σταθερή αξία. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι, κατά καιρούς, πολλοί μελετητές κάνουν αναφορά στο έργο ή τους ήρωές του, ενώ το 1994 άρχισαν να κυκλοφορούν τόμοι με τα «Απαντά» του (Εκδόσεις «Δελφίνι»). Ετσι, το έργο του όχι μόνο ξανασυζητήθηκε αλλά και επανεκτιμήθηκε.

Ο Δημοσθένης Βουτυράς γεννήθηκε το 1871 ή '72 στα Δαρδανέλια. Μεγάλωσε κι ανδρώθηκε στον Πειραιά και από πολύ μικρή ηλικία άρχισε να γράφει. Τα πρώτα του διηγήματα δημοσιεύτηκαν στο «Χρονογράφο», στο «Περιοδικό μας» του Βώκου και στα «Παναθήναια». Την εμφάνισή του στα Γράμματα τη χαιρέτισαν με θέρμη ο Γρ. Ξερόπουλος και ο Κ. Παλαμάς, που τον θεωρούσαν ξεχωριστή περίπτωση στη νεοελληνική λογοτεχνία. Ωστόσο, η αναγνώριση του Βουτυρά δεν υπήρξε καθολική.

Το 1924 από τις στήλες του «Νουμά» του επιτίθεται ο εκπρόσωπος της σοσιαλιστικής λογοτεχνίας, ανοίγοντας μια συζήτηση που ονομάστηκε «Το πρόβλημα Βουτυρά». Υπερασπιστές του; Ο Πέτρος Χάρης, ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Παύλος Νιρβάνας, ο Γλαύκος Αλιθέρης και κυρίως η νεολαία.

Το έργο του Βουτυρά καλύπτει ολόκληρο το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα και η ανάγνωσή του επιτρέπει την παρακολούθηση της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. «Καλλιτέχνη, εκφραστή όλων των περιπετειών της λαϊκής ψυχής στη μακρόχρονη περίοδο του αστικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας», τον είχε αποκαλέσει ο Στρατής Τσίρκας. «Την παραλαμβάνει από τα ματωμένα

Σχέδιο της κόρης του Δημοσθένη Βουτυρά, ζωγράφου Θεώνης Βουτυρά-Στεφανοπούλου.

σπάργανα της εθνικής συμφοράς του 1897, την περνά στο Γουδί, τους βαλκανικούς πολέμους, την επέμβαση των Αγγλογάλλων και τον αποκλεισμό, την άλλη εθνική συμφορά του 1922, τα κινήματα και τις δικτατορίες -τραγικό και μεγαλόπρεπο στεφάνωμα-, την κατοχή και την Αντίσταση».

Ο Βουτυράς ήταν ένας πολύ μοντέρνος και προσωπικός συγγραφέας για την εποχή του. Ήταν ο πρώτος που έφερε το διήγημα «από το νησί του Παπαδιαμάντη, από το χωριό του Καρκαβίτσα και τη στάνη του Κρυστάλλη» και το μετέφερε στο αστικό περιβάλλον. Με άλλα λόγια ήταν ο συγγραφέας που μετέτρεψε το διήγημα από ηθογραφικό σε αστικό. Είχε το χάρισμα να διηγείται πραγματικά να ζωγραφίζει τους ήρωές του. Ήταν από τους λίγους συγγραφείς που δεν στήριξε το διήγημά του στο μύθο αλλά κυρίως στην ψυχολογική παρατήρηση. Κι αυτή η παρατήρηση -με τις μοναδικές περιγραφές- έδωσε πνοή σε πρόσωπα που αν και σχεδιασμένα συνοπτικά με χαρακτηριστικά καθημερινά και εκ πρώτης όψεως άνευ σημασίας, έφεραν στοιχεία του μοιραίου, του ξεχωριστού.

Ο Βουτυράς, όμως, δεν ήταν ένας περιζήτητος συγγραφέας στην εγχώρια αγορά. Είχε κερδίσει τη διεθνή αναγνώριση. Διηγήματά του μεταφράστηκαν στα γαλλικά, τα πορτογαλικά, τα ολλανδικά, ακόμη και στα τουρκικά. Δεν είναι τυχαίο ότι το 1928 το έγκυρο γαλλικό περιοδικό Revue Nouvelle, σε ειδικό τεύχος για τη σύγχρονη λογοτεχνία, ανθολογεί τον Βουτυρά μαζί με δεκατρείς άλλους διάσημους συγγραφείς απ' όλο τον κόσμο. Η κατάσταση όμως αλλάζει μετά τον πόλεμο. Ιδιότυπος σοσιαλιστής, συνεπής στις ιδέες του μια ολόκληρη ζωή, υφίσταται την εκδίκαση του μετεμφυλιακού κράτους. Στις δύο διαδοχικές εκλογές της Ακαδημίας, το 1951 και το 1953, δεν θα εκλεγεί μέλος της. Ταυτόχρονα, η ασθένεια θα τον καταβάλει. Θα πεθάνει στις 27 Μαρτίου του 1958...

Το πορτρέτο αυτού του πολύπλευρου λογοτέχνη επιχειρεί να σκιαγραφήσει αυτό το αφιέρωμα των «Επτά Ημερών». Το σημαντικό, είναι πως η πλειοψηφία των μελετητών του έργου του ανήκει στη νέα γενιά. Αυτό σημαίνει ότι το ενδιαφέρον γι' αυτόν συνεχώς ανανεώνεται.

Χρονολόγιο Δημοσθένη Βουτυρά

Νικόλαος Βουτυράς: Ο πατέρας του συγγραφέα, συμβολαιογράφος στον Πειραιά από το 1876.

1871 ή 1872: Γέννηση του Δημοσθένη, γιου του Νικόλαου Βουτυρά και της Θεώνης, το γένος Παπαδή. Οι γονείς του παντρεύτηκαν παρά τη θέληση της οικογένειας της Θεώνης και έφυγαν για τη Σμύρνη και μετά στην Πόλη. Εκεί γεννήθηκε ο Δημοσθένης.

1876: Επιστροφή στην Ελλάδα. Εγκατάσταση στον Πειραιά, όπου ο Νικόλαος Βουτυράς διορίζεται συμβολαιογράφος.

1875-1900: Ταραγμένα παιδικά και εφηβικά χρόνια. Ο Δημοσθένης στο Γυμνάσιο καταλαμβάνεται από κρίσεις επιληψίας και σταματά το σχολείο. Ζει μια προστατευμένη ζωή στο σπίτι και μια ελεύθερη ζωή στους δρόμους του Πειραιά. Δοκίμαζι διάφορες δραστηριότητες: σπουδάζει καπετάνιος στη Σχολή Μαχαιριάδη· μαθαίνει ξιφασκία· τεχνόρος (το 1889 τραγούδησε σε συναυλία). Κάνει σχέδια να φύγει στην Αφρική για να ιδρύσει ελεύθερο κράτος και στα σχέδια αυτά παρα-

σέρνει και κάποιους εύπιστους Πειραιώτες. Περνά περιόδους αλητείας και μπλέκεται σε καυγάδες και στις τοπικές προεκλογικές διαμάχες. Οι περιπέτειές του αυτές τροφοδότησαν αργότερα με θέματα το έργο του.

1900: Πρώτες δημοσιεύσεις διηγημάτων του Δ.Β. στην εφημερίδα «Χρονογράφος» του Πειραιά. Τον Δεκέμβριο δημοσιεύεται «Το κακούργημα του ιερέως» στο πειραιώτικο πρωτοποριακό περιοδικό «Το Περιοδικόν μας» του Γεράσιμου Βώκου. Ακολουθούν και άλλα.

1902: Γράφει τη νουβέλα «Λεωνίδα Λαγκάς» στο μικρό γραφείο του χυτηρίου που είχε ιδρύσει συνεταιρικά ο πατέρας του. Το μικρό αυτό γραφείο γίνεται στέκι των λογίων του Πειραιά. Σύχναζαν εκεί ο Χατζάρας, ο Φιλύρας, ο Σκίπης κ.ά.

1903: Εκδίδει το «Λεωνίδα Λαγκά» – ιδιωτική έκδοση, με πολλά τυπογραφικά λάθη. Η νουβέλα είναι

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Ο Δημοσθένης Βουτυράς και η Μπετίνα Φέξη σε φωτογραφία μάλλον της χρονιάς του γάμου τους (1904).

Ο Βουτυράς σε συνεργασία με τον Νώντα Ελατο (Επ. Γ. Παπαμιχαήλ) έγραψε αναγνωστικά για το δημοτικό σχολείο, μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και την καθιέρωση της δημοτικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Μετά την κατάργησή της από τη βραχύβια δικτατορία του Παγκάλου, επανήλθε και διδασκόταν μέχρι την ίδρυση του ΟΕΣΒ (1937).

Συνέχεια από την 3η σελίδα

γραμμένη στην καθαρεύουσα. Χαιρετίζεται αμέσως από τον Γρ. Ξενόπουλο και τον Κ. Παλαμά. «...μόλις άνοιξα το βιβλιαράκι κι έρριψα μιά ματιά (...) αμέσως μου εγεννήθη η όρεξις να το αρχίσω από την αρχήν. Το άρχισα και δεν το άφησα παρά μόνον όταν έφθασα εις το τέλος (...) Και έτσι είναι γραμμένο όλον το βιβλίον, με μίαν αδρότητα μοναδικήν, με ένα πλούτον απρόοπτον προσώπων και πραγμάτων, με μίαν πλημμύραν εξαφνικήν και ακατάσχετον. Ο ήρωας ζει, και μαζί του ζει ο αναγνώστης» γράφει ο Ξενόπουλος. Και ο Παλαμάς: «...οι σελίδες του νέου αυτού βιβλίου γεννήτρεις είναι μιας στοχαστικής χαράς». Την ίδια χρονιά παντρεύεται με την Μπετίνα Φέξη.

1904: Δημοσιεύεται στο περιοδικό «Ακρίτας» του Σ. Σκίπη η νουβέλα «Ο Καμπούρης».

1905: Χρεωκοπία του εργοστασίου και αυτοκτονία του πατέρα του. Ο Δημοσθένης προσπαθεί να σώσει την επιχείρηση δουλεύοντας μαζί με τους εργάτες. Αρχίζουν να δημοσιεύονται διηγήματά του στα «Παναθήναια».

1906: Πουλά το χυτήριο και φεύγει από τον Πειραιά. Εγκατάσταση στο Κουκάκι, στην οδό Γεωργίου Ανδρούτσου 28, όπου έζησε όλη την υπόλοιπη ζωή του. Γίνεται επαγγελματίας συγγραφέας και προσπαθεί να ζήσει μόνο από το γράψιμο.

1907-1910: Οικονομικές δυσκολίες. Γεννιούνται οι δύο κόρες του: Θεώνη (που έγινε ζωγράφος) και Ναυσικά (υψίφωνος της Λυρικής Σκηνής). Η Μπετίνα παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα για να ζήσει η οικογένεια.

1911: Αρχίζει να δίνει διηγήματα στο περιοδικό της Αλεξάνδρειας «Νέα Ζωή», εισπράττοντας για πρώτη φορά ικανοποιητικές αμοιβές. Δημοσιεύει διηγήματά του στο περιοδικό της Μυτιλήνης «Χαραυγή».

1912-3: Στη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων γράφει τη νουβέλα «Αλανιάρηδες», μια τοιχογραφία της ανεργίας, της φτώχειας και της μπόεμικης ζωής στην Ελλάδα των αρχών του αιώνα.

1913: Το περιοδικό «Γράμματα» του Στέφανου Πάργα στην Αλεξάνδρεια αρχίζει να δημοσιεύει και αυτό διηγήματα του Βουτυρά.

1915: Οι εκδόσεις του περιοδικού «Γράμματα» τυπώνουν την πρώτη συλλογή του Δ.Β. σε βιβλίο «Ο Λαγκάς και άλλα διηγήματα». Ο «Λαγκάς» είναι πια μεταγγραμμένος στη δημοτική.

1916: Δημοσιεύεται η νουβέλα «Ζωή αρρωστημένη», σε συνέχειες, στο περιοδικό «Φύλλα».

1917: Δημοσιεύεται η πρώτη συστηματική και μεθοδική κριτική για το έργο του Βουτυρά από τον Πέτρο Αλήτη (ψευδώνυμο του Παν. Παναγιώτου) στο περιοδικό «Γράμματα» της Αλεξάνδρειας.

1919: Η φήμη του Βουτυρά είναι μεγάλη στους λογοτεχνικούς κύκλους της Ελληνικής Αλεξάνδρειας. Θαυμασμός από τους Απουάνους, τους νέους αναρχικούς διανοούμενους της Αλεξάνδρειας (Γ. Βρισιμι-

Ο συγγραφέας Δημ. Βουτυράς κατά τη δεκαετία του '20, όταν αρχίζει η εκδοτική του αναγνώριση στην Ελλάδα.

Η Μπετίνα Βουτυρά και η κόρη της Θεώνη στην αυλή του σπιτιού τους στο Κουκάκι. Η οικογένεια Βουτυρά εγκαταστάθηκε εδώ, Γεωργίου Ανδρούτσου 28, το 1906.

τζάκης, Γ. Μηταράκης, Γ. Σαρεγιάννης), οι οποίοι του αφιερώνουν το βιβλίο τους «Κάτω από τον Αττικόν ουρανό». Στην Ελλάδα, στη διάρκεια της δεκαετίας που τελειώνει συνεργάζεται σχεδόν με όλα τα αξιόλογα λογοτεχνικά περιοδικά που εκδίδονται («Νουμάς», «Βωμός», «Παναθήναια», «Ημερολόγιο Σκόκου», «Νέα Τέχνη», «Μούσα», «Μαύρος Γάτος» κ.ά.).

1920: Αρχίζει η εκδοτική αναγνώριση στην Ελλάδα. Επανεκδίδεται «Ο Λαγκάς και άλλα διηγήματα». Εκδίδεται η συλλογή «Παπάζ ειδωλολάτρης και άλλα διηγήματα». Δημοσιεύεται στο «Νουμά» πολυσέλιδη κριτική του Ξενόπουλου που προσπαθεί να λύσει το πρόβλημα Βουτυρά: πώς ένα έργο με τόσα (κατά τον Ξενόπουλο) ελαττώματα έχει τέτοια δύναμη και αιχμαλωτίζει τον αναγνώστη του. «Το διήγημα του κ. Δημοσθένη Βουτυρά αθετεί κάθε σχεδόν κανόνα ή νόμο. Κι όμως είναι διήγημα. Αποτελεί λοιπόν ένα φαινόμενο που θέλει την εξήγησή του» έγραφε ο Ξενόπουλος. Και αλλού: «Δεν υπάρχει ίσως, όχι πια στη φιλολογία μας, μα στον κόσμο όλο, συγγραφέας που να 'χει μεγαλύτερα ελαττώματα, που ν' αντέχει λιγότερο στην κριτική και που να επιβάλλεται περισσότερο. Είδατε πόση εντύπωση μου έκανε τότε ο «Λαγκάς» και πώς έγραφα τότε γι' αυτόν. Την ίδια είχα κι απ' όσα διηγήματα του κ. Βουτυρά ευτύχησα να διαβάσω κατόπι, και τα ίδια θά 'γραφα για καθέν' απ' αυτά. Ενα μικρό μάλιστα, το παράξενο εκείνο «Παραράμα» (...) μου χαράχθηκε τόσο, που το θυμάμαι συχνότερ' από κάθε άλλο ελληνικό διήγημα. Και προχτές ακόμα, όταν τέλειωσα το «Συμβουλευτή», αισθάνθηκα μια τόσο αλλόκοτη χαρά, που ήθελα να 'χω μπροστά μου τον κ. Βουτυρά για να τον φιλήσω!».

1921: Εκδίδονται οι συλλογές «32 διηγήματα», «Ζωή αρρωστημένη και άλλα διηγήματα», «Μακριά απ' τον κόσμο και άλλα διηγήματα» και η νουβέλα «Αλανιάρηδες».

1922: Εκδίδεται η συλλογή «Το γκρέμισμα των θεών και άλλα διηγήματα».

1923: Του απονέμεται το Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών. Εκδίδονται οι συλλογές «Φως στο σκοτάδι και άλλα διηγήματα», «Διωγμένη αγάπη και άλλα διηγήματα», «Ονειρο που δεν τελειώνει και άλλα διηγήματα», «Ο θρήνος των βοδιών και άλλα διηγήματα», «Ο νέος Μωυσής και άλλα διηγήματα».

1924-1930: Αναγνώριση στην Ευρώπη. Το έργο του προκαλεί το ενδιαφέρον σημαντικών ελληνιστών (Εσελινγκ στην Ολλανδία, Ντίτριχ στη Γερμανία, Πέρκας στην Ισπανία, Φαμπρ στην Ελβετία, Γκλίικμαν στη Σοβιετική Ένωση κ.ά.).

Ανακατεύεται με τη συγγραφή σχολικών αναγνωστικών. Σε συνεργασία με τον Νώντα Ελατο (Επ. Παπαμιχαήλ) γράφει επτά αναγνωστικά για το δημοτικό σχολείο.

1924: Εκδίδεται η συλλογή «Αριστοκρατική γειτονιά και άλλα διηγήματα». Ο Κ. Παρορίτης επιτίθεται βίαια από τις στήλες του «Νουμά»

Φωτογραφία από τον εορτασμό των 50 χρόνων της λογοτεχνικής προσφοράς του Δημ. Βουτουρά, από το Σύνδεσμο Ελλήνων Λογοτεχνών (Θέατρο «Αλικής», 30 Ιουνίου 1951). Στη φωτογραφία μεταξύ άλλων διακρίνονται, δεύτερος από αριστερά ο κριτικός της λογοτεχνίας Βάσος Βαρίκας, ο Δημοσθένης Βουτουράς, η ηθοποιός Ελένη Χαλκούση και στο κέντρο, ο αρχαιολόγος Αλέξανδρος Φιλαδέλφους (φωτ.: Κ. Μεγαλοκονόμου).

στον Βουτουρά καταλογίζοντας στο έργο του σοβαρές αδυναμίες και έλλειψη ιδεολογικού προσανατολισμού. Ξεσπά συζήτηση ανάμεσα στους κριτικούς και τους λογοτέχνες που έμεινε γνωστή ως το «πρόβλημα Βουτουρά». Στους υποστηρικτές του Βουτουρά συγκαταλέγονται ο Γρ. Ξερόπουλος, ο Π. Νιρβάνας, ο Π. Χάρης, ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Γλαύκος Αλιθέρης κ.ά. Το έργο του είναι ιδιαίτερα δημοφιλές στη νεολαία και στους νέους λογοτέχνες.

1925: Εκδίδεται η νουβέλα «Η σιδερένια πόρτα».

1926: Εκδίδεται η νουβέλα «Τροφή στο θάνατο».

1927: Εκδίδονται το «Στη χώρα των σοφών και των αγρίων», η σάτιρα «Μέσα στην Κόλαση» και η συλλογή «Είκοσι διηγήματα».

1928: Στο αφιέρωμα του γαλλικού περιοδικού La Revue Nouvelle για την παγκόσμια λογοτεχνία δημοσιεύεται διήγημα του Βουτουρά («Ο θρήνος των βοδιών») πλάι σε διηγήματα της Βιρτζίνια Γουλφ, του Σέργουντ Αντερσον, του Αλφόνσο Ρέγιες, του Ραμόν Γκομέζ ντε λα Σέρνα κ.ά.

Εκδίδεται η συλλογή «Μέσ'

τους ανθρωποφάγους».

1929: Εκδίδονται η σάτιρα «Από τη Γη στον Άρη» και η συλλογή «Ανάσταση νεκρών και άλλα διηγήματα».

1930: Εκδίδεται η συλλογή «Στους άγνωστους θεούς».

1931: Εκδίδεται η συλλογή «Η επανάσταση των ζώων και άλλα διηγήματα». Του απονέμεται το Αριστείο του Δήμου Πειραιώς.

1932: Εκδίδονται οι συλλογές «Η όρνιθα ξύνοντας το μάτι της και άλλα διηγήματα», «Υστερα από εκατομμύρια χρόνια και άλλα διηγήματα» και το αφήγημα «Μέρες τρόμου».

1933: Εκδίδεται η διάλεξη του «Τα σύμβολα στα όνειρα» και η συλλογή «Το σπίτι των ερπετών».

1934: Εκδίδεται η νουβέλα «Κάλπικοι πολιτισμοί».

1935: Εκδίδεται η συλλογή «Το τραγούδι του κρεμασμένου και άλλα διηγήματα». Αρχίζει συνεργασία με την εφημερίδα «Έθνος».

1938: Εκδίδεται το «Νύχτες μαγείας».

1939: Εκδίδεται η συλλογή «Ερωτας στους τάφους».

1940: Εορτάζονται τα σαραντάχρονα της λογοτεχνικής του παρουσίας στην ταβέρνα Μπογράκου στην

Κυψέλη. Ο Δήμος Αθηναίων του απονέμει τιμητική σύνταξη.

1940-1945: Γράφει το «Ημερολόγιο της Κατοχής».

1945: Εκδίδεται το μυθιστόρημα «Τρικυμίες».

1947: Ο Δήμος Αθηναίων καταργεί την τιμητική σύνταξη που του είχε εγκρίνει το 1940. Αρχίζει περίοδος μεγάλων οικονομικών δυσκολιών.

1948: Δημοσιεύεται η μελέτη του Στρατή Τσίρκα για τον Βουτουρά στο περιοδικό «Αλεξανδρινή Λογοτεχνία». Αρχίζει η αλληλογραφία και η φιλία εξ αποστάσεως με τον Τσίρκα, ο οποίος είναι θερμός θαυμαστής του έργου του Βουτουρά.

1950: Εκδίδεται η τελευταία του συλλογή «Αργό ξημέρωμα». Ο Στρατής Τσίρκας του γράφει: «Μεγάλε και αγαπημένη μου Διδάσκαλε, το "Αργό Ξημέρωμα" ήταν μια πολύ δυνατή, κι απ' τις σπάνιες χαρές της ζωής μου εδώ πέρα. Δεν θέλω να γράψω ευχαριστίες γιατί εκείνο που ξεχειλά από την καρδιά μου είναι κάτι περισσότερο από ευγνωμοσύνη...».

1954-1958: Η αρρώστια κρατά καθηλωμένο τον Βουτουρά. Εξακολουθεί να γράφει.

1958: Θάνατος στις 27 Μαρτίου.

Αφήνει πολλά διηγήματα αδημοσίευτα και ημιτελές ένα μεγάλο αυτοβιογραφικό γραπτό με τίτλο «Ο Κόσμος-Η Κωμωδία». Αφιέρωμα της «Νέας Εστίας» στο έργο του. Εκδίδεται ο πρώτος τόμος μιας επιλογής διηγημάτων του με τίτλο «Απαντα-επιλογή πρώτη» από τις εκδόσεις «Δίφρος» με εισαγωγή Βάσου Βαρίκα (ο δεύτερος τόμος εκδίδεται το 1960 με εισαγωγή Νίκου Κατηφόρη). Η επιλογή των διηγημάτων που δημοσιεύθηκαν τους δύο τόμους έγινε από τους Βάσο Βαρίκα, Στρατή Δούκα, Χρήστο Λεβάντα, Μιχ. Σαντορινιό και τον εκδότη.

1964: Εκδίδεται επιλογή διηγημάτων του από τις Πολιτικές Λογοτεχνικές Εκδόσεις στο Βουκουρέστι (επιμέλεια Τ. Αδάμου).

1990: Άρθρο του Στυλιανού Αλεξίου όπου προτείνεται η νέα ανάγνωση του έργου του Βουτουρά, η ανάγκη να του δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στις ιστορίες της λογοτεχνίας και να γίνει μια συστηματική έκδοση ολόκληρου του έργου του.

1992: Αφιέρωμα του περιοδικού «Διαβάζω».

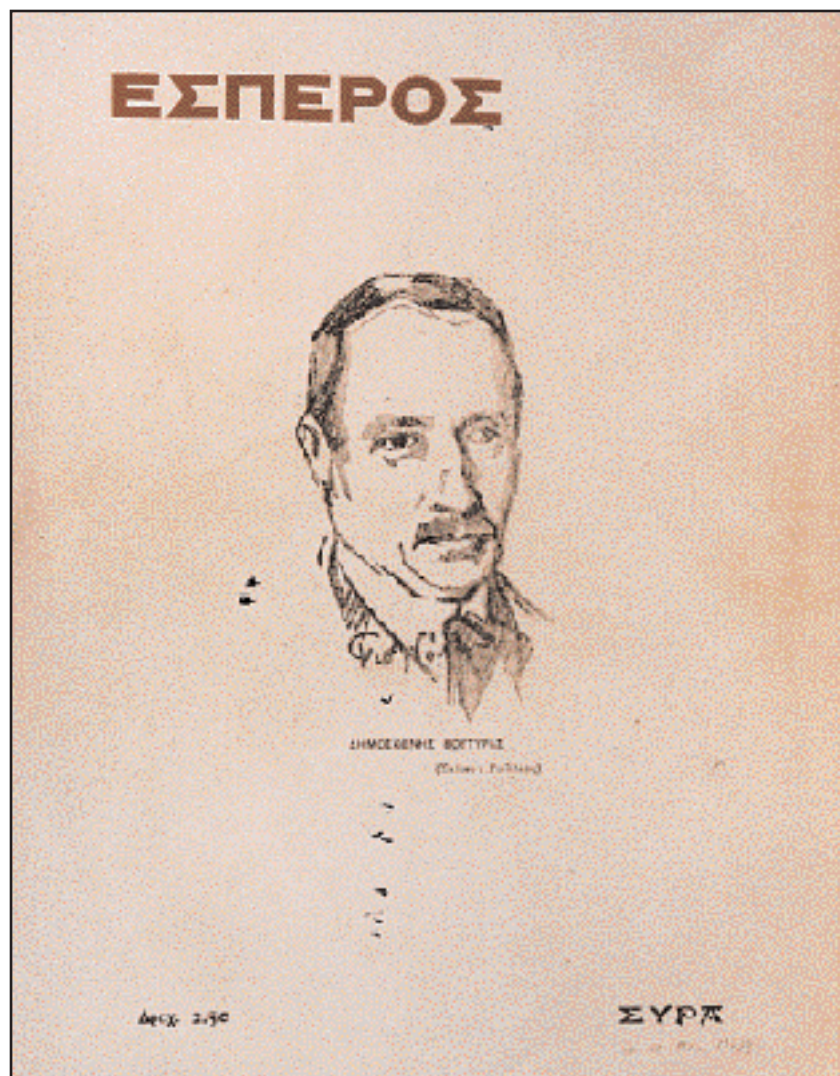
1993: Αρχίζει η συγκεντρωτική έκδοση των «Απάντων» του Δημοσθένη Βουτουρά.

Πρωτότυπος διηγηματογράφος

Η ανάγκη για επανεκτίμηση του έργου του Δημοσθένη Βουτυρά

Η δεύτερη έκδοση του «Λαγκά» μαζί με άλλα διηγήματα από τον εκδοτικό οίκο των «Γραμμάτων» του Στέφανου Πάργα στην Αλεξάνδρεια (Εθνική Βιβλιοθήκη 1915).

Το 1923, όταν η εκδοτική παρουσία του Βουτυρά ήταν έντονη, το περιοδικό της Σύρου «Εσπερος» του αφιέρωσε το εξώφυλλο. Το σκίτσο φιλοτέχνησε ο νεαρός τότε ζωγράφος Δημήτριος Γιολλάσης.

Το Στυλιανού Αλεξίου

Ομότιμον καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης, αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, επίτιμον διδάκτορα του Πανεπιστημίου της Ραδona

ΓΙΑ ΤΟΝ Δημοσθένη Βουτυρά, τον σχεδόν ξεχασμένο σήμερα διηγηματογράφο των πρώτων δεκαετιών του αιώνα μας, οι κυριότεροι ιστορικοί της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν γράφουν πολλά. Ένας συγγραφέας, που διαβάστηκε με πάθος στην εποχή του και που απασχόλησε κορυφαίους κριτικούς, εξαφανίζεται στα σχετικά εγχειρίδια ανάμεσα σε άλλους λιγότερο σημαντικούς, όπως τον Χατζόπουλο, τον Παντελή Χορν, την Ειρήνη Αθηναία και τον Γιάννη Αποστολάκη που δεν ήταν καν λογοτέχνης. Αλλά και η γενική τοποθέτηση είναι συχνά προβληματική. Έτσι ο Κ.Θ. Δημαράς και ο Λίνος Πολίτης, θεωρούν το έργο του Βουτυρά ιδιότυπη ηθογραφία του μικροαστικού και εργατικού κόσμου. Κατά τον πρώτο τα διηγήματά του «δεν αντέχουν σε κανενός είδους τεχνική ή αισθητική ανάλυση», είναι «όμορφοι όγκοι πεζογραφίας, μέσα στους οποίους δύσκολα

ξαναβρίσκει κανείς την ιδιοφυΐα». Ο Mario Vitti αναγνωρίζει στον Βουτυρά ένα «ρεαλισμό ωραιολατρικής προέλευσης», (που ταυτίζεται με τον ρεαλισμό και την ωραιοπάθεια του Χρηστομάνου) και υπογραμμίζει, στα διηγήματά του, «τα καταθλιπτικά σκούρα χρώματα» της ζωής του «υποπρολεταριάτου».

Ωστόσο η ηθογραφία είναι κάτι πολύ διαφορετικό από τον Βουτυρά. Προϋποθέτει ένα κόσμο σχετικά σταθερό και διαμορφωμένο. Στην ηθογραφία, ακόμη και όταν είναι πολύ υψηλού επιπέδου, όπως στον Βιζυηνό, τον Παπαδιαμάντη και τον Κονδυλάκη, το βασικό είναι ο γενικός τρόπος ζωής της κοινωνικής ομάδας, όχι η ατομική περίπτωση. Με τον Βουτυρά, γίνεται για πρώτη φορά η μετάβαση από τον φτωχό αλλά οργανωμένο και ψυχικά ισορροπημένο παραδοσιακό τρόπο ζωής στην αναρχούμενη και πολύμορφη, με ριζικές κοινωνικές και ιδεολογικές ανακατατάξεις ζωή των αστικών κέντρων των αρχών του αιώνα. Για τη Σκιάθο του Παπαδιαμάντη υπάρχει πάντα, στο βάθος, το 1821 («ο Αγών»), η εκκλησία, ο κόσμος των ε-

θίμων. Για τον Βουτυρά αυτά είναι ήδη μακρινά και αδιάφορα. Σ' αυτόν το κύριο είναι το ατομικό και το αυτοβιογραφικό στοιχείο. Δεν πρόκειται λοιπόν για μια νέα μορφή ηθογραφίας, αλλά για κάτι εντελώς καινούργιο και διαφορετικό. Θα δούμε ότι και ο χαρακτηρισμός του Βουτυρά ως προλεταριακού συγγραφέα (έτσι τον είχε αποκαλέσει ήδη ο Τερζάκης) αντικρούστηκε πολύ πειστικά από τον Τσίρκα.

Συνειδητή τέχνη

Μια περιεργή παρανόηση γύρω από το έργο του Βουτυρά είναι ο αντιφατικός συσχετισμός με τον «νιτσεικό υπεράνθρωπο» από τη μια πλευρά, και με τους αυτοδιδάκτους «πριμιτιβιστές» και τον ζωγράφο Θεόφιλο από την άλλη. Μπορεί βέβαια να μιλήσει κανείς για μια μικρή μόρφωση (ή μάλλον για αδιαφορία προς τη μόρφωση) στον Βουτυρά, όχι όμως για πριμιτιβισμό. Ο Βουτυράς κάνει συνειδητά τέχνη, και παρά την έλλειψη κοσμοθεωρίας που του καταλογίστηκε (βλέπει τη ζωή χαώδη, παράλογη, δυστυχισμένη,

αλλά συναρπαστικά ενδιαφέρουσα) είναι αναμφισβήτητα ένας συγγραφέας που ανασυνθέτει και αναπλάσσει, όχι ένας πριμιτιβιστής που απλώς αφηγείται.

Από το άλλο μέρος ούτε και η κοινωνική ανάλυση ήταν για τον Βουτυρά πλήρης. Στο πρόσφατο σημαντικό βιβλίο του ο Χ.Δ. Γουενελάς λησμονεί τις συγκλονιστικές εικόνες φτώχειας που δίνει σε πολλά διηγήματά του ο Βουτυράς, καθώς και τη σαφέστατη αντιπολεμική θέση του στον Λαγκά, αριστουργηματική ανασύνθεση της κωμικοτραγικής επιστράτευσης και ήττας του 1897.

Οι υπερβολικά γενικές κρίσεις και οι παρανοήσεις και παραλείψεις αυτές δικαιολογούνται από τη δυσκολία εποπτείας του έργου του Βουτυρά. Το έργο αυτό (με την εξαίρεση της Επιλογής του «Δίφρου» που κι αυτή δεν περιέλαβε όλα τα αξιόλογα διηγήματα), βρίσκεται διάσπαρτο σε παλιά περιοδικά και σε κακοτυπωμένα και δυσεύρετα τομύδια, γεμάτα τυπογραφικά λάθη και ανορθογραφίες, κάποτε χωρίς πίνακες περιεχομένων.

Για το λόγο αυτόν κριτικοί που

θέλησαν να δώσουν στοιχεία για το περιεχόμενο διηγημάτων του Βουτυρά έπεσαν σε λάθη που δείχνουν ότι ακόμη και η πλοκή δεν είχε γίνει αντιληπτή.

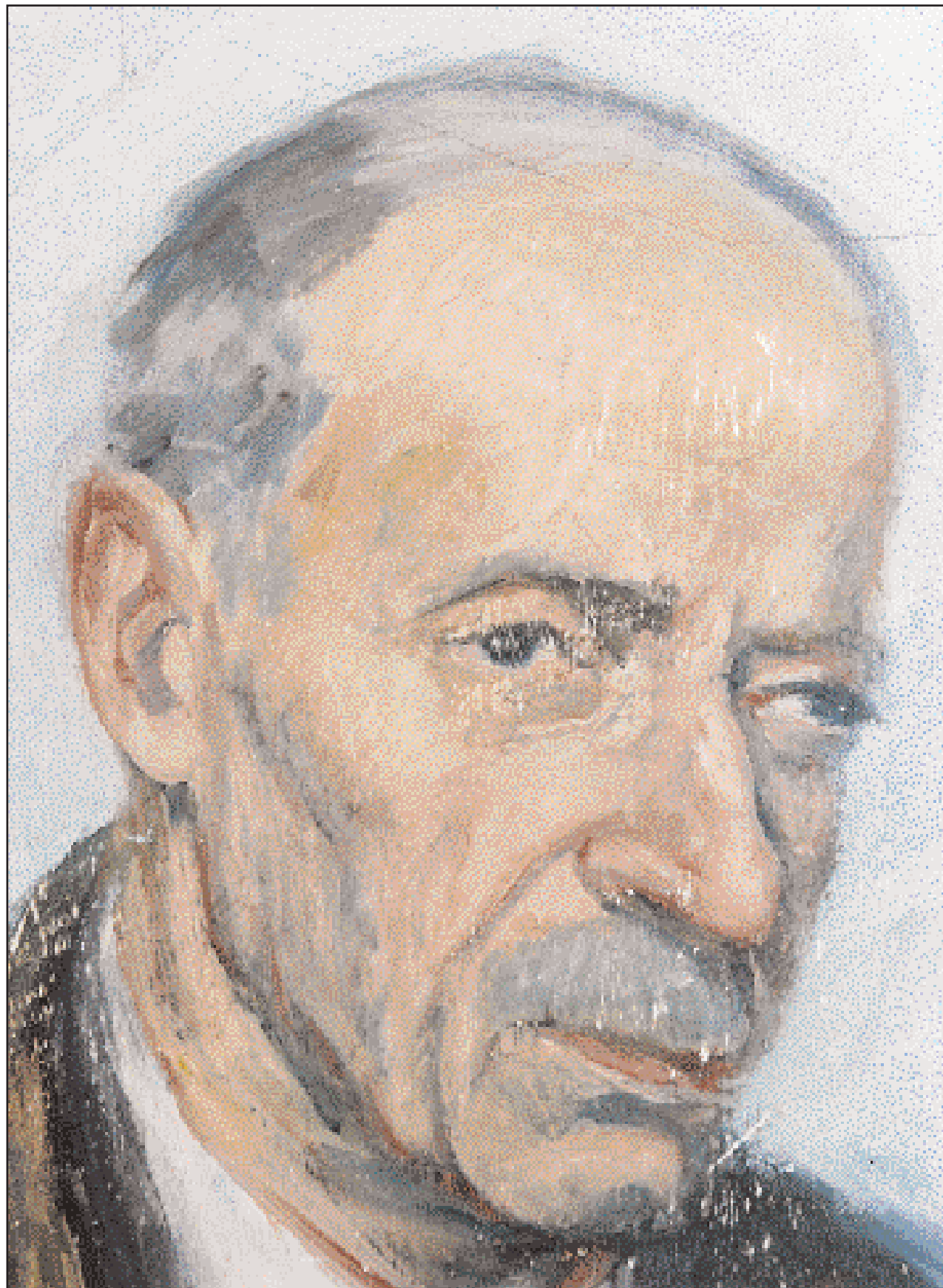
Είναι νομίζω καιρός να θυμηθούμε ότι ο πεζογράφος Γρηγόριος Ξενόπουλος, σημαντικός κριτικός, από τους πρώτους που καθιέρωσαν και τον Καβάφη, σε δύο σχετικά άρθρα του διατύπωσε καίριες κρίσεις για τον Βουτυρά. Του βρίσκει «στόφα διηγηματογράφου πρώτης τάξεως», «δύναμη, πρωτοτυπία», και θεωρεί «προτέρημα το παράξενο ύφος, το αινιγματικό της διήγησης». Παρατηρεί ότι το διήγημα του Βουτυρά, «αθετεί κάθε σχεδόν κανόνα ή νόμο, κι όμως είναι διήγημα». Ο συγγραφέας, προσθέτει, «επιβάλλεται παρά τα μεγάλα ελαττώματα», «το ύφος του είναι καλό, κι ας φαίνεται άσχημο», «ξεκούρδιστο, παράτονο, ασθματικό, ακατάστατο, αλλά με λεπτότητες και ομορφιές». Τα διηγήματα του Βουτυρά, γράφει, είναι «σημειώσεις ριγμένες άταχτα κ' εμπνευσμένα, σε πυρετό μάλιστα έμπνευσης». Είναι «στην περιγραφή ανυπέβλητος» και ο διάλογός του «πάντα ψυχολογημένος και αναγκαίος».

Ρεαλιστική ψυχολογία

Πολύ αργότερα ο Τσίρκας βρίσκει στον Βουτυρά «αίσθηση του παρόντος γοργή και διαπεραστική» και τον θεωρεί ως τον «γονιμότερο και δημιουργικότερο διηγηματογράφο» της περιόδου 1905 - 1930. Αρνείται σωστά την άποψη του Τερζάκη για τη δήθεν «προλεταριακή» τοποθέτηση του Βουτυρά και τονίζει ότι ο συγγραφέας αυτός «αντικατέστησε την ηθογραφία με τη ρεαλιστική ψυχολογία του ανθρώπου των πόλεων» και έδωσε ένα «δυνατό, πλούσιο και ολοζώντανο πολύπτυχο της μικροαστικής νεοελληνικής τάξης» στην παραπάνω περίοδο. Ο Τσίρκας αρνείται τη δήθεν κοινωνική τέχνη του Θεοτόκη, τις «ωμές και δυσκίνητες νουβέλες» του, «τα θολά και τεχνητά διηγήματα του Χατζόπουλου» και «τα ρηχά και χάρτινα ρομάντζα του Παρορίτη». Θεωρεί ορισμένα του Βουτυρά ως «διηγήματα διαμαρτυρίας... που αξία στέκονται στην πρώτη γραμμή όχι μόνο της νεοελληνικής, αλλά και της παγκόσμιας λογοτεχνίας αυτού του είδους».

Ελλειπτική διήγηση

Αξιοπρόσεχτες είναι και οι παρατηρήσεις του Τσίρκα για την τεχντροπία του Βουτυρά. Η ελλειπτική του διήγηση και η συνεχής μετακίνηση του χρόνου από το παρελθόν στο παρόν και στο μέλλον παραβάλλεται με την ανάλογη τεχντροπία του Joyce, του Sartre και του Faulkner. Ο Βουτυράς είναι ακόμη στα 1947 (οπότε γράφεται η μελέτη) «μοντέρνος» συγγραφέας, συγγενεύει με τους μοντέρνους της εποχής αυτής. Οι δήθεν αδυναμίες του, η τηλεγραφική σύνταξη, το παραλήρημα, είναι τα τυπικά μέσα του «ψυχολογικού ρεαλισμού», που παρου-

Το τελευταίο, ημιτέλες πορτρέτο του Βουτυρά από την κόρη του Θεώνη Βουτυρά - Στεφανοπούλου.

σιάζονται πηγαία στον Βουτυρά, «από πρωτόγονη και αμόρφωτη διαισθητική ευαισθησία» ήδη από το 1900.

Το έργο του Βουτυρά, καταλήγει ο Τσίρκας, είναι «ποτισμένο ολόκληρο από τις αγωνίες και τις περιπέτειες της σύγχρονης Ελλάδας» περιλαμβάνει «αριστουργηματικά στην πυκνότητά τους κομμάτια» και είναι «πάντα επίκαιρο και ζωντανό». Η μόνη επιφύλαξη του Τσίρκα για τον Βουτυρά (η οποία όμως, ακόμη και για τη σοσιαλιστική κριτική, δεν μπορεί να αποτελέσει κριτήριο για ένα συγγραφέα) είναι η έλλειψη «σωστής και βαθιάς α-

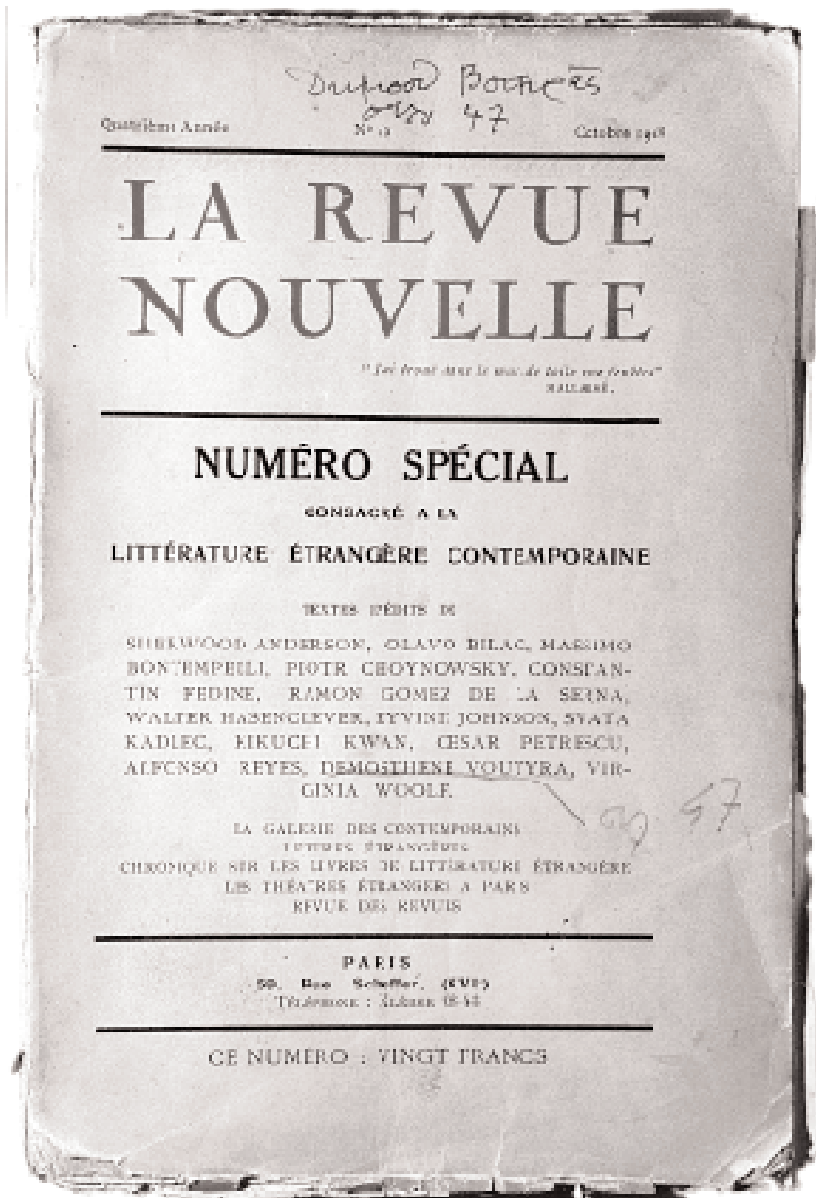
ντίληψης των κοινωνικών και οικονομικών αιτίων».

Αίσθηση της πραγματικότητας

Λίγο μετά το θάνατο του Βουτυρά, στα 1958, ο Ανδρέας Καραντώνης παρατηρεί στον συγγραφέα «την αίσθηση της γύρω του πραγματικότητας και τη δυνατότητα της ονειρικής της ανάπλασης και εμβάθυνσης». Τα διηγήματά του, γράφει, «δημιουργούν μια υποβλητική ατμόσφαιρα απόλυτα πειστική». Σημειώνοντας ότι στα νιάτα του τον Βουτυρά «τον διάβαζε με πάθος...

και σχεδόν δεν τον ξεχώριζε από τους μεγάλους ξένους διηγηματογράφους Μωπασάν, Τσέχωφ, Γκόρκι», προσθέτει ότι μετά το 1925 ο Βουτυράς δεν μπόρεσε πια να δημιουργήσει, γιατί το πραγματικό περιβάλλον και ο τρόπος ζωής στην Αθήνα είχε τελειώς αλλάξει. Ετσι ο Βουτυράς στράφηκε, στα νεώτερα διηγήματά του, προς το φανταστικό. Οι τελευταίες φράσεις, καθώς και ο χαρακτηριστικά παρωχημένος χρόνος («διάβαζα με πάθος» κτλ.) δηλώνουν ότι στη σκέψη του κριτικού υπάρχει, για το χρόνο στον οποίο γράφει, ένα ξεπέραςμα του

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Το τεύχος της γνωστής γαλλικής επιθεώρησης *Revue Nouvelle*, αφιερωμένο στη σύγχρονη ξένη λογοτεχνία (1928). Το όνομα του Βουτουρά εμφανίζεται δίπλα στη Βιρτζίνια Γουλφ. Το περιοδικό δημοσίευσε το διήγημα «Ο θρήνος των βοδιών». Ο μεταφραστής του Μ. Λελίς τού έγραψε ότι ήταν από τα διηγήματα που έκαναν τη μεγαλύτερη εντύπωση και συζητήθηκαν.

Συνέχεια από την 7η σελίδα

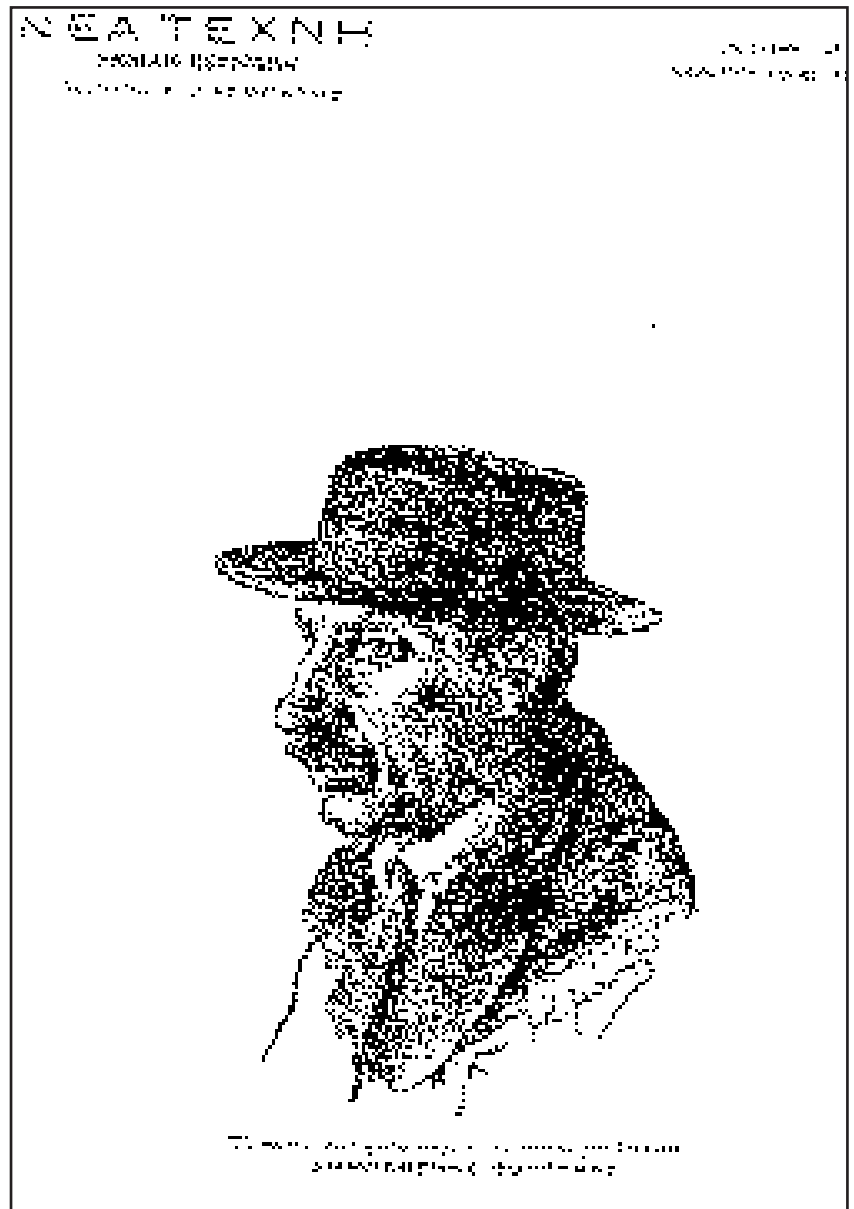
Βουτουρά. Η αλλαγή του περιβάλλοντος που διαπιστώνει ο Καραντώνης είναι αναμφισβήτητο γεγονός· παρατηρώ όμως ότι δεν αρκεί η αλλαγή αυτή για να θεωρηθεί, σε χώρες πνευματικά ώριμες, ένας συγγραφέας ξεπερασμένος. Αν ήταν έτσι, κανένα έργο δεν θα άντεχε περισσότερο από μια ή δύο γενιές.

Μετά τον Καραντώνη, και άλλοι που κατά καιρούς εκφράστηκαν ευνοϊκά για τον Βουτουρά, το έκαναν με συγκατάβαση, σαν να επρόκειτο για έναν πεζογράφο που, παρά τις αρετές του, δίκαια λημονήθηκε και ξεπεράστηκε από άλλους καλύτερους. Οι συγγραφείς αυτοί που συντέλεσαν στην υποτίμηση του Βουτουρά, είναι η γενιά του '30, ο Βενέζης, ο Θεοτοκάς, ο Καραγάτσης, ο Μυριβήλης, ο Κοσμάς Πολίτης, ο Τερζάκης. (Ο Καζαντζάκης ήρθε αργότερα, όταν ο Βουτουράς ήταν ήδη ξεχασμένος).

Ατμόσφαιρα της εποχής

Οι πεζογράφοι αυτοί πρόσφεραν αναμφισβήτητα πολλά στη νεοελληνική λογοτεχνία, εξέφρασαν ορι-

σμένες νέες τάσεις, είχαν περισσότερη επαφή με την Ευρώπη και τους προβληματισμούς της, ανταποκρίθηκαν στο αίτημα για συγκρότηση της λογοτεχνικής προσωπικότητας και του έργου, και καλλιέργησαν τη γλώσσα και το ύφος. Δεν αρκούσαν όμως δυστυχώς αυτά, δεν αρκούσαν οι επιμελημένες και στρογγυλές φράσεις, για να καλύψουν την έλλειψη πρωτοτυπίας και ταλέντου, την έλλειψη μιας προσωπικής και δυνατής σύλληψης της ζωής. Θα ήταν πραγματικά αδύνατο να φανταστεί κανείς από το έργο των ανθρώπων αυτών την κοσμογονική εποχή στην οποία έζησαν, τις βαθύτατες κοινωνικές και ιδεολογικές ανακατατάξεις, το τεράστιο ιστορικό γεγονός της συσσώρευσης του ελληνικού λαού στη Βαλκανική και το ξεριζωμά του από τη Μικρά Ασία. Τα μυθιστορήματά τους δεν ξεπερνούν την ατομική μεμονωμένη περίπτωση, τη συμβατική και δανεισμένη από τη Δύση αντιπολεμική λογοτεχνία, τον συμβατικό φροϋδισμό. Το ελλαδικό πνευματικό τέλμα του μεσοπολέμου κυριαρχεί εδώ, η ατμόσφαιρα και ο παλμός της εποχής δεν δίνονται καθόλου, μεγαλοποιούνται

Η φήμη του Βουτουρά είχε σχηματισθεί από τα δεκάδες διηγήματα που δημοσιεύονταν σε περιοδικά. Το 1917 κανένα βιβλίο του δεν είχε εκδοθεί στην Ελλάδα, εκτός από τον «Λαγκά», ιδιωτική έκδοση του 1903, την οποία είχε αποσύρει γιατί έβριθε τυπογραφικών λαθών. Το περιοδικό «Νέα Τέχνη», εκφραστής των νέων ρευμάτων, του είχε αφιερώσει ένα εξώφυλλο.

δευτερεύοντα και ανύπαρκτα για τον τόπο προβλήματα, όπως η προσαρμογή των Ρώσων «emigrés» και άλλα παρόμοια.

Πολύ περισσότερο έδωσε στην ατμόσφαιρα της δικής του εποχής ο Βουτουράς στα διηγήματα της ακμής του. Το φάσμα των θεμάτων του είναι ευρύτατο και καλύπτει ολόκληρο τον τρόπο ζωής και τον συναισθηματικό κόσμο των ανθρώπων του τόπου και του καιρού του στα αστικά κέντρα. Τίποτε πιο βαθύ από τη φαινομενική απλοϊκή και ακαλλώπιση αυτή τέχνη των καθημερινών περιστατικών. Όσο κι αν φαίνεται το αντίθετο, ο επαρχιωτισμός δεν βρίσκεται εδώ, αλλά στον Γιούγκερμαν που επιστρέφει στη... Φιλλανδία!

Ανθρώπινες καταστάσεις

Το μικροαστικό περιβάλλον (δηλαδή ουσιαστικά ολόκληρη η νεοελληνική πόλη) με τη γαλήνη και τις συγκρούσεις του, η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στους ελάχιστους πλούσιους και τους πολλούς φτωχούς, οι πρώτες μικρές βιομηχα-

νίες, οι δυσκολίες προσαρμογής των πρώτων εργατών, η ανεργία των νέων, η μετανάστευση ή το απραγματοποίητο όνειρο γι' αυτήν, η σύλληψη για χρέη, η αρρώστια, η ταβέρνα, το πορνείο, η κρυφή άμβλωση, η τάση για γρήγορο και άκοπο πλουτισμό με την κληρονομιά, ή με το λαχείο, ή με μια εφεύρεση, ή με την ανακάλυψη κάποιου θησαυρού, ή και με το έγκλημα, οι κατεδαφίσεις των παλιών σπιτιών, η λαϊκή πολυκατοικία, η φιλαργυρία, η αηδία του γέρου για τη ζωή ή το πάθος του για τη γυναίκα, λεπτομέρειες της τότε ατομικής και οικογενειακής ζωής, η μητριά, ο αυταρχικός θείος, το πρόβλημα του γάμου της αδελφής ή της «τιμής» της, η συζυγική απιστία, ψυχολογικά προβλήματα, δυσκολίες επαφής και συμπλέγματα μειονεξίας του νέου, το ερωτικό πάθος και η αυτοκτονία, λόγω της αντίθεσης των γονέων σε ένα γάμο, δειλοί έρωτες, ταλαντεύσεις, ζήλιες και πείσματα, οι «βεγγέρες» το πάθος για το λαϊκό ανάγνωσμα της εποχής (το «ιπποτικό μυθιστόρημα»), η ανησυχία από την πίστη στην προφητική σημασία του ονείρου, μικροί υπηρέτες και υπηρέ-

τριες, η επαρχιακή πόλη, η Αττική ως μια περιοχή ακόμα σε μεγάλη έκταση γεωργική, τα τραμ που κατεβάζουν τον κόσμο στα ζεστά απογεύματα του καλοκαιριού σε ένα παραδεισιακό Φάληρο με κέντρα κοντά στη θάλασσα, όλα αυτά (που θα ήταν μόνο ύλη δοκουμένου, αν δεν υπήρχε η λεπτομέρεια και μια ισχυρή λυρική πνοή, όλη η ατμόσφαιρα της παλιάς ζωής), βρίσκονται ολοζώντανα στα διηγήματα του Βουτουρά, που από μια άποψη συνεχίζουν τα αθηναϊκά διηγήματα του Παπαδιαμάντη και συνδέονται έτσι με την παράδοση.

Το φανταστικό στοιχείο

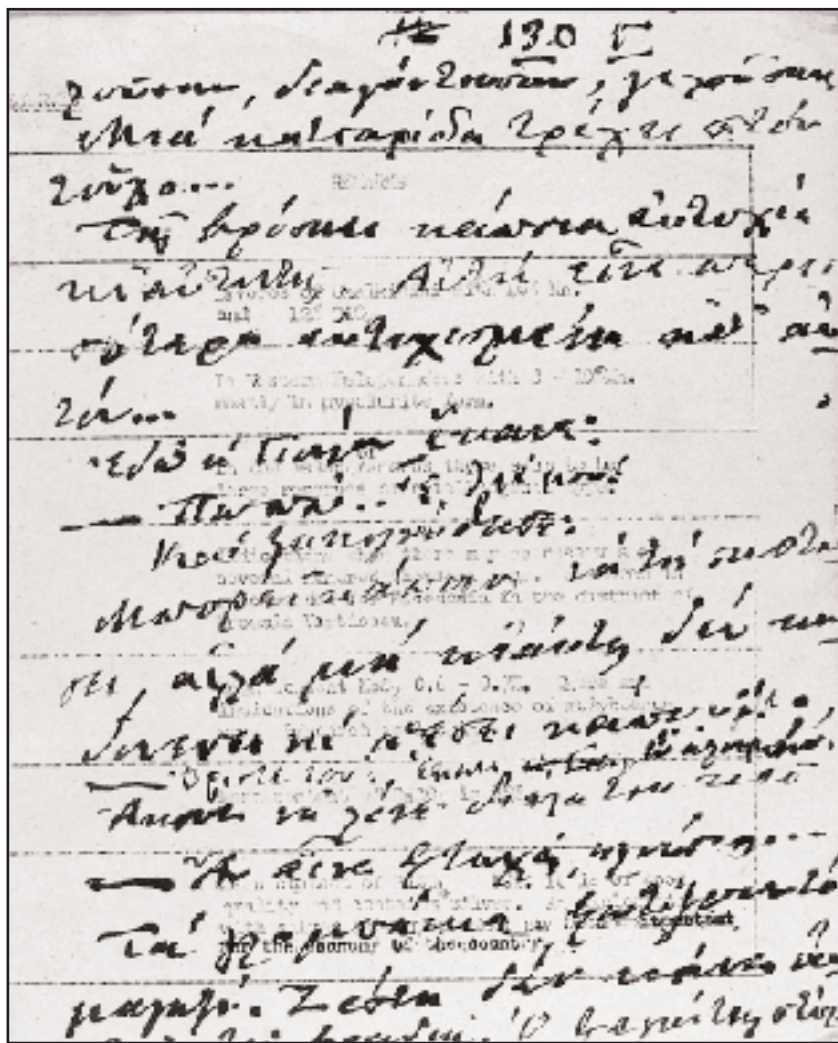
Περιττεύει βέβαια να πει κανείς ότι η πληθωρική αυτή παραγωγή είναι άνιση. Η πολυγραφία και συχνά προχειρογραφία του Βουτουρά και το μη έγκαιρο σταμάτημα της παραγωγής του (όπως και τον Παλαμά) τον έβλαψαν. Το φανταστικό στοιχείο, που στα διηγήματα της ακμής του, ισορροπούσε με το ρεαλιστικό και καθημερινό, δημιουργώντας ένα νέο, πρωτότυπο είδος πεζογραφίας, στα τελευταία του έργα εξογκώνεται και η ισορροπία ανατρέπεται. Ωστόσο, πολυγραφία και ανισότητα παρατηρούνται και σε άλλους μεγαλύτερους συγγραφείς, όπως ο Τσέχωφ. Όπως αυτοί έτσι και ο Βουτουράς θα κριθεί από τη μέγιστη και όχι από την ελάχιστη απόδοση του ταλέντου του.

Ιδιαίτερος λόγος πρέπει να γίνει για το συχνά κατηγορημένο ύφος του Βουτουρά. Αποτελεί αναμφισβήτητη πρόοδο για τη διαμόρφωση της γλώσσας και του ύφους το ότι με τον Βουτουρά εγκαταλείπεται η προσπάθεια για την τεχνητή δημιουργία ενός «δημοτικού» ύφους (Ψυχάρης, Καρκαβίτσας κ.ά.) και γράφεται η γλώσσα για πρώτη φορά με αμεσότητα. Αυτό που του καταλόγιζε ο Ξενόπουλος ως ελάττωμα, ότι δεν πλάθει, και δεν ξεθάβει λέξεις, είναι η μεγάλη του ωριμότητα. Υπάρχει εδώ μια παραλληλία με τον Καβάφη που τον ίδιο καιρό ξεπερνά το γλωσσικό δίλημμα της εποχής του, στην ποίηση, και καταργεί την «ποιητική λέξη».

Υπενθυμίζω ότι και της γενιάς του '30 το ύφος, σε ορισμένες περιπτώσεις, κάθε άλλο παρά ικανοποιητικό είναι, όπως στην *Eroica* με τις παρεμβαλλόμενες στον πεζό λόγο ρυθμικές φράσεις και τους γλυκερούς δεκαπεντασύλλαβους, ή όπως στην ακόλουθη φράση του Καραγάτση για «το λιμάνι που λαγοκοιμόταν σε μενεξεδιά νερά». Δεν πρόκειται μόνο για μια ατυχή φράση που δεν ξεπερνά το επίπεδο της μέτριας μαθητικής έκθεσης, αλλά για μια βασικά λανθασμένη αντίληψη της γλώσσας, όπου ούτε μια λέξη δεν είναι στη θέση της. Σε σχέση με την πεζογραφία αυτή, ο Βουτουράς βρίσκεται πιο μπροστά, όταν πολλά χρόνια πιο πριν σε μια εποχή αδιαμόρφωτου πεζού λόγου (ας θυμηθούμε πώς έγραφε ο Παλαμάς), έδινε φράσεις τόσο «μο-

Ο Δημοσθένης Βουτουράς το 1951. Πορτρέτο με μολύβι από την κόρη του Θεώνη Βουτουρά - Στεφανοπούλου.

Ο Βουτουράς ήταν ο πρώτος λογοτέχνης στην Ελλάδα που ζούσε αποκλειστικά από το γράψιμο διηγημάτων. Το έργο του ξεπερνά τα 500 κομμάτια. Έχει ενδιαφέρον ότι χρησιμοποιούσε οποιοδήποτε είδος χαρτιού έβρισκε μπροστά του. Στη φωτογραφία το διήγημά του είναι γραμμένο σε πολυγραφημένο χαρτί της UNRA. (Αρχείο Βουτουρά - ΕΛΙΑ). Έγραφε επίσης σε αποδείξεις, σε προκηρύξεις, σε στρατσόχαρτα, ακόμα και σε επιστολές που ήδη είχε λάβει.

ντέρνες» όπως η ακόλουθη: «Βάδιζε τώρα σιγά. Ξαφνικά την προσοχή του έσυρε ένα κάλπασμα αλόγων, πλήθος αλόγων, ένα κάλπασμα να να γινότανε ψηλά στον αέρα και μακρινό, τόσο μακρινό κ' ελαφρό, που μες στην ησυχία π' απλωνόταν, του φάνηκε σα να 'ταν πλήθος μικρά κομμάτια της που κουιόντουσαν γρήγορα».

Ισχυρό ένστικτο

Σκοπός όσων προηγήθηκαν είναι να δείξουν ότι αξίζει τον κόπο να γίνει μια συγκεντρωτική έκδοση του έργου του Βουτουρά, που θα το δώσει απαλλαγμένο από τυπογραφικά λάθη και με αποκαταστημένη ορθογραφία και στίξη. Η τάξη με την οποία θα παρουσιαστούν τα διηγήματα θα είναι χρονολογική.

Ετσι θα γίνει δυνατή και μια αναγνώριση των περιόδων και της μικρής έστω εξέλιξης που πέρασε ο συγγραφέας από την αρχή ως το τέλος. Για τη χρονολόγηση οι πρώτες δημοσιεύσεις σε περιοδικά και οι εκδόσεις σε τεύχη και τομείδια (που κάποτε έχουν χρονολογίες) πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν. Εσωτερικές ενδείξεις χρονολογήσεως, όπως π.χ. του κομήτη του Χάλει (1910) στο καλό διήγημα «Μετά το κακό» μπορούν να βοηθήσουν.

Είναι επίσης ανάγκη να δοθεί μεγαλύτερη θέση στον Βουτουρά στις ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Το έργο του Κ.Θ. Δημαρά είναι βέβαια μεγάλο. Η πρόοδος σε σχέση με τις προηγούμενες αμέθοδες ιστορίες (Βουτιεριδής κ.ά.) τεράστια, η συμβολή του στη σωστή τοποθέτηση της κρητικής λογοτεχνίας και στη μελέτη του διαφωτισμού, της ιστοριογραφίας και του ρομαντισμού καθοριστική. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, οι θέσεις που είδαμε για τον Βουτουρά, καθώς και οι θέσεις για τον Παπαδιαμάντη («διαβάζεται εύκολα από ανθρώπους που δεν έχουν συνηθίσει στην καλή ποιότητα») και για τον Καζαντζάκη (που μετακινείται από το χώρο της λογοτεχνίας «στην ευρύτερη ιστορία της παιδείας»), σεβαστές βέβαια και συζητήσιμες, θα έπρεπε ίσως να υποστηριχθούν και αναπτυχθούν σε ειδικές μελέτες για τους συγγραφείς αυτούς. Σε μια ιστορία της λογοτεχνίας θα ήταν φυσικό να λαμβάνεται περισσότερο υπόψη η απήχηση των έργων και η γνώμη κριτικών όπως ο Ξενόπουλος, ο Τσίρκας, ο Καραντώνης, εφόσον δεν έχει ανατραπεί σε συγκεκριμένα επιχειρήματα. Ιδιαίτερο βάρος αποκτά στο σημείο αυτό η γνώμη ενός ακόμη εκλεκτού κριτικού, του Π. Χάρη, που, αφού παρατηρεί το «ισχυρότατο ένστικτο» του Βουτουρά και τους ξεχωριστούς νόμους που ισχύουν στο διήγημά του, καταλήγει στο ότι (παρά την προσωρινή επιτυχία του) ο ελληνικός λαός «δεν είναι ακόμα έτοιμος» για να τον καταλάβει.

Απόσπασμα από τον τόμο «Αφιέρωμα στον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο», του Στυλιανού Αλεξίου. Εκδόσεις «Μαλλιάρης - Παιδεία», 1990.

Η άγνωστη επιστολή

Αυτή η επιστολή αποκαλύπτει τη σχέση του νεαρού τότε συγγραφέα Ν.Γ. Πεντζίκη με τον ώριμο Βουτυρά

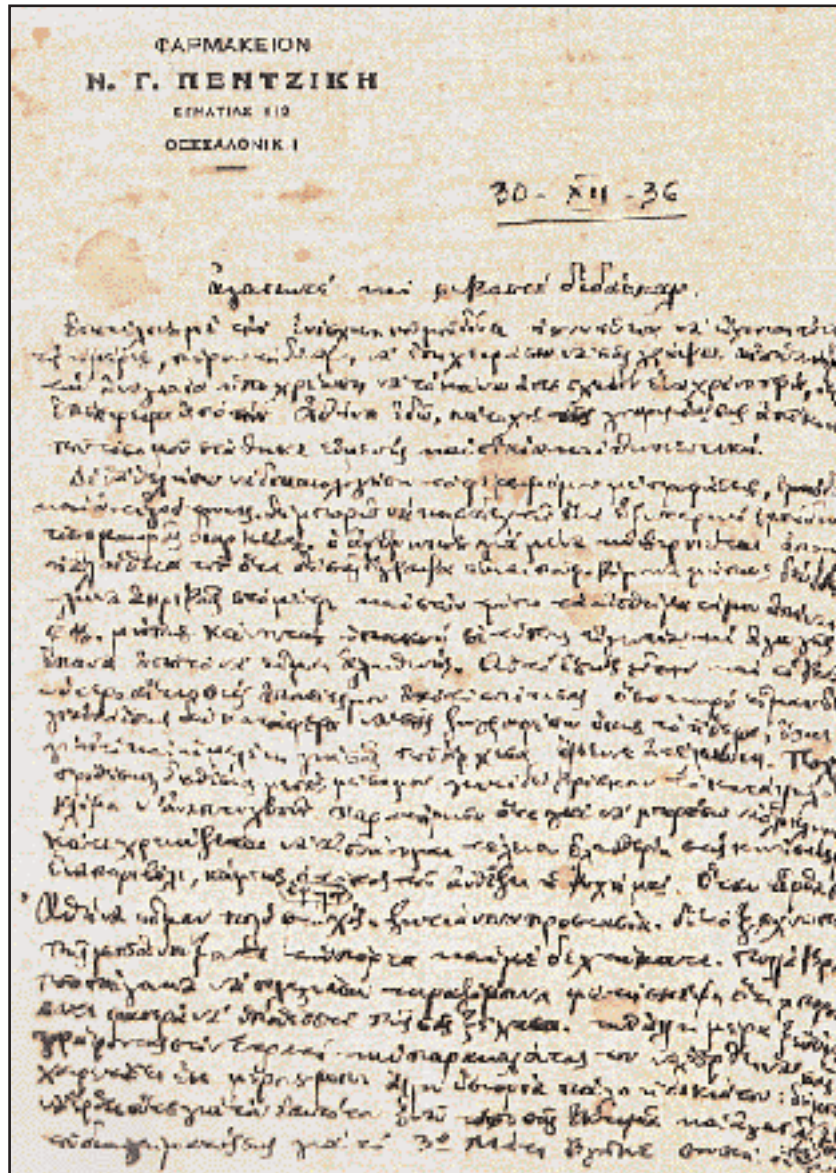
ΦΑΡΜΑΚΕΙΟΝ
Ν. Γ. ΠΕΝΤΖΙΚΗ
ΕΓΝΑΤΙΑΣ 112
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

30-XII-36

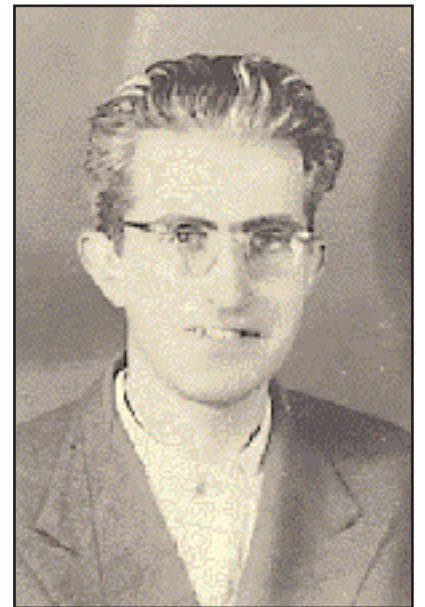
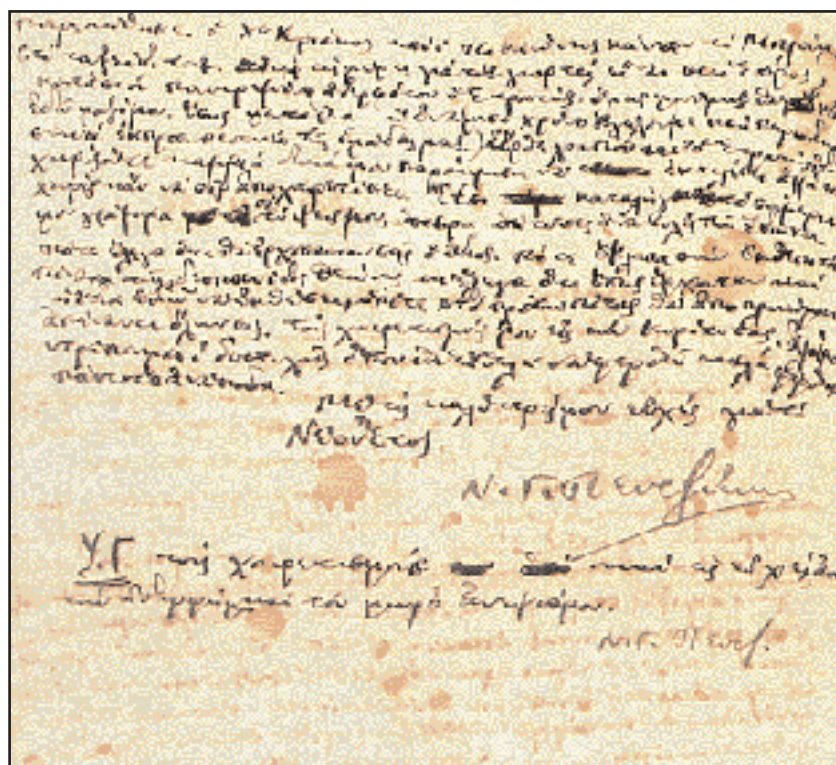
Αγαπητέ και σεβαστέ διδάσκαλε.

Επιτέλους με την ενίσχυση που μου δίνει η συνήθεια να εύχονται αυτές τις ημέρες, πέρνω τη δύναμη να επιχειρήσω να σας γράψω. αισθανόμενος την αναγκαία υποχρέωση να το κάνω από σχεδόν ένα χρόνο πριν, όταν επέστρεφα από την Αθήνα εδώ, κάτοχος της γνωριμίας σας από κοντά που τόσο μου στάθηκε ευμενής και οικία και θωπευτική.

Δε θα θελήσω να δικαιολογήσω το φέρσιμό μου με προφάσεις, εμπόδια και αντιξοότητες. δε μπορώ να παραδεχτώ ένα εξωτερικό εμπόδιο τόσο μακράς διάρκειας. ο άνθρωπος για μένα κυβερνιέται απομέσα. η αλήθεια τού ότι δε σας έγραφα είναι που φοβόμουν μήπως δεν εκδηλώνα ακριβώς στο μέτρο και στον τρόπο τα αισθήματά μου απέναντί σας. μήπως κάνοντας υπακοή σε τύπους ευγενείας και αγωγής έπαυα από το να είμαι αληθινός. Αυτό ίσως εΐταν και το βαθύτερο αίτιο στις απουσίες μου από το σπίτι σας όσο καιρό είμαι εκεί. γι αυτό ίσως δεν κατάφερα να σας ζωγραφίσω όπως το ήθελα, ίσως γι αυτό και η μελέτη για σας που άρχισα έμεινε ατέλειωτη. Πολλές προθέσεις, διαθέσεις μισές μέσα μου γιατί δε βρίσκουν το κατάλληλο κλίμα ν' αναπτυχθούν. Παρατήρησα ότι για να μπορέσω να ολοκληρώσω κάτι χρειάζεται να αισθάνομαι τέλεια ελευθερία στις κινήσεις μου. ένα περιβόλι, κάμπος υψηλός ο τόπος που ανθίζει η ψυχή μας. όταν είρθα στην Αθήνα είμαι πολύ φτωχός. ζητιάνευα προστασία. δε το ξεχνώ τότε πώς μου ανοίξατε την πόρτα και με δεχτήκατε. πολλά βράδια που πήγαινα να πλαγιάσω ταραζόμουν με τη σκέψη ότι μπορούσατε φανερά να υποθέσετε πως σας ξέχασα. την άλλη μέρα ξεθύμωνα γράφοντας στον Στρατή και παρακαλώντας τον να έρθει να σας χαιρετήσει εκ μέρους μου. άλλη ιστορία πάλι η δικιά του: δε μπορούσε να έρθει ούτε για τον εαυτό του ενώ τόσο σάς εκτιμά και αγαπά. η ιδέα του διηγηματός σας για το 3ο Μάτι βγήκε σωστή. ο Στρατής παρετήθηκε. ο Χ»Κυριάκος και ο Πικιώνης κάμαν το Μπλούμ στο ταξείδι τους. αυτές τις μέρες για τις γιορτές είναι στη Σύρα, κοντά στον παντρεμένο αδελφό του ο Στρατής. όμως μονίμως θα μείνει εδώ μαζί μου. ίσως μετά ένα ή ενάμισο χρόνο βγάλουμε και περιοδικό στενά εκπροσωπευτικό της ομάδας μας. εΐρθε λοιπόν και ο Στρατής εδώ χωρίς ούτε καμιά δικιά μου παράκληση να

Το χειρόγραφο της επιστολής Ν.Γ. Πεντζίκη, με τη φίρμα του φαρμακείου του στη Θεσσαλονίκη.

Ο Ν. Γ. Πεντζίκης σε φωτογραφία του 1948. Όταν ο Πεντζίκης στέλνει την επιστολή στον Βουτυρά (1936), είναι γνωστός με το ψευδώνυμο Σταυράκιος Κοσμάς. Στο εξής εγκαταλείπει οριστικά την ψευδωνυμία.

εκτελέσει αλλά και χωρίς καν να σας αποχαιρετήσει. Έτσι καταλήγω αυτό το σημερινό μου γράμμα σε τύψεις μου, ύστερα από τόσες αναβολές που έδωκα. πότε έλεγα ότι θα ερχόσασταν σεις ο ίδιος. πότε έβλεπα στην έκθεση τον πίνακα της δεσποινίδος Θεώνης κι έλεγα ότι ίσως ερχόταν και η ίδια εδώ να εκθέσει, οπότε στο πρόσωπό της θα αποπλυνώμουν απέναντί όλων σας. τους χαιρετισμούς μου εις την Κυρίαν σας. αλοΐμονο ντρέπομαι! δυστυχώς όπου θα είθελα να φερθώ καλά φέρθηκα πάντοτε ανάποδα.

Με τις καλύτερες μου ευχές για το Νέον Έτος
Ν. Γ. Πεντζίκης

Υ.Γ. Τους χαιρετισμούς και τις ευχές από την αδελφή και τον μικρό ανηψιό μου.

Ν. Γ. Πεντζ.

Σημείωση: Η επιστολή αυτή του Ν. Γ. Πεντζίκη προς τον Δημοσθένη Βουτυρά φέρνει στο φως μια άγνωστη σχέση των δύο συγγραφέων, του νεαρού Πεντζίκη με τον ώριμο Βουτυρά. Οι δύο είχαν κοινό φίλο τον Στρατή Δούκα, εκδότη τότε του πρωτοποριακού περιοδικού «Το 3ο Μάτι». Ουσιαστικό ρόλο στην έκδοση αυτή έπαιξε ο Ν. Γ. Πεντζίκης. Στην επιστολή υπάρχουν οι αναφορές στη δεύτερη διαμάχη του Στρατή Δούκα με τους δύο άλλους βασικούς συντελεστές του περιοδικού (τον Ν. Χατζηκωνσταντό Γκίκα και τον Πικιώνη) και στην αποχώρηση του Δούκα. Η «δεσποινίς Θεώνη» είναι η ζωγράφος-κόρη του Δημοσθένη Βουτυρά. Η επιστολή δημοσιεύεται με την ορθογραφία του συγγραφέα της, εκτός από το πολιτονικό σύστημα που δεν μπορεί να αναπαραχθεί για τεχνικούς λόγους.

Β. Τσ.

Ελκυστική Θεματογραφία

Αντλούσε τα θέματά του από όλη την γκάμα της ανθρώπινης και της κοινωνικής ζωής

Της **Βέρας Βασαρδάνη**

Φιλολόγου

Η ΚΥΡΙΑ αγωνία κάθε συγγραφέα, οποιοδήποτε είδος του γραπτού λόγου κι αν υπηρετεί, είναι η ανεύρεση θεμάτων, ή αλλιώς το άγχος μπροστά στο λευκό χαρτί. Πολύ μεγαλύτερο, αν η συγγραφή αποτελεί το αποκλειστικό βιοποριστικό του επάγγελμα. Αγωνίζεται –ειδικά στα νεότερα χρόνια, από την Αναγέννηση και μετά, που άρχισε η άνοδος της ιδέας του ατόμου και της ιδιοφυΐας– να ξεχωρίσει μέσω του καινοφανούς, να πρωτοτυπήσει. Ωστόσο, «ουδέν καινόν υπό τον ήλιον». Οι θεματικοί άξονες είναι δεδομένοι από τα πανάρχαια χρόνια και συμπυκνώνουν την πεμπτουσία της ζωής: ο έρωτας και ο θάνατος (σε όλο τους το εννοιολογικό εύρος). Τα πάντα περιστρέφονται γύρω απ' αυτούς. Και μοιάζουν να έχουν ήδη όλα ξαναειπωθεί και ξαναγραφτεί και ξαναγίνει....

Όμως, οι άνθρωποι κάθε εποχής έχουμε ανάγκη να επανακαθορίσουμε τα ενδιαφέροντά μας, να επαναδιατυπώσουμε ερωτήματα, θέσεις και απόψεις, αρνήσεις, καταφάσεις και ξόρκια, επιλέγοντας εν γνώσει ή εν αγνοία μας από τα ήδη διατυπωμένα. Προσπαθούμε να αρθρώσουμε «δικό» μας λόγο και δι' αυτού να «κατοικήσουμε», να οικειωθούμε και να ερμηνεύσουμε τον κόσμο και τον εαυτό τους και, συγχρόνως, να αποστασιοποιηθούμε από την οδύνη της ύπαρξής μας. Γι' αυτό, άλλωστε, μιλάμε και γράφουμε όλοι ακόμη και δεν καταδικαζόμαστε δεόντως στη σιωπή.

Βιοπαλαιστής διηγηματογράφος

Ο Δημοσθένης Βουτυράς είναι μια σπάνια για την εποχή του περίπτωση βιοπαλαιστή διηγηματογράφου, εννοώ ότι δεν έχει απλώς το διήγημα ως επάγγελμα αλλά ως αποκλειστική απασχόληση, γεγονός που τον διαφοροποιεί από τον Ξενοπούλο, για παράδειγμα. Χωρίς μόνιμη «στέγη», πουλάει τη δουλειά του σε διάφορα φιλολογικά και, με τα χρόνια και σε ποικίλης ύλης έντυπα, περιοδικά και εφημερίδες της πρωτεύουσας, της Αλεξάνδρειας και της επαρχίας. Πάνω από 500 διηγήματα, η παραγωγή της ζωής του. Από το 1915 αρχίζουν οι εκδόσεις διηγηματικών συλλογών. Τριάντα τέσσερα βιβλιαράκια μικρού σχήματος θα δουν το φως της δημοσιότητας μέχρι το 1950. Θα γράψει διηγήματα ακόμη και για αναγνωστικά.

Ο βιοπορισμός μέσω του διηγήματος συνιστά μια σημαίνουσα ιδιαιτερότητα γι' αυτόν τον εν πολλοίς ιδιόρρυθμο συγγραφέα και δεν είναι

Ο Βουτυράς στα τέλη της δεκαετίας του '40. Πορτρέτο της κόρης του Θεώνης Βουτυρά-Στεφανοπούλου.

Από πού άντλησε, λοιπόν, τις υποθέσεις του; Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε γενικά ότι η ζωή σε έναν αφιλόξενο κόσμο είναι η αστείρευτη θεματική του πηγή· η ζωή όπως τη γνώρισε ο ίδιος. Από εδώ «στερεοποιεί» ορισμένα ευρέα πολυσχιδή θέματα, τα οποία συναντάμε κυρίαρχα στο έργο του.

Η μεταίωση

Το πρώτο είναι η αποτυχία. Αποτυχία και τελεσιδική μεταίωση σε κάθε τομέα. Αποτυχία επίτευξης στόχων, κάθε στόχου. Πολλές φορές πριν καν γίνει η προσπάθεια αποδεικνύεται καταδικασμένη, οι δρόμοι κλεισμένοι. Αποτυχία κοινωνικής ένταξης εξαιτίας ανόητων προκαταλήψεων. Αποτυχία ανεύρεσης εργασίας. Αποτυχία προσαρμογής στις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ζωής, δηλαδή στις άγριες ανταγωνιστικές συνθήκες που διαμορφώνει ο ραγδαία και στρεβλά ανερχόμενος καπιταλισμός στην περιφερειακή Ελλάδα. Κάποτε, αποτυχία ακόμη και επιβίωσης μέσα σε αυτές. Ο Βουτυράς θα βρεθεί τη στιγμή που η ανεργία αρχίζει να παίρνει διαστάσεις με αργό αλλά σταθερό ρυθμό και να πλήττει όσους έχοντας μια σχετική μόρφωση επιδιώκουν την πολυπόθητη υπαλληλική θέση. Θα ζήσει από κοντά το κατακλίσιμα και το αδιέξοδο των εσωτερικών μεταναστών, των επίδοξων αυτών μικροαστών, για τους οποίους και η προλεταριοποίηση θα είναι πια πολύ δύσκολη. Και από την άλλη, σε μεγάλο βαθμό, ως απόρροια της κατάστασης αυτής, έρχεται η αποτυχία στις διαπροσωπικές σχέσεις, στη βίωση του έρωτα και στην κατάκτηση της προσωπικής ευτυχίας. Οι άντρες του Βουτυρά είναι συνήθως ανέραστοι και συναισθηματικά στερημένοι. Το μαρτύριο του Ταντάλου που απεικονίζεται στον τοίχο της ταβέρνας στους «Αλανιάρηδες» –ένα πολύ χαρακτηριστικό διήγημα– στοιχειώνει τις περισσότερες και καλύτερες σελίδες του Βουτυρά.

Η μετανάστευση

Το θέμα αυτό –αυτοβιογραφικό σε μεγάλο βαθμό, αφού είναι αντλημένο από τα προσωπικά βιώματα του συγγραφέα– χρωματίζει και δευτερεύοντα στενότερα θέματα. Σε δυο διηγήματα, για παράδειγμα, που έχουν ως κεντρικό θέμα τους τη μετανάστευση, ασχολείται με το φόβο μπροστά στο άγνωστο. Τελικά και ε-

Συνέχεια στην 12η σελίδα

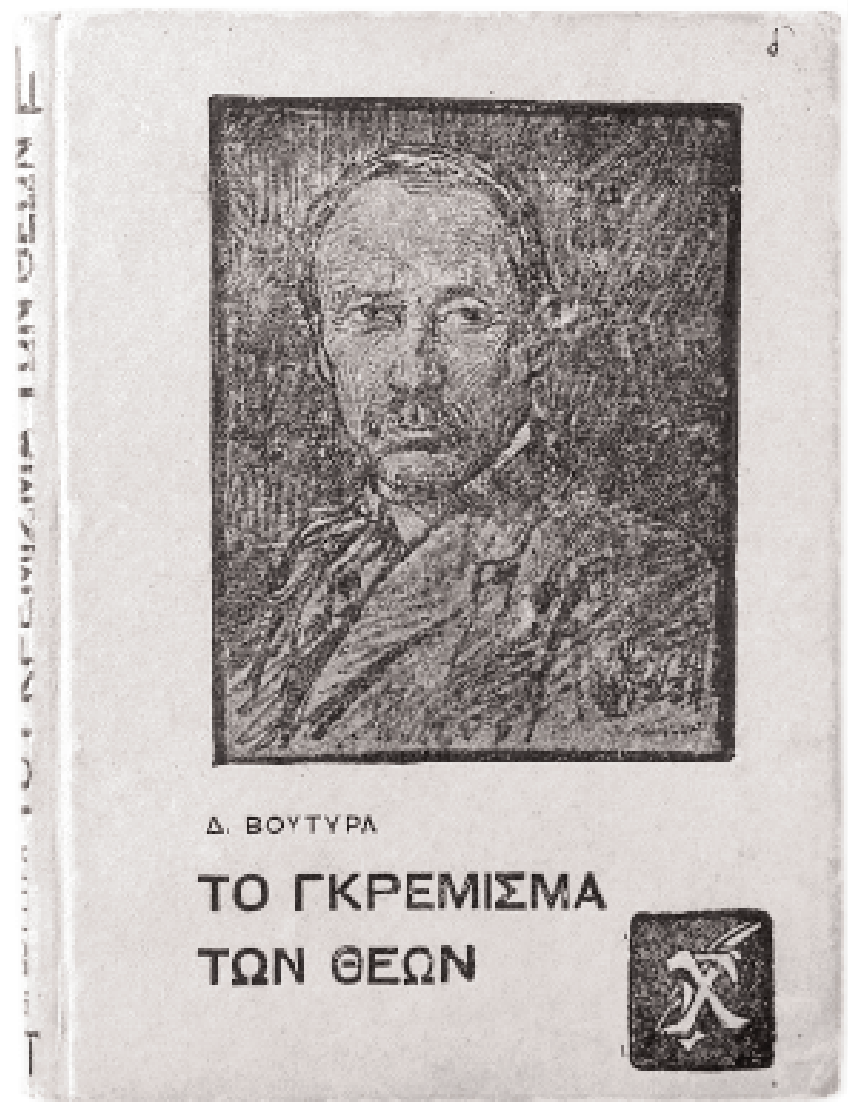
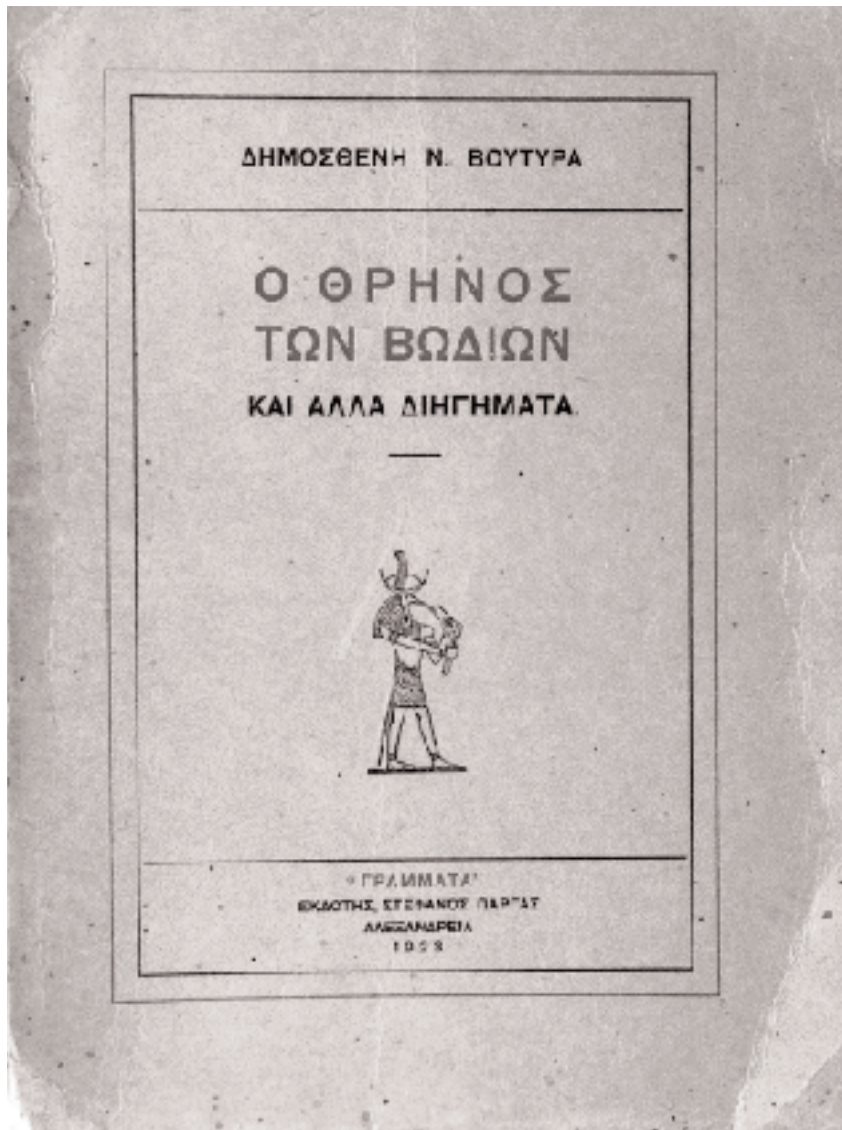
χωρίς ενδιαφέρουσες συνέπειες για το έργο του. Από τη μια, απαιτείται προσαρμογή του συγγραφέα στις απαιτήσεις του κοινού· από την άλλη, μια ευαίσθητη φύση, βεβαρημένη με στοιχεία παθολογικά, απαιτεί την ελεύθερη έκφρασή της μέσα από τη διαδικασία της γραφής και, ως ένα σημείο, την αυτοϊαση της. Από τη μια, ο συγγραφέας καταφεύγει αναπόφευκτα στη γραφή του σε στερεότυπα και κοινούς τόπους, επαναλαμβάνοντας τον εαυτό του και άλλους και, από την άλλη, απογειώνεται τολμηρά παρουσιάζοντας συχνές πυκνές εντυπωσιακές υφολογικές εκλάμψεις.

Θέματα από τη ζωή

Η επιλογή των θεμάτων, ωστόσο, είναι ένας ουσιαστικός τομέας –πρωτογενής, θα λέγαμε– της λογοτεχνίας που επηρεάζεται άμεσα, τόσο από την ποσότητα της παραγωγής όσο και από το πού και πώς διατίθεται το προϊόν, δηλαδή από εξωλογοτεχνικούς παράγοντες. Η θεματολογία πρέπει να μην αποκλίνει έντονα από τον ορίζοντα των προσδοκιών του κοινού, ενώ ταυτόχρονα μια ορισμένη πρωτοτυπία και ανανέωση είναι απαραίτητες, ώστε να διατηρείται αδιάπρωτο το αναγνωστικό

ενδιαφέρον. Όταν λέμε «κοινό», αναμφίβολα εννοούμε ένα αστικό κοινό, όχι όμως μια αδιαφοροποίητη μάζα. Η θεματολογία επιδιώκεται, συνεπώς, να είναι ελκυστική τόσο για έναν έμπειρο, πολυδιαβασμένο αναγνώστη όσο και για έναν περιστασιακό αναγνώστη εφημερίδας. Και, ακόμη, ο συγγραφέας δεν έχει τη δυνατότητα της σιωπής, την πολυτέλεια της απόσυρσης στον «ελεφάντινο πύργο» του προς πνευματική ανασυγκρότηση, οσάκις νιώθει την εσωτερική πίεση να το κάνει, κατατρυχόμενος από αδήριτη ανάγκη να γράφει αδιάκοπα, να είναι διαρκώς παρών και ενδιαφέρων· υποχρεωμένος να διαθέτει ένα σταθερό πλούσιο απόθεμα θεμάτων, να επανέρχεται συχνότερα σε όσα προτιμά ιδιαίτερα και τον εκφράζουν, προσέχοντας όμως και να μην τα εξαντλεί αλλά να τα ανανεώνει. Ισορροπίες δύσκολες και εύθραυστες, λοιπόν, οφείλει να επιτύχει και κυρίως, να διατηρήσει ένας επαγγελματίας, όπως ο Δημοσθένης Βουτυράς.

«Κι έγραφα, έγραφα (...). Είχα βαρεθεί να ζητώ υποθέσεις» γράφει κουρασμένος και πικραμένος, κάνοντας έναν πρόχειρο απολογισμό της πολύχρονης θητείας του στη λογοτεχνία.

Αριστερά: Τα ζώα, προς τα οποία ο Βουτυράς έτρεφε μεγάλη αγάπη, αποτελούσαν τακτικό θέμα των διηγημάτων του. Στο κλασικό βιβλίο του «Ο θρήνος των βωδιών» (εκδ. «Γράμματα» του Στέφ. Πάργα, Αλεξάνδρεια, 1923), το κλάμα των ζώων για τα σφαγμένα αδέρφια τους σκεπάζει το θρήνο των ανθρώπων, των συγγενών του σφαγέα τους. Στο άλλο διήγημά του «Η επανάσταση των ζώων» καταφεύγει στην αλληγορία. **Δεξιά:** Το εξώφυλλο της συλλογής διηγημάτων «Το γκρέμισμα των θεών». Το πορτρέτο του συγγραφέα στο εξώφυλλο είναι φιλοτεχνημένο από τον Φώτη Κόντογλου.

Συνέχεια από την 11η σελίδα
νώ όλα είναι έτοιμα, τα πρόσωπα δεν κατορθώνουν να φύγουν. Το τζάκι, στο ομώνυμο διήγημα, δεν θα ανάψει ποτέ. Οι καλλιτέχνες των διηγημάτων διαθέτουν ταλέντο που αποτυγχάνει να αναγνωριστεί, όπως συμβαίνει με τον Αράκη στο «Τα λόγια σου τα θεία». Ερωτες μένουν ανεκπλήρωτοι, σχέσεις διαλύονται και γάμοι ματαιώνονται εξαιτίας μιας κοινωνικά επιβεβλημένης ανελικτικής, από τη γυναικεία πλευρά συνήθως, ή λόγω ανέχειας. Ο ηλικιωμένος, που έχει δώσει τα πάντα στα παιδιά του, γίνεται τελικά βάρος που κανένα απ' αυτά δεν επιθυμεί να φορτωθεί, όπως στον «Ερχομό του παππού»...

Αντίθετα, ο στοργικός όσο και τραγικός Αλίμπης των «Αλανιάρηδων» αποτυγχάνοντας να θρέψει την ηλικιωμένη μητέρα του θα καταφύγει στην ευθανασία της και θα καταθέσει με τον τρόπο αυτό βαρύτατη κοινωνική κριτική.

Η αποξένωση

Ως αποτυχία ή και ως πλήρη αδυναμία επικοινωνίας μπορούμε να αντιληφθούμε και την αποξένωση που βιώνουν τα πρόσωπα του κόσμου του Βουτυρά. Το πολύ προσωπικό και βιωματικό επίσης θέμα της ψυχικής αρρώστιας και των συνεπειών της αποτελεί σε σημαντικό βαθμό α-

πόρροια αυτής της αποτυχίας και της έλλειψης αγάπης. Εντυπωσιάζει η συχνότητά του αλλά, ιδίως, η δύναμη με την οποία αποδίδεται.

Ο Βουτυράς δεν διστάζει να μιλήσει για τον ενστικτώδη ζωώδη φόβο που προξενεί στο μέσο άνθρωπο, με αποτέλεσμα να επιφέρει τελικά την αδιαφορία ή τη γελοιοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό αντί για τη συμπαράσταση. Στη θέση της αγάπης που δρα θεραπευτικά βασιλεύει η αποξένωση, που προκαλεί, υποθάλπει, συντηρεί και μεγιστοποιεί τις δυσκολίες προσαρμογής. Η «Ζωή αρρωστημένη», «Ο νέος Μωυσής», το «Όταν σκάνε τα λουλούδια» και το όψιμο «Αργό ξημέρωμα» είναι έξοχα δείγματα αυτής της θεματολογίας. Αλλο μεγάλο θέμα και εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι αυτό της ποικιλόμορφης εξουσίας, της διαφθοράς που γεννά, και της καταπίεσης, που υφίσταται ο άνθρωπος στις διαπροσωπικές του σχέσεις, μέσα στην οικογένεια και το γάμο, στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, στις εργασιακές σχέσεις, από την κρατική εξουσία. Ο Βουτυράς αποκαλύπτει και αναπτύσσει πολλές όψεις του συχνά απροσδόκητες, με τρόπο τολμηρό, γενναίο, κάποτε οργισμένο. Αποδεικνύεται έτσι η ιδιαίτερα οξυμένη ευαισθησία των κεραιών του, το ανοιχτό πνεύμα και η ελευθεροφροσύνη του.

Ο υπαρκτός κόσμος, για τον Βουτυρά, δεν χωρίζεται αφελώς σε καλούς και κακούς, αλλά σε ισχυρούς και ανίσχυρους, σε εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους, σε θύτες και θύματα. Ο καθένας ασκεί την όποια δύναμη διαθέτει όπου βρίσκει πρόσφορο έδαφος. Όμως, οι ήρωές του, αυτοί των οποίων τη συνείδηση εστιάζει ο αφηγητής, δεν ασκούν εξουσία σε κανέναν, γιατί δεν αισθάνονται να έχουν κάποια βρίσκονται στην αδύναμη πλευρά, γνήσιοι «loosers», έρμαια στις διαθέσεις των άλλων για εκμετάλλευση, γελοιοποίηση, υποτίμηση, εξουθένωση.

Η μορφή της μάνας

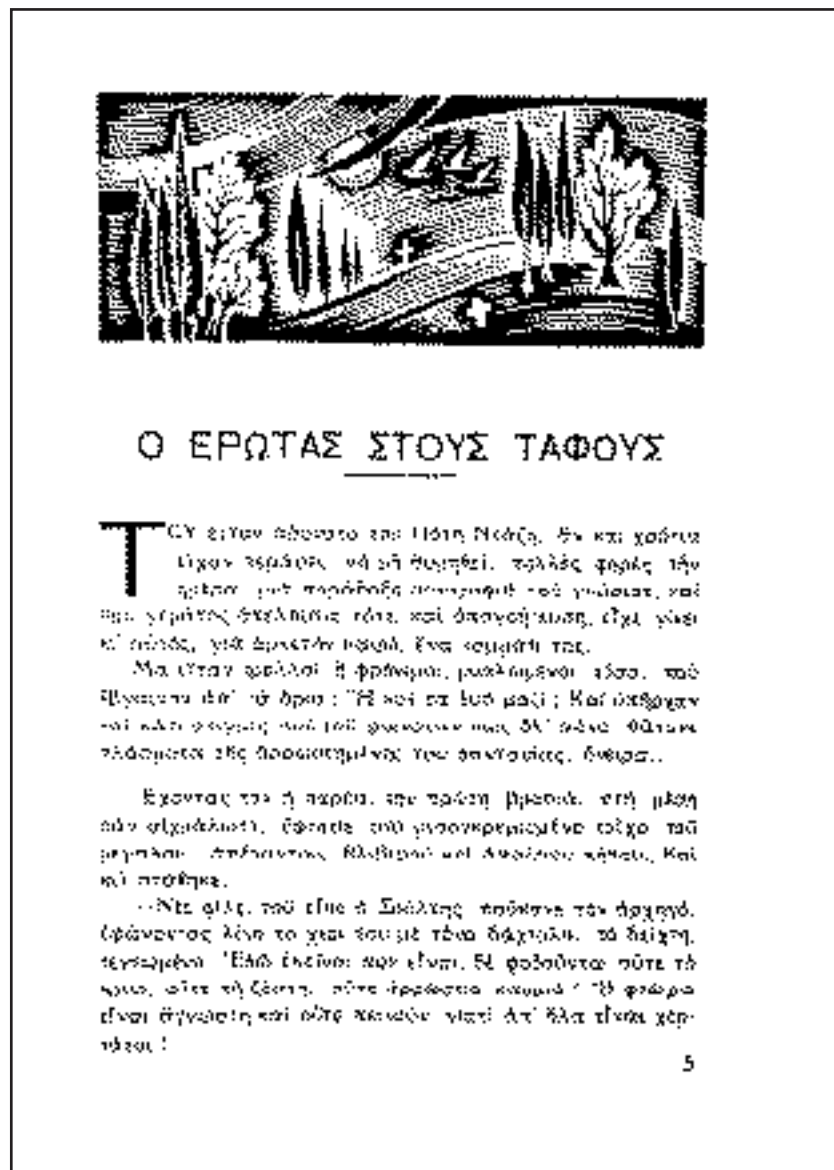
Οι τομές που επιχειρεί και οι πτυχές που ανιχνεύει δεν είναι ανώδυνες. Οι μικρο-μεσο-αστικές οικογένειες σε πολλά διηγήματα δεν είναι απάνεμα λιμάνια αλλά μικρές επίγειες κολάσεις, μικρογραφίες μιας ανάλγητης, διεθαρμένης κοινωνίας. Πηγή της οικογενειακής καταπίεσης είναι απερίφραστα το συμφέρον. Στο αποτρόπαιο αυτό παιχνίδι ακόμη και η μάνα, το ιερό πρόσωπο της ελληνικής λογοτεχνίας, συμμετέχει κάποτε ανενδοίαστα. «Το βουβό σπίτι» και το «Μια νύχτα Αποκριάς» είναι τέτοια κομμάτια μεγάλης οικογενειακής ωμότητας και αγριότητας. Ένα πανόραμα στρεβλωμένων ανθρώπι-

νων σχέσεων προβάλλεται στο έργο του Βουτυρά, που προσεγγίζει στο σημείο αυτό το έργο του Κ. Θεοτόκη.

Ως αντίδραση στην ανελέητη καταπίεση έρχεται η υποχώρηση στο περιθώριο, μια μορφή αυτοάμυνας, μια ένταξη τέλος πάντων κάπου. Δύο όψεις του ίδιου νομίσματος αποτελούν η υποταγή, μοιρολατρική, εξουθενωτική της προσωπικότητας, μνησικάκη, και η εξέγερση, σπασμωδική, βίαιη, απεγνωσμένη. Κάποιοι από τους ήρωές του, λοιπόν, αντιδρούν με αποδοχή. Είναι «οι άνθρωποι που τα δέχονται όλα», για να θυμηθούμε τον πρόωρα χαμένο σύγχρονο του Βουτυρά πεζογράφο Γιώργο Δενδρινό. Για τα διηγήματα αυτά το ποίημα του Βάρναλη «Οι μοιραίοι» έρχεται ως συμπύκνωση και ως παράλληλο κείμενο.

Η εκδίκηση

Υπάρχουν όμως και οι άλλοι, που μισούν. Αυτοί ζεσταίνουν την ψυχή τους με την ελπίδα της εκδίκησης. Κάποιοι μένουν στη φαντασίωση και τα λόγια. Κάποιοι περνούν στην πράξη. Εξεγείρονται και εκτονώνονται. Είναι η περίπτωση του Φάρμα στο θαυμάσιο «Παραράλαμα», που σπέρνει τον πανικό στη βιοτεχνία που εργάζεται γράφοντας στον τοίχο κρυφά την επισημασμένη από τον ίδιο λέξη. Συχνά εγκληματούν. Η περίπτω-

Ο έρωτας και ο θάνατος, τα διαχρονικά αυτά θέματα αποτέλεσαν αντικείμενο και του Βουτυρά. Η αντιμετώπισή τους καλύπτει μια τεράστια γκάμα αποχρώσεων. Σε ένα από τα καλύτερα βιβλία του, που εκδόθηκε το 1938, ο έρωτας και ο θάνατος συνδυάζονται με την τρέλα. Εξώφυλλο και πρώτη σελίδα του ομώνυμου διηγήματος. Τα σχέδια και τα κοσμήματα της συλλογής έγιναν από τον κεραμίστα-ζωγράφο Πάνο Βαλασαμάκη (εκδ. «Πήγασου», 1943) για τη δεύτερη έκδοση.

ση του Παυλή στο «Η εκδίκηση που θα 'ρθει», που σκοτώνει το μισητό αφεντικό του. Η περίπτωση της μουγής μάνας στο «Παιδί της βουβής», που με τις μυστικές εσωτερικές της δυνάμεις γκρεμίζει το γιατί και σκοτώνει τους εργάτες που οδήγησαν το γιο της στην αυτοκτονία. Η περίπτωση του ερωτικά προδομένου Μούρκα της «Διωγμένης αγάπης», που πυρπολεί το σπίτι της αγαπημένης του τη βραδιά του γάμου της. Κάποτε αυτοκαταστρέφονται. Η περίπτωση του Καμένα στο «Το μίσος του Καμένα», που πλακώνεται όταν το ερείπιο που κρύβεται καταρρέει, τη στιγμή που ετοιμάζεται να ανατινάξει το απέναντι πλουσιόσπιτο. Πρόκειται μόνο για ελάχιστες περιπτώσεις από ένα μακρύ κατάλογο εξεγερμένων χαρακτήρων ενός πεζογράφου που τρέφει το όνειρο ότι μια μέρα τα πράγματα θα ανατραπούν και τα θύματα θα γίνουν θύτες, όπως στο «Η επανάσταση των ζώων».

Είναι διαδεδομένη η αντίληψη ότι ο Βουτυράς έγραψε πολλά διηγήματα της «ταβέρνας», σαν αυτή να αποτελεί το θέμα του. Η ταβέρνα, ωστόσο, λειτουργεί σχεδόν πάντα μόνο ως πλαίσιο. Ενα σκηνικό οπωσδήποτε ιδιαίτερα προσφιλές και οικείο στο συγγραφέα. Μεγάλος αριθμός διηγημάτων διαδραματίζεται στο χώρο

Συνέχεια στην 14η σελίδα

Ο Ολλανδός ελληνοστής Εσελινγκ, φίλος και μελετητής του έργου Βουτυρά, του αφιέρωσε μια μελέτη με τίτλο «Δ. Βουτυράς, ένας Έλληνας σατιρικός συγγραφέας». Στη φωτογραφία, κάρτα που του είχε στείλει (αρχείο Βουτυρά - ΕΛΙΑ).

Συνέχεια από την 13η σελίδα

ρο αυτό, αφού εκεί βρίσκουν καταφύγιο, μια νησίδα ασφάλειας και ηρεμίας, οι κατατρεγμένοι και οι απόκληροι της ζωής και πνίγουν τα παράπονά τους στο κρασί – όπως άλλωστε και ο ίδιος. Εκεί θεραπεύουν πρόσκαιρα τη μοναξιά και την απελπισία τους μέσα σε μια ψευδαίσθηση κοινότητας. Σε έναν άλλο μεγάλο αριθμό, αποτελεί το αφηγηματικό τέχνασμα εισαγωγής της ιστορίας, βρίσκεται δηλαδή εκεί μια συντροφιά συγκεντρωμένη και κάποιος αφηγείται μια ιστορία, πολλές φορές τελείως άσχετη με το χώρο. Συχνά, η ιστορία εκφέρεται και ως όνειρο που κάποιος αφηγείται στους φίλους του, τρόπος ιδιαίτερα προτιμημένος από τον Βουτυρά.

Τι απομένει, λοιπόν, αφού η ζωή στον αφηγηματικό κόσμο του Βουτυρά γίνεται συνώνυμη της αποτυχίας, της αποξένωσης, της μοναξιάς και της αρρώστιας; Αφού χαρακτηρίζεται από καταπίεση, από αγωνιώδη αλλά αναποτελεσματική αναζήτηση συναισθηματικής στήριξης και από παθολόγνα έλλειψη αγάπης; Αφού είναι ένα τέλμα με ιλύ από πολλαπλές επιστρώσεις ματαιώσεων; Η φυγή στο πεδίο του φανταστικού έρχεται να λειτουργήσει ως διέξοδος και αντίδοτο. Καταδύσεις στο πηχτό, τρομακτικό σκοτάδι του βυθού της ψυχής, αλλά και απογειώσεις στο φωτεινό ουρανό της φαντασίας. Φυγή για εκεί που δεν επικρατεί μόνιμο μούχρωμα, χωρίς νύχτα και χωρίς ξημέρωμα, όπως εδώ.

Στοιχεία μεταφυσικής και στερεότυπα μοτίβα του είδους –όπως απροσπέλαστες τοποθεσίες, άγριες καιρικές συνθήκες, ήρωες με κάποια σωματική ατέλεια ή δυσμορφία–, τα οποία ο Βουτυράς χειρίζεται συχνά με μαεστρία, δημιουργούν τις απαραίτητες ρωγμές στον αισθητό κόσμο για να εισβάλει απειλητικό το υπεραισθητό, το αδύνατον να γνωσθεί. Ετσι στήνεται μια «αλλόκοτη» ιστορία, όπως «Ο πεθαμένος φίλος», για παράδειγμα.

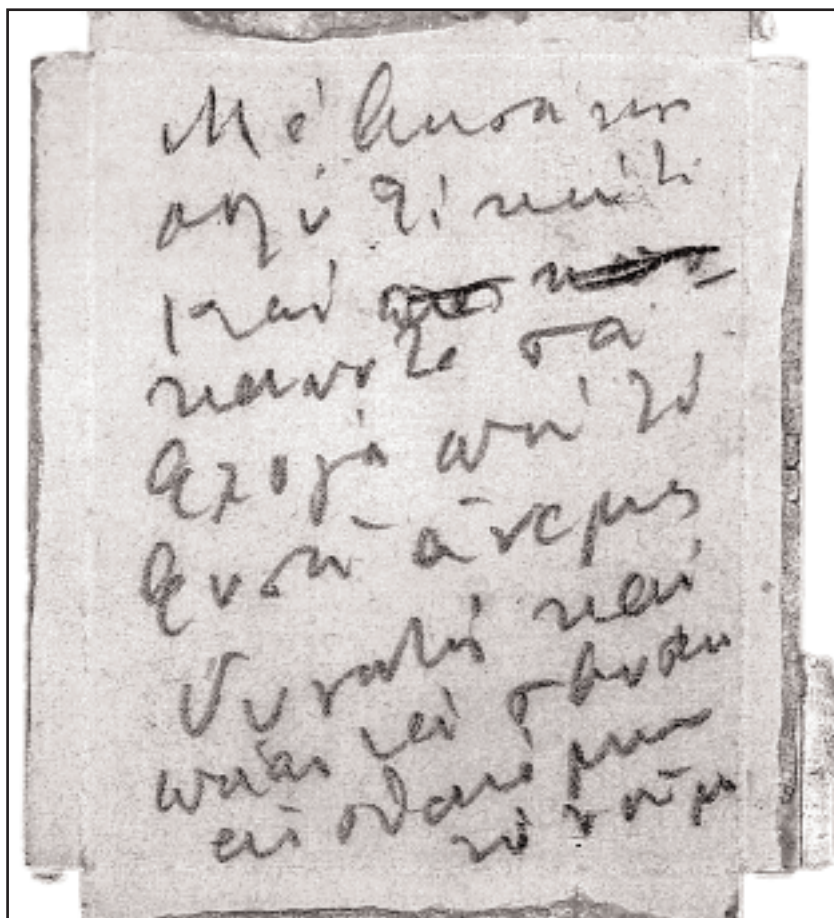
Μυστική ζωή

Στον ύπνο ζουν τα πρόσωπα μια μυστική ζωή. Τα όνειρά τους είναι συμβολικά. Ο ονειρικός συμβολισμός είναι ένα πεδίο που απασχολεί έντονα και σοβαρά τον πεζογράφο. Αναφέραμε ήδη ότι τα όνειρά του προσφέρουν τακτικότερα και αφηγηματικές εξυπηρετήσεις, καθώς είναι ο αγαπημένος του τρόπος για τον εγκιβωτισμό ιστοριών και για την προοικονομία.

Στα φανταστικά τους ταξίδια στο χώρο και το χρόνο, κατά τον τρόπο του Ιουλίου Βερν, οι ήρωες επισκέπτονται, μεταξύ άλλων, χώρες όπου οι κάτοικοι είτε διατηρούν στοιχεία μιας αρχαίας σοφίας, όπως «Στη χώρα των σοφών και των αγρίων» ή στο «Από τη Γη στον Άρη», είτε έχουν επιστρέψει στην παλιά ξεχασμένη σοφία ύστερα από μακράιωνες αιματηρές περιπέτειες και μέσα από την τεχνολογική πρόοδο. Το δεύτερο συμβαίνει στην ειρηνική Αγνή Χώρα των «Κάλπικων πολιτισμών», που βρίσκε-

Σκίτσο του Μιχάλη Νικολινάκου. Πρόκειται για τον Πειραιώτη ηθοποιό που μεσουράνησε στον κινηματογράφο, στη δεκαετία του '50. Ελάχιστοι συσχετίζουν το όνομά του με εκείνο του καλού ζωγράφου του πειραιϊκού τοπίου και του σκιτσογράφου επίσης.

Σημείωση του Βουτυρά σε τσιγαρόκουτο: «...και κάποτε σε φλόγα που τη φούσα ο άνεμος δυνατά και πάει να σβύσει αισθανόμουν το νου μου» (αρχείο Βουτυρά – ΕΛΙΑ).

ται καλά κρυμμένη, απρόσιτη και ασφαλισμένη στα έγκατα της Γης. Ο επίλογος δίνει το διπλό στίγμα:

«(...) επειδή δεν μπορούμε να πάμε στη χώρα εκείνη που φύγαμε, θα πάμε, και είναι αποφασισμένο, σ' ένα χωριό αγρίων! ναι, αγρίων (...). Εκεί θα καταφύγουμε για να αποφύγουμε την ψευτιά, που τόσο μας ενοχλεί και που πλημμυρίζει όλα εδώ, τα κράτη, τα έθνη, τις φυλές! Κι αυτή τα κυβερνά, αυτή σε όλα βρίσκεται σε θρησκείες, σε πατρίδες, στα πάντα!...»

Επιστημονική σημασία

Η πρόοδος της επιστήμης μπορεί στην Αγνή Χώρα να χρησιμοποιήθηκε για καλό, ο Βουτυράς όμως φοβάται πολύ τις αρνητικές και ανεξέλεγκτες επιπτώσεις της επιστήμης στα χέρια μιας «νήπιας» ανθρωπότητας. Στο «Ο νέος άνθρωπος» ή στο «Η όρνιθα ξύνοντας το μάτι της...» καταθέτει αυτή τη δικαιολογημένη πια από τις εξελίξεις αγωνία του. Ετσι ανοίγει δρόμο στην Ελλάδα για την «επιστημονική φαντασία».

Μέσα από το διάυλο του φανταστικού, θα φτάσει επίσης στη σάτιρα, για να διοχετεύσει εκεί τη συσσωρευμένη πικρία και οργή ετών. Από τα καλύτερα αυτής της κατηγορίας, το ευρηματικό και ευφάνταστο «Ανάσταση νεκρών», όπου οι αρχαίοι Έλληνες κλασικοί ποιητές ζωντανεύουν στη σύγχρονη Ελλάδα για να υποφέρουν τα πάνδεινα από την υποκρισία και την ευτέλεια των Νεοέλληνων.

Ανήσυχος και ανικανοποίητος ο Βουτυράς, μέσα από τον ίδιο διάυλο Ανήσυχος θα οδηγηθεί στην επινόηση μιας προσωπικής του μυθολογίας ταξιδεύοντας στους «Αγνωστούς θεούς», μια παράξενη σύλληψη, για την οποία ήταν περήφανος. Στο μαρινιαϊστικό κόσμο των Λευκορόδινων, δυνάμεων του φωτός που παρέχουν στους ανθρώπους την ψυχή, και των Αρκέλων, δυνάμεων του σκότους που προμηθεύουν το σώμα, θα βρει την αρχή, την κυκλική συνέχεια και μια εξήγηση της ανθρώπινης ζωής.

Εμπνευση και πρωτοτυπία

Θα σταματήσουμε εδώ μένοντας σ' αυτό το στενό σχήμα της βασικής θεματολογίας που απαρτίζει τον κύριο κορμό του έργου του Δημοσθένη Βουτυρά. Εμπνευση και σχετική πρωτοτυπία, επεξεργασία και παραλλαγές, επανάληψη, είναι ορισμένες λέξεις που μπορούν να αποδοθούν στα διηγήματα κατά περίπτωση. Παρατηρούμε, ωστόσο, ότι όλο αυτό το θεματικό υλικό παρουσιάζει μια συνοχή, αλληλοσυμπληρώνεται. Τα διηγήματα, αυτοτελή εξ ορισμού, μοιάζουν αποσπάσματα ενός συνόλου, τα οποία απλά δεν έχουν καθορισμένη θέση. Είναι όλα απαραίτητα για να φανερωθεί πλήρες το σύνολο. Αναζητώντας σε όλη του τη ζωή αγωνιωδώς υποθέσεις, ο Βουτυράς τελικά έχτισε ένα δικό του σύμπαν.

Ο Πειραιάς και το διήγημα της πόλης

Στο έργο του Βουτυρά ανιχνεύονται οι κοινωνικές συνθήκες και η ατμόσφαιρα της πόλης

Το λιμάνι και η βιομηχανική ζώνη στο βόρειο τμήμα δίνουν ρυθμό στη ζωή της πόλης. Ως «Ελληνικό Μάντσεστερ», ο Πειραιάς αποκαλύπτει στον παρατηρητή των αρχών του αιώνα μια ακόμη πτυχή της νεωτερικότητας. (φωτ.: αρχείο Σπ. Μανουσάκη).

Του Βάσια Τσοκόπουλου

Ιστορικού

Ο ΒΟΥΤΥΡΑΣ έζησε την παιδική του ηλικία, την εφηβεία του και την ενηλικίωσή του στον Πειραιά των τριών τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα. Αρχισε να γράφει εκεί – τα πρώτα του διηγήματα που δημοσιεύθηκαν στο εξαιρετικό πειραιώτικο Περιοδικόν μας του Γεράσιμου Βώκου, την κλασική νουβέλα του «Ο Λαγκάς», την οποία τύπωσε το 1903 σε ιδιωτική έκδοση και μερικά ακόμα διηγήματα– το 1900, στην έναρξη του 20ού αιώνα. Το 1906 μετακόμισε με την οικογένειά του στην Αθήνα, στο Κουκάκι, όπου έζησε την υπόλοιπη ζωή του, μέχρι τον θάνατό του, το 1958.

Ο Πειραιάς άσκησε στον Βουτυρά μια έμμεση αλλά πολύ σημαντική επιρροή. Στο έργο του, παρόλο που το αστικό περιβάλλον είναι κυριαρχικό, δεν υπάρχει καμία άμεση αναφορά στον Πειραιά. Η πόλη και η γειτονιά που περιγράφει ο Βουτυράς θα μπορούσε να βρίσκεται οπουδήποτε· λίγες είναι οι κάπως πιο προσδιορισμένες περιγραφές, όπως στη νουβέλα «Η σιδερένια πόρ-

τα» (1925), όπου περιγράφεται μια επιστροφή του αφηγητή στη βιομηχανική πόλη της νεότητάς του, ή στη νουβέλα «Ο Καμπούρης» και στο διήγημα «Επανάσταση», όπου περιγράφονται σκηνές από προεκλογικές συγκρούσεις στον Πειραιά· ακόμα λιγότερες –και τελείως ευκαιριακές– είναι οι ονομαστικές αναφορές.

Ωστόσο, οι κοινωνικές συνθήκες του Πειραιά, οι συνθήκες των απόμερων συνοικιών της, ο μικρός αλλά σημαντικός λογοτεχνικός κύκλος και το κλίμα της πόλης εξηγούν πολλά στο έργο του.

Η βιομηχανική πόλη

Ο Πειραιάς ήταν από τη δεκαετία του 1870 μια ακμάζουσα και ανερχόμενη βιομηχανική πόλη, η πρώτη στην Ελλάδα. Το γεγονός ότι η βιομηχανία μαζί με το λιμάνι έδιναν ζωή στην πλειοψηφία του πειραιϊκού πληθυσμού, ότι είχε σχηματισθεί μια πολυπληθής εργατική τάξη που κατοικούσε στο βόρειο τμήμα της πόλης και ζούσε κάτω από άθλιες συνθήκες, έδωσαν στον Βουτυρά εικόνες της κοινωνίας που προέκυψε από τη

βιομηχανική επανάσταση και έκανε τα πρώτα βήματά της στην Ελλάδα. Στο «Παραρλάμα», ένα αλληγορικό διήγημα, στο φόντο διαγράφεται αυτή η νέα εργατική τάξη με άμεση αγροτική προέλευση. Ο απροσάρμοστος ήρωας ονομάζεται Φάρμας, ένα όνομα που παραπέμπει στον κόσμο της καταγωγής αυτών των στρωμάτων. Ο Βουτυράς έζησε έφηβος τη μεγάλη βιομηχανική κρίση των ετών 1883-1887, όταν το ένα τρίτο των εργοστασίων έκλεισε και το εργατικό δυναμικό τους βρέθηκε στο δρόμο. Η κατάσταση της εργατικής τάξης, μια ρευστή πραγματικότητα με εναλλαγές εργασίας και αργίας, τα μεγάλα τμήματα μεταναστών που η βιομηχανία δεν μπορούσε να αφομοιώσει και η γενικότερη ανάδυση ενός περιθωριακού κόσμου, που αποτελούν το φόντο της κλασικής νουβέλας του με τίτλο «Οι αλανιάρηδες», πάνω στο οποίο μπλέκονται το κοινωνικό δράμα και η μποέμικη ευθυμία. Είναι γραμμένη το 1912 και αποτελεί μια τοιχογραφία της Ελλάδας εκείνης της εποχής. Αλλά και τα συναφή προβλήματα τη βιομηχανικής ανάπτυξης (μετανάστευση, εγκληματικότητα, υπόκοσμος κ.λπ.), τα ο-

ποία τροφοδοτούν με θέματα το έργο του Βουτυρά, προέρχονται από την πειραιϊκή του εμπειρία.

Η έννοια της πόλης

Ο Βουτυράς γνώρισε στον Πειραιά τόσο τα διαφορετικά περιεχόμενα της κοινωνικής δομής της πόλης όσο και τις διαφορετικές όψεις της χωρικής δομής της. Κοινωνικά βρέθηκε στα αστικά σαλόνια, στο ιδιωτικό σχολείο, στο Ωδείο και στις αίθουσες συναυλιών, είδε θέατρο, αλλά χάρη στην «αλητεία» του γνώρισε και τον παιδόκοσμο, τους μάγκες, τους εργάτες και τους άνεργους. Δουλεύοντας με τους εργάτες του χυτηρίου μετά την αυτοκτονία του πατέρα του, έζησε και την εργατική τάξη στην παραγωγική της λειτουργία. Παράλληλα, έζησε τόσο το κέντρο της πόλης όσο και τις συνοικίες, αφού η οικογένειά του μετακόμιζε συχνά.

Στο έργο του έχει αφομοιώσει την πόλη σε όλες τις διαστάσεις και σε αντίθεση με τα αθηναϊκά διηγήματα του Παπαδιαμάντη ή τις Αθηναϊκές σελίδες του Μιχαήλ Μητσάκη, που

Συνέχεια στην 16η σελίδα

Ο Γεράσιμος Βώκος, συγγραφέας, ζωγράφος και καλλιτέχνης, είναι αυτός κυρίως που επηρέασε και έστρεψε τη γραφή του Βουτυρά σε νεωτερική κατεύθυνση.

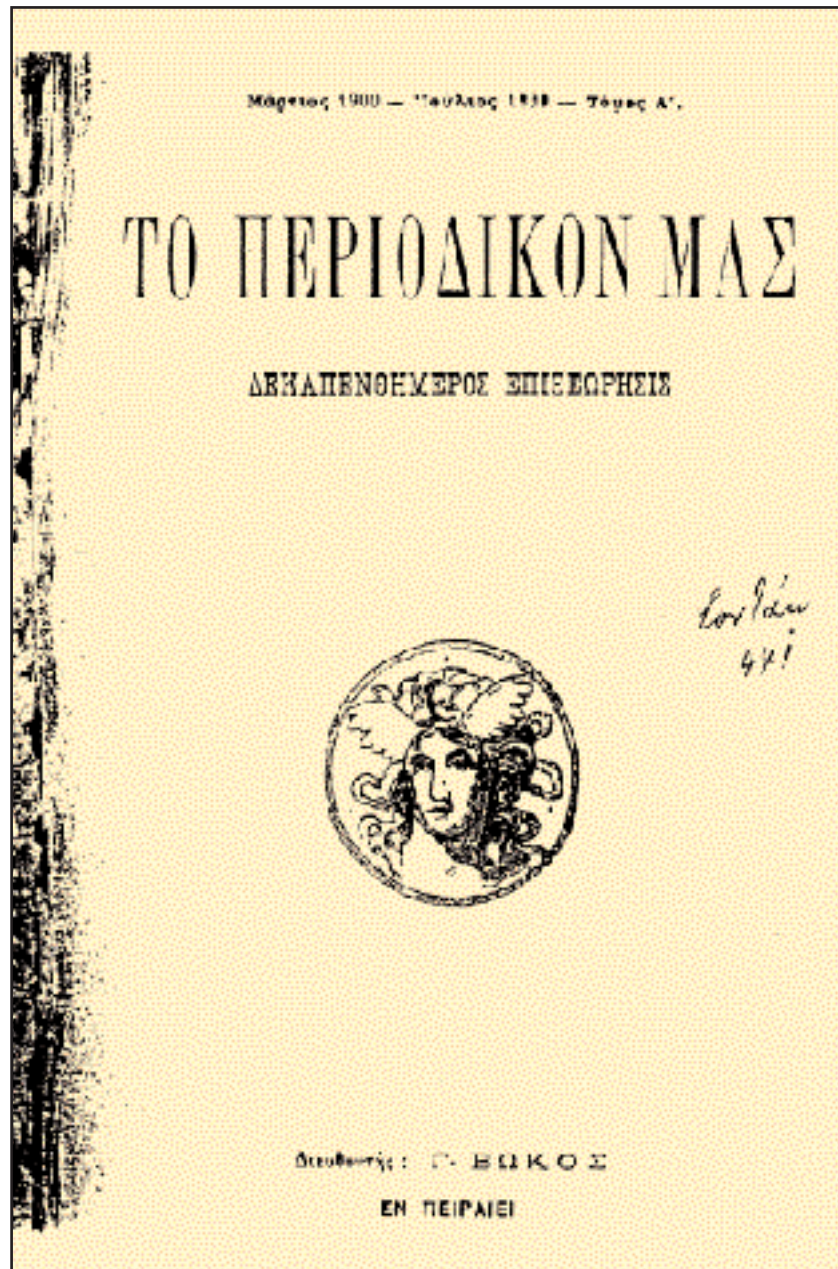
Συνέχεια από την 15η σελίδα

είναι αποσπασματικές εικόνες με φόντο την Αθήνα, ο Βουτυράς κάνει την ολοκληρωμένη στροφή προς το αστικό διήγημα, το διήγημα δηλαδή που έχει πλέον ως αντικείμενο όχι απλώς το σκηνικό, αλλά τις σχέσεις της πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το εκτενές διήγημα «Στ' απόκεντρα», όπου έχει υποχρεωθεί να κατοικήσει για λίγο ο αφηγητής. Μετά μια σύντομη περίοδο όπου χαιρέται τη φύση, αρχίζει να νοσταλγεί αυτό που του λείπει, δηλ. την πόλη και τις σχέσεις της.

Το έργο του Βουτυρά είναι γεμάτο με κατεδαφίσεις και οικοδομήσεις κτιρίων, με διαδρομές και μετακομίσεις, με αυλές και με παράθυρα μέσα από τα οποία παρακολουθείται η γειτονιά ή κάποιος συγκεκριμένος γείτονας. Στη νουβέλα «Αριστοκρατική γειτονιά», με θέμα έναν ανεκπλήρωτο έρωτα, πίσω από τα κλειστά παντζούρια τα άγρυπνα μάτια των γειτόνων παρακολουθούν τα πάντα.

Ο λογοτεχνικός κύκλος του Πειραιά

Η βιομηχανική ακμή και η οικονομική προέλιξη του Πειραιά μετά το 1870 προσέλκυσαν και μία μικρή αλλά σημαντική ομάδα καλλιτεχνών (ο θαλασογράφος Κωνσταντίνος Βολωνάκης και ο μουσικοσυνθέτης Γ. Λαμπελέτ είναι δύο εξέχουσες περιπτώσεις) και λογοτεχνών. Στο μικρό γραφείο του εργοστασίου του πατέρα του Βουτυρά μαζεύονταν οι λογοτέχνες της πόλης, ο Χαντζάρας, ο Σκίπης, ο Φιλύρας κ.ά. και συζητούσαν. Ο ποιητής Λάμπρος Πορφύρας ήταν ιδιαίτερα συνδεδεμένος με τον Βουτυρά, όπως και ο Παύλος Νιρβάνας. Σημαντικό ρόλο στη λογοτεχνική κίνηση και στην πνευματική ζωή της πόλης έπαιξε το υποδειγματικό περιοδικό του Γεράσιμου Βώκου, που κυκλοφόρησε από το 1900 ως το 1902: «Το Περιοδικόν μας». Με εξαιρετική τυπογραφική ποιότητα και ντισεϊκές τάσεις, κατάφερε να εκφράσει με επάρκεια τα νέα ρεύματα που έφταναν τότε στην Ελλάδα και να συγκεντρώσει στις σελίδες του ση-

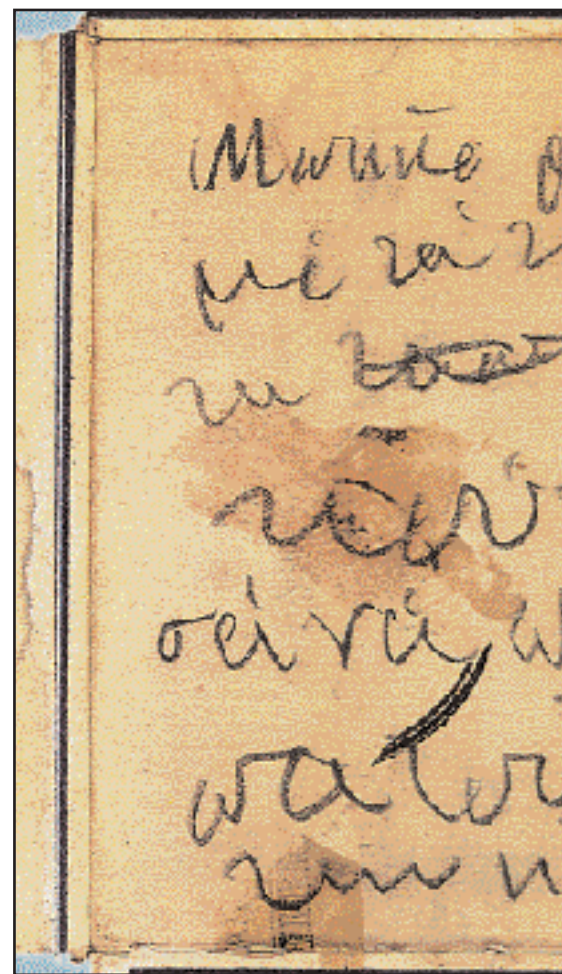
«Το Περιοδικόν μας» (1900–1902), η φιλόδοξη και υποδειγματική έκδοση του Γερ. Βώκου, ήταν ένα περιοδικό αντάξιο του Πειραιά. Θεωρείται το πρώτο σύγχρονο ελληνικό περιοδικό. Ο Βουτυράς δημοσίευσε εκεί τα πρώτα του διηγήματα αξιώσεων και υπήρξε ο τακτικότερος συνεργάτης του.

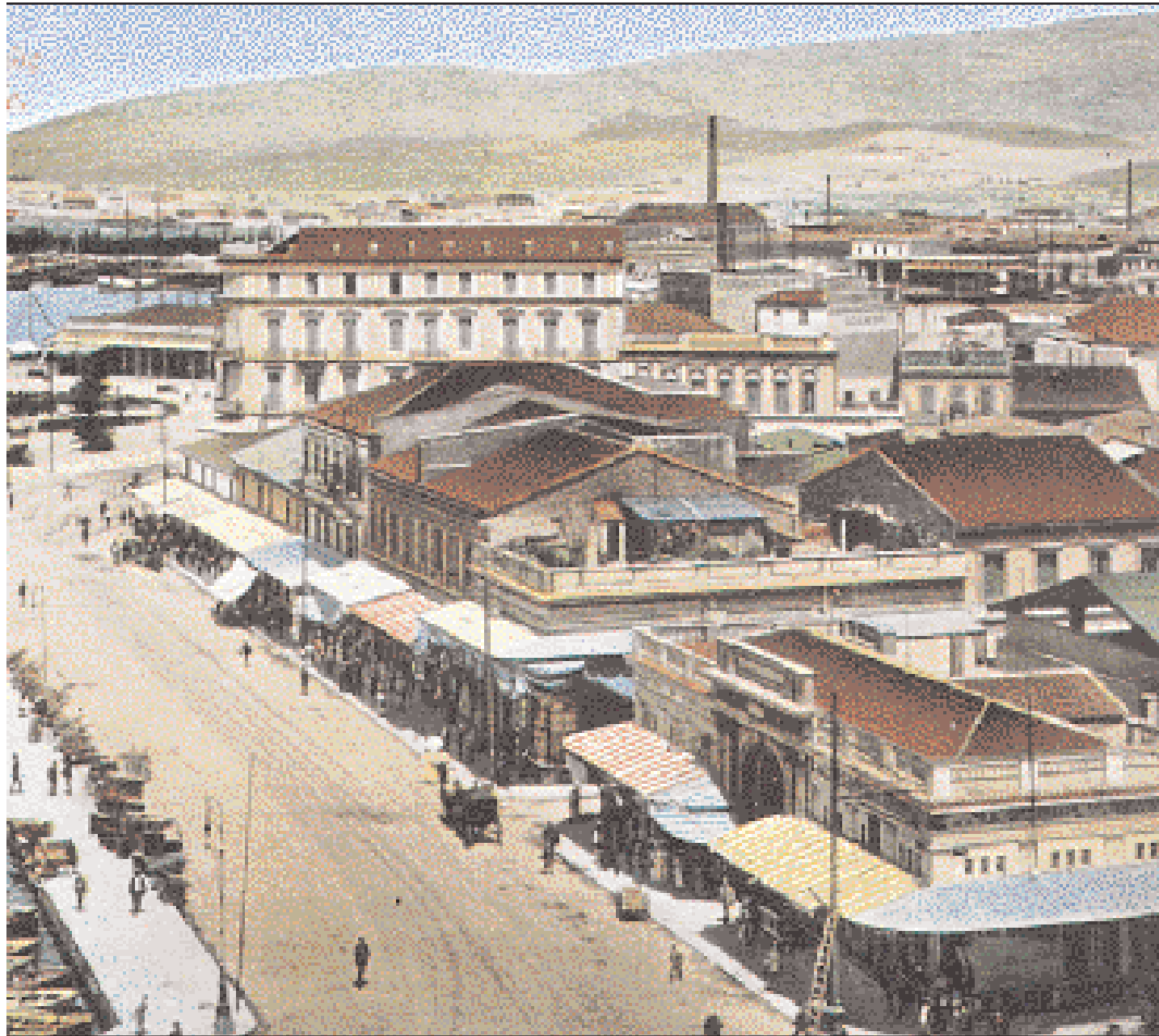
μαντική ελληνική παραγωγή, όχι μόνο Πειραιωτών, αλλά και Αθηναίων. «Το Περιοδικόν μας» δημοσίευσε τα πρώτα αξιόλογα διηγήματα του Βουτυρά δείχνοντάς του ειδική προτίμηση. Ο Γεράσιμος Βώκος ευθύνεται όμως και για την κατεύθυνση που πήρε το γράψιμο του Βουτυρά, την επιμονή στο προσωπικό και νεωτερικό ύφος του. Ο Πειραιώτης φίλος και μαθητής του Βουτυρά Χρήστος Λεβάντας το έχει περιγράψει παραστατικά: «... Και δε μένει τεύχος του «Περιοδικού μας», ως που σταμάτησε, χωρίς διήγημα του Βουτυρά! Οι άλλοι συνεργάτες του περιοδικού βλέπουν με άσχημο μάτι αυτή την καθιέρωση του Βουτυρά. Και μεταξύ αυτών κι ο μακαρίτης ποιητής Γεώργιος Στρατήγης. Ο Βουτυράς είναι γι' αυτούς «παρείσακτος». Το ανυπότακτο παιδί που δεν τόχει τίποτα να στήσει τους καυγάδες του στο δρόμο, έξω απ' τα γραφεία του «Περιοδικού μας» (...) Πασχίζουν λοιπόν να τον απομακρύνουν από τον Γεράσιμο Βώκο, τον αποφεύγουν ακόμα και στις συναντήσεις τους. Ολα τούτα επιδρούν πάνω στο Βουτυρά. Τον αναγκάζουν να ξεδιαλύνει τα αίτια. Και πιάνεται

απ' το διήγημά του. Νομίζει πως τούτο δεν είναι «λογοτεχνία». Πάει, λοιπόν, και χαζεύει στα υπαίθρια βιβλιοπωλεία του Ρολογιού. Ψαχουλεύει τ' αραδιασμένα βιβλία, τις λογής φυλλάδες. Διαβάζει κάποια φυλλάδα και τον βλέπουμε ύστερα να παραδίνει ένα διήγημα στο Γεράσιμο Βώκο, όπου οι τύποι του φορούν βράκες. Ο Βώκος μαντεύει τη μυστική αναταραχή του Βουτυρά, το τάλαντεμά του. Ρίχνει μια ματιά και σκίζει το ηθογραφικό αυτό διήγημα μπροστά του. «Όχι τέτοια...», του λέει. «Έχεις άλλο;» Ο Βουτυράς βάζει το χέρι του στην τσέπη και βγάζει ένα καινούργιο διήγημα. Αυτό είναι αλήθεια δικό του. Έχει το προσωπικό του ύφος. «Αυτό μάλιστα», λέει ικανοποιημένος ο Γεράσιμος Βώκος και το παίρνει αμέσως» (Χρ. Λεβάντας, Δύο μορφές, 1952).

Η μοντέρνα πόλη

Ένα ερμηνευτικό κλειδί της σχέσης του Βουτυρά με τον μοντερνισμό βρίσκεται ίσως στη σχέση του με τον Πειραιά. Ο μοντερνισμός πριν γίνει αισθητικό ρεύμα, είναι μια ιστορική πραγματικότητα. Είναι δη-

Ο Πειραιάς του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, πόλη με ευρωπαϊκή όψη. Φαρδείς, καθαροί δρόμοι, μέγαρα, δραστήριες δημοτικές αρχές. Από όλους τους ξένους επισκέπτες χαρακτηριζόταν ως η κατ' εξοχήν μοντέρνα πόλη της Ελλάδας.

στικό περιβάλλον. Η πόλη υπάρχει και ενοποιείται μέσα από τους κατοίκους της και τον εσωτερικό λόγο του αφηγητή. Έτσι, η γειτονιά και κατ' επέκταση η πόλη, αποκτά μεταφορική λειτουργία.

Αναμφίβολα η πιο περιγραφική πόλη στο έργο του Βουτυρά είναι η Αθήνα του «Λαγκά». Από την άλλη, ένα παράδειγμα ακραίας αλληγορικής χρήσης είναι το σατιρικό διήγημα «Η γειτονιά των νάνων». Εκεί, η είσοδος του αφηγητή στη γειτονιά των άτεκνων γυναικών (η οποία χωρίζεται σε «πάνω» και «κάτω» από «ένα ρεματάκι ξερό, που μόνον όταν έβρεχε είχε νερό»!) γίνεται με γλαφυρά σεξουαλικό τρόπο: ο αφηγητής με τη γυναίκα του και τα οκτώ παιδιά του, με πλήθος αποσκευές και ένα ζωηρό σκύλο, πάνω «σε δυο τρία αμάξια μακρουλά», εν είδει μακρόστενης πομπής γεμάτης ζωή (φωνές, γέλια, γαυγίσματα, πειράγματα) διεισδύει στη γειτονιά. Από τότε οι γυναίκες αρχίζουν να τεκνοποιούν και το διήγημα σχινοβατεί πάνω στη λεπτή ειρωνεία. Όμως και οι πιο ρεαλιστικές περιγραφές πόλης δεν στερούνται μεταφορών. Ο Πειραιάς στη «Σιδερένια πόρτα» περιγράφεται έτσι: «Όλοι σχεδόν οι άνθρωποι σ' αυτή την πόλη δουλεύανε, δουλεύανε απ' το πρωί ως το βράδυ. Πριν ακόμα το βαθύ σκοτάδι φύγει, τα βραχνά σφυρίγματα των εργοστασίων θ' αρχίζανε να καλούν τους εργάτες, γέροντες, νέους, κορίτσια, γυναίκες, στη δουλειά. Και μετά, όταν σωπάζανε, στους δρόμους τους υγρούς θα γινότανε μια μεγάλη κίνηση. Χιλιάδες άντρες, παιδιά, γυναίκες, κορίτσια κι ακόμα γέροι με κάτασπρα μαλλιά, τρέχανε βιαστικοί στην πρόσκληση των βραχνών σφυριγμάτων, ή των βραχνών φωνών που τους είχαν καλέσει».

Ο ήλιος ποτέ δεν έβλεπε, ή ποτέ δεν είχε δει αυτήν την κίνηση. Όταν έβγαινε θα φώτιζε έρημους δρόμους...». Δίπλα σ' αυτή τη ρεαλιστική εικόνα, τα εργοστάσια που «κλείνανε μέσα τους τη ζωή, την κίνηση» περιγράφονται σαν «μαυρισμένα χτήρια μακριά, ασοβήταστα, με κάτι ψηλούς, πανύψηλους λαιμούς, σα λαιμούς τεράτων μυθικών, αποκεφαλισμένων, που ξερνούσαν, έχυναν αντί αίμα, μαύρο καπνό».

Τέλος, η Αθήνα που ζει την έξαψη του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897 στον «Λαγκά» δίνει την ευκαιρία για μια τέτοια μεταφορική εικόνα: «Η Αθήνα βρισκόταν σε μια ταραχή, που έμοιαζε με την ταραχή νευρικής γυναίκας όταν τη θυμώνουν. Αν εξακολουθούσε αυτή η ταραχή, ή δυνάμωνε, ήταν αδύνατο να μην έβαζε τις φωνές, να μην έπαζε πράγματα, έκανε ζημιές και στο τέλος να μην πάθαινε υστερισμούς»...

λαδή μια καινούρια αίσθηση του χρόνου, του ρυθμού, μια καινούρια εμπειρία του ανθρώπινου βιώματος που πηγάζει από τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που συσσωρεύθηκαν στα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Ο καλλιτεχνικός μοντερνισμός είναι μια διερεύνηση, μια επεξεργασία της νέας ανθρώπινης εμπειρίας (συναίσθημα, εικόνα, βίωμα, χρόνος, συνείδηση κ.λπ.).

Ο Πειραιάς της εποχής του Βουτυρά ήταν μια μοντέρνα πόλη, η πρώτη και μοναδική τότε στο ελληνικό βασίλειο. Η βιομηχανία του έδινε τον τόνο και τον ρυθμό της ζωής, ο πλούτος και η φτώχεια ήταν δύο σχηματισμένοι αντίθετοι πόλοι, η τοπική πολιτική ζωή αντιμετώπιζε τα σύγχρονα προβλήματα και εφαρμόζε ευρωπαϊκά πρότυπα διοίκησης (οι εκλογικές διαδικασίες στον Πειραιά ήταν υποδειγματικές και έντονα φορτισμένες), ενώ όλοι οι Ευρωπαίοι επισκέπτες της πόλης εξήραν τον ευρωπαϊσμό της που βρισκόταν σε χτυπητή αντίθεση με τον «ανατολίτικο» χαρακτήρα της Αθήνας.

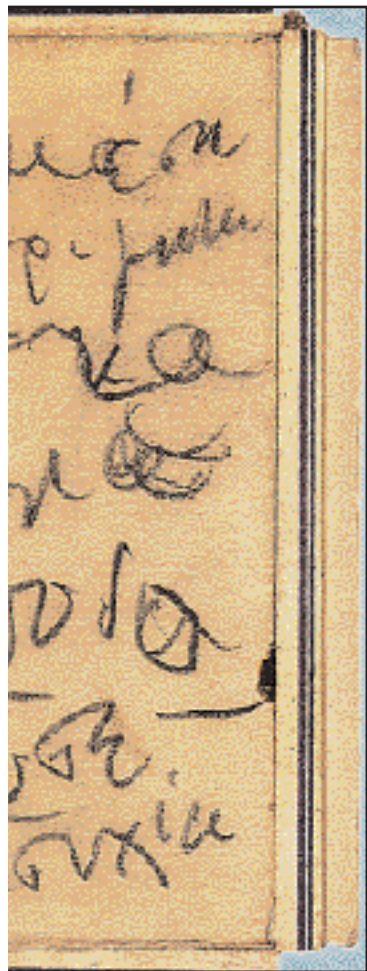
Ο Πειραιάς, λοιπόν, τροφοδοτούσε τον παρατηρητή του με πολλαπλά ερεθίσματα του «μοντέρνου». Ο Βουτυράς δεν μπήκε στη λογοτεχνία μέσα από μια «λογοτεχνική» προετοιμασία (ανάγνωση, θεωρητική επεξεργασία κ.λπ.). Είχε καλλι-

τεχνική παιδεία (τη μουσική), αλλά η λογοτεχνική του παραγωγή στηρίχθηκε σχεδόν αποκλειστικά στα παιδικά του ενδιαφέροντα (την «Περιοδεία του κόσμου» του Αραγκό, για παράδειγμα) και, κυρίως στην άμεση σχέση του με την πόλη.

Έτσι, χωρίς τις διαμεσολαβήσεις άλλων συγγραφέων, που έψαχναν το μοντέρνο στην ευρωπαϊκή παραγωγή και το αναπαρήγαγαν λειψά και άτσαλα, ο Βουτυράς το παρήγαγε εξ αρχής παράλληλα με τους Ευρωπαίους λογοτέχνες. Οι νεωτεριστές της εποχής τον θαύμασαν γι' αυτό (ο Χρηστομάνος, ο Καμπύσης, ο Νιρβάνας, ο Βώκος). Ο Πειραιάς έχει το μερίδιό του.

Η μεταφορική πόλη

Η πόλη στο έργο του Βουτυρά είναι στοιχείο του φόντου. Δεν υπάρχουν πουθενά περιγραφές της, ούτε γραφικότητα, ούτε νοσταλγία. Η πόλη είναι αφηρημένη στα χαρακτηριστικά και ο τόπος δίνεται στην υποκειμενική αφομοίωση των τοπίων της και στις παντοειδείς διαδρομές των ηρώων του. Έτσι, δεν την αντιμετωπίζει σαν σκηνικό αυτονομημένο από τους ανθρώπους που ζουν μέσα σ' αυτό. Το έργο του είναι ανθρωποκεντρικό και συνιστώσα της μελέτης των ανθρώπων είναι το α-

«Μπήκε μέσα με τα τρίγωνα τακούνια σαν να ποδοπατούσε την ησυχία». Σημείωση του συγγραφέα σε τσιγαρόκουτο για διήγημα. (Αρχείο Βουτυρά - ΕΛΙΑ).

Η ειρωνεία του Βουτυρά

Οι ειρωνικοί τόποι πάνω στους οποίους ο συγγραφέας δομεί το λογοτεχνικό του σύμπαν

Της **Κατερίνας Κωστίου**

Λέκτορας στο Τμήμα Φιλολογίας
του Πανεπιστημίου Πατρών

ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ χρόνια ύστερα από την αποκήρυξη του βραβευμένου με το «Αριστείο Γραμμάτων» Δ. Βουτυρά από τον Κώστα Παρορίτη και πενήντα χρόνια μετά την παλινόρθωσή του από την οξυδερκή ματιά του Στρατή Τσίρκα, ο ιδιότυπος λογοτέχνης φαίνεται πως βρίσκει τη θέση του μέσα στον λογοτεχνικό στίβο του αιώνα του¹. Εκδοτικά εξαπλημένο και ξεχασμένο για σχεδόν τριάντα χρόνια, το έργο του έκανε ξανά την εμφάνισή του σε καλά επιμελημένη και νοικοκυρεμένη έκδοση (Δελφίνι, επιμ. Βάσιας Τσοκόπουλος, 1994 και εξής), ενώ κατά τη δεκαετία του 1980 και ιδίως του 1990 έγιναν σημαντικές μελέτες για τη λογοτεχνική του προσφορά². Ανένταχτος ο ίδιος τόσο σε πολιτικό όσο και σε αισθητικό επίπεδο, με τις ελεύθερες και καινοφανείς επιλογές του κέρδισε ποικίλους, ενίοτε αντιφατικούς, χαρακτηρισμούς από την κριτική, εισάγοντας στη λογοτεχνία, όπως έχει δείξει η έρευνα, διόλου ευκαταφρόνητα νεότερικά στοιχεία. Χαρακτηριστικός δείκτης μιας εποχής που «ενώ κατακλύζεται από δυνατότητες, αδυνατεί να επιλέξει αποφασιστικά και να επιδοθεί σε μακρόπνοα συνθετικά έργα»³, ο Βουτυράς εκφράζει μια κοινωνία σε κατάσταση μετασχηματισμού, όπου οι αξίες σε όλα τα επίπεδα εναλλάσσονται με γοργούς ρυθμούς: μια κοινωνία δίχως σταθερές και στιβαρές πίστεις, κοινωνία ανοιχτής ιδεολογίας και επομένων πρόσφορη, όσον αφορά τους συγγραφείς, για πολυεπίπεδη ειρωνική γραφή.

Κριτικός και αποστασιοποιημένος από τον κόσμο των αφηγημάτων του, άλλοτε υιοθετώντας την ειρωνική ματιά ενός «αθώου αφηγητή», άλλοτε εμπλέκοντας τους ήρωές του σε αναπόδραστες ειρωνικές καταστάσεις, ο συγγραφέας δομεί το λογοτεχνικό του σύμπαν πάνω σε ειρωνικούς τόπους εύκολα αναγνώσιμους. Αυτούς τους τόπους θα προσπαθήσω να εντοπίσω παρακάτω, έστω ενδεικτικά, αφού προσδιορίσω το στίγμα της ειρωνείας του συγγραφέα.

Ειρωνεία

Μακριά από την πολυπλοκότητα και τη λόγια υπόσταση της *Ρομαντικής* ή της *Μοντέρνας* (κατ' επέκταση) *Ειρωνείας*, η ειρωνεία του Βουτυρά, όταν δεν κινείται μέσα στα όρια μιας πρωτοβάθμιας ανοιχτής λεκτικής ειρωνείας που συχνά δανείζεται τη ρητορική της από τα κλισέ των καθημερινών διαλόγων, εντάσσεται, μπορεί να πει κανείς, στην *Καταστασιακή* ή *Περιπτώσιακή Ειρωνεία*

Η σχέση του Βουτυρά με το διάβασμα της λογοτεχνίας ήταν μάλλον κακή. Η πόζα αυτή σε κάποιο βιβλιοπωλείο θυμίζει κάτι που είχε πει σε μια συνέντευξή του στον Γ. Κοτζιούλα. «Αυτά τα βιβλία τα 'χετε διαβάσει όλα; (και του δείχνω τη βιβλιοθήκη του...). Ο Βουτυράς με κοιτάει στο πρόσωπο με γελαστό ειρωνικό ύφος, διφορούμενα, κι απαντά: — Αν τα διάβασα; Α, μπα! Τι λες παιδί μου; Τα 'χω για τη βιβλιοθήκη! Αμ' τι λόγιος θα 'μουν χωρίς βιβλία!».

(Situational Irony), σύμφωνα με την ορολογία του David Muecke. Ειδικότερα, μπορεί να διακρίνει κανείς στο έργο του Βουτυρά *Γενική ειρωνεία* (της οποίας αρμοδιότητα είναι η ηθική του Σύμπαντος), *Ειρωνεία των Γεγονότων* (η οποία κυρίως εκφράζεται ως αντίθεση ανάμεσα στα γεγονότα και στις προσδοκίες), *Δραματική ειρωνεία* (όπου το θύμα έρχεται να ανακαλύψει αυτό που ήδη ο αναγνώστης γνωρίζει), και *Ειρωνεία του Διλήμματος* (όπου τα θύματα παγιδεύονται σε απίθανες καταστάσεις)⁴. Δίχως να αποκλείεται η σποραδική πα-

ρουσία άλλων μορφών ειρωνείας, οι παραπάνω μορφές φαίνεται να κατέχουν σημαντική θέση στην κλίμακα της αφηγηματικής συμπεριφοράς του συγγραφέα, καθώς απορρέουν από τη δραματική φαντασία του και είναι περισσότερο η έκφραση μιας ειρωνικής θέσης παρά μιας σατιρικής, δηλαδή διορθωτικής, βούλησης (με εξαίρεση των τελευταία ίσως κατηγορία ειρωνείας).

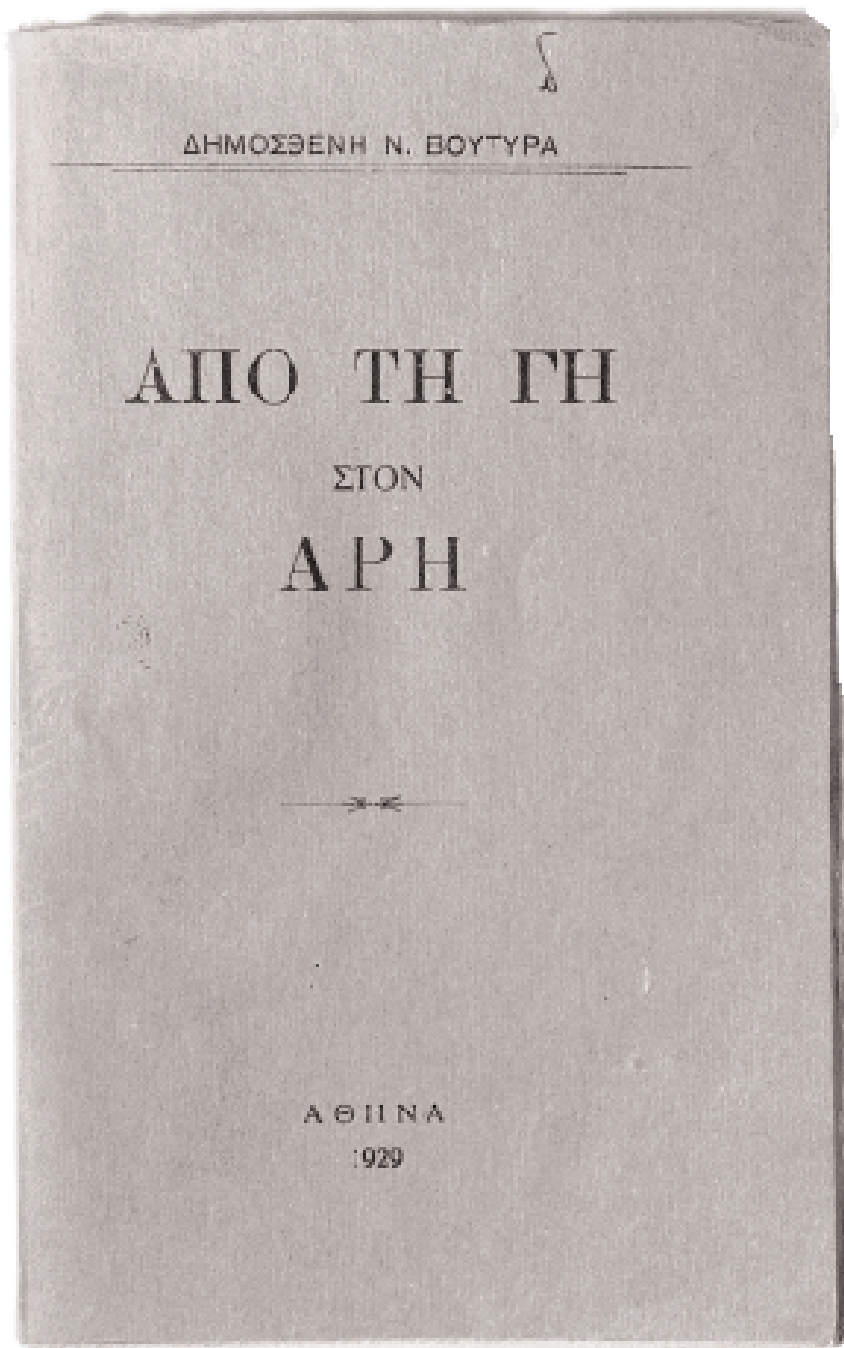
Η πρώτη μορφή ειρωνείας είναι η πιο φιλοσοφική καθώς θέματά της είναι η καταγωγή και ο σκοπός του Σύμπαντος, η ελεύθερη βούληση και

ο ντετερμινισμός, η λογική και το ένστικτο, η επιστήμη και η φαντασία, η κοινωνία και το άτομο, ο σκοπός και το αποτέλεσμα, η ύπαρξη και η γνώση, αφού δεν είναι μόνο το σώμα που φυλακίζει την ψυχή, αλλά όλα σχηματίζουν μια αλυσίδα εξαπάτησης: τα ένστικτα εξαπατούν το μυαλό, οι αισθήσεις τη λογική, το ασυνείδητο το συνειδητό κ.ο.κ. Εξάλλου, η ζωή ως κοινωνική οργάνωση βρίσκεται εκ θεμελίων σε αντίθεση με την ανθρώπινη φύση. Η *Γενική ειρωνεία* γίνεται δυνατή με τη δημιουργία αμβολιών σχετικά με το σκοπό της ζωής και της ύπαρξης και τη φύση του Θεού. Η ασυμβατότητα ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία, τη λογική και το ένστικτο, τη θεωρία και την πράξη, το συνειδητό και το ασυνείδητο, την επιθυμία και την μη πραγμάτωσή της αποτελούν στο έργο του Βουτυρά μια κύρια πηγή τροφοδοσίας της ειρωνείας. Τα περισσότερα πρόσωπα του έργου του είναι θύματα αυτής της ειρωνείας («Δύο θύελλες», Α', σ. 240, «Παπάς ειδωλολάτρης», Α', σ. 115)⁵. Κάποτε, μάλιστα, οι ήρωές του γίνονται τυπικοί φορείς ειρωνείας καθώς μετεωρίζονται ανάμεσα σε δύο αποφάσεις, δύο απόψεις, δύο επιθυμίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ειρωνικού προσώπου αποτελεί ο Λεωνίδας Λαγκάς, ο οποίος παρουσιάζεται από τον αφηγητή αμφίρροπος, παγιδευμένος μονίμως στην αναποφασιστικότητά του, τόσο σε επίπεδο σκέψης όσο και σε επίπεδο πράξης, συνθήκη που δεν αλλάζει μέχρι το τέλος του αφηγήματος «Ο Λαγκάς», Α', σ. 35).

Οι δύο επόμενες κατηγορίες ειρωνείας, η *Δραματική Ειρωνεία*, και η *Ειρωνεία των Γεγονότων*, είναι συγγενικές: στην πρώτη το θύμα ανακαλύπτει κάτι που ήδη είναι γνωστό στον αναγνώστη, ενώ η δεύτερη προϋποθέτει την κακοτυχία του θύματος (π.χ. «Το μίσος του Καμένα», Α', σ. 112, «Αλλα κουφάρια, Α', 232», «Και τότε κι αυτός», Β', σ. 137). Η διαφορά ανάμεσά τους είναι αυτή ανάμεσα στην αγωνία και στην έκπληξη. Όσο για την *Ειρωνεία του Διλήμματος* για να είναι κανείς θύμα της ειρωνείας πρέπει να πιστεύει ότι ζει σε έναν κόσμο ηθικό και λογικό ή σε έναν κόσμο όπου οι απίθανες καταστάσεις όφειλαν να παραμείνουν απίθανες (π.χ. «Στ' απόκεντρα», Β', σ. 110). Αυτή η τελευταία μπορεί να λειτουργήσει σατιρικά.

«Ανάγνωση» της κοινωνίας

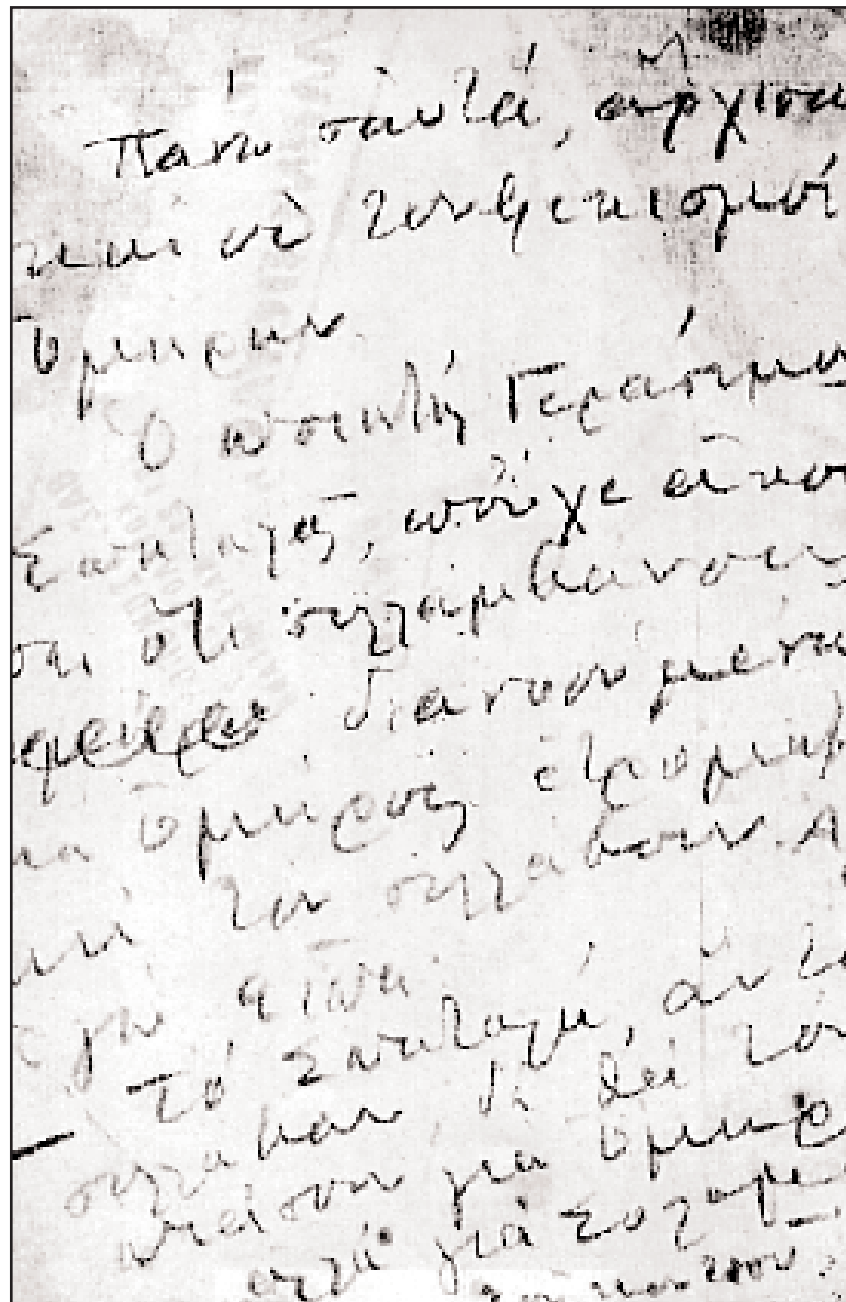
Οι θιασώτες του πεζογράφου μπορούν, με αφορμή τις παραπάνω θεωρητικές πληροφορίες, να ανακαλέσουν πολλές καλές στιγμές της πεζογραφίας του, στις οποίες δεν μπο-

Σατιρικό μυθιστόρημα, στο οποίο πέντε Έλληνες αστροναύτες φτάνουν στον Άρη και τον βρίσκουν να κατοικείται από ζώα, τα οποία μιλάνε... ελληνικά, και μάλιστα δημοτική!

ρώ να αναφερθώ εδώ λόγω του περιορισμένου χώρου. Πάντως, η φύση της ειρωνείας του Βουτυρά είναι περισσότερο φιλοσοφική παρά διορθωτική – το μόνο ίσως στοιχείο που συστοιχίζει την ειρωνεία του με τη μοντέρνα ειρωνεία του 20ού αιώνα η σατιρική του διάθεση, άλλωστε, εκτονώνεται αμεσότερα στις σάτιρες και τις αλληγορικές ιστορίες («Ανάσταση νεκρών», Β' σ. 205). Στα περισσότερα όμως αφηγήματα ο συγγραφέας περιορίζεται σε μια «ανάγνωση» της κοινωνίας με κριτική απόσταση. Ο Βουτυράς φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο για τις αντιφάσεις της ανθρώπινης φύσης και των ανθρώπινων συνθηκών. Η ειρωνεία του δεν είναι πειραματική, δεν έχει αυτοσυνειδησία ούτε είναι ανοικτή στη διαλεκτική. Από αυτή την άποψη, μπορεί να πει κανείς ότι η ειρωνεία του απορρέει περισσότερο από τη φύση της πραγματικότητας από την οποία ο συγγραφέας αντλεί το υλικό του. Εξάλλου, στον κόσμο του Βουτυρά υπάρχουν αντιθέσεις που λειτουργούν σαν έτοιμα καλούπια ειρωνείας. Οι δυαδικότη-

τες Θεός – άνθρωπος, άνθρωπος – ζώο, αριστοκράτης – μικροαστός, πλούσιος – φτωχός, ταξιδιώτης – ιθαγενής, παρόν – παρελθόν, εγρήγορη – ύπνος κτλ. τείνουν να παράγουν όμοιες ομάδες ειρωνικών πωλώσεων: αμέτοχος–μέτοχος, ελεύθερος–σκλάβος, αδιάφορος–συγκινημένος, πραγματικό–ψευδαισθητικό, λογικό–παράλογο κτλ. Ιδίως, όμως, η κατεχοχόν ειρωνική πρόσληψη της ζωής ως θεατρικού έργου ή πίνακα ζωγραφικής ή φαντού από πολλούς λογοτέχνες φαίνεται να διαπερνά και το έργο του Βουτυρά. Κάποτε μάλιστα οι ήρωές του είναι πολύ κοντά στην αντίληψη πως το αρχέτυπο της ειρωνείας είναι ο Θεός, ο «Αριστοφάνης των ουρανών», όπως τον αποκαλεί ο Heine, και πως το γέλιο είναι ο μόνος τρόπος να αντιμετωπίσει το αρχέτυπο θύμα, ο άνθρωπος, αυτή την κατάσταση: «Ο,τι σου είπα, του έκανε ο Νικίας με σουφρωμένα φρύδια κουνώντας το χέρι του. Ο,τι είνε να γίνει!... Εμείς, είνε η γνώμη μου, ας γελούμε!.. Ναι, να γελούμε έτσι στο πείσμα και να φτύνουμε το δημιουργό

Χειρόγραφο του Βουτυρά, γραμμένο την περίοδο της Κατοχής. Ο Γεράσιμος Σπαταλάς ήταν συχνά αντικείμενο των πειραγμάτων του Βουτυρά. Εδώ η ειρωνεία υφάινεται με την αλλαγή των νοημάτων (Ομηρος – αιχμάλωτος και Ομηρος – ποιητής, Σολωμός ποιητής και σολωμός – ψάρι). Ο Σπαταλάς ήταν γνωστός σολωμιστής.

αυτής της βρόμικης κωμωδίας!...»⁶.

Ρητορικά τεχνάσματα

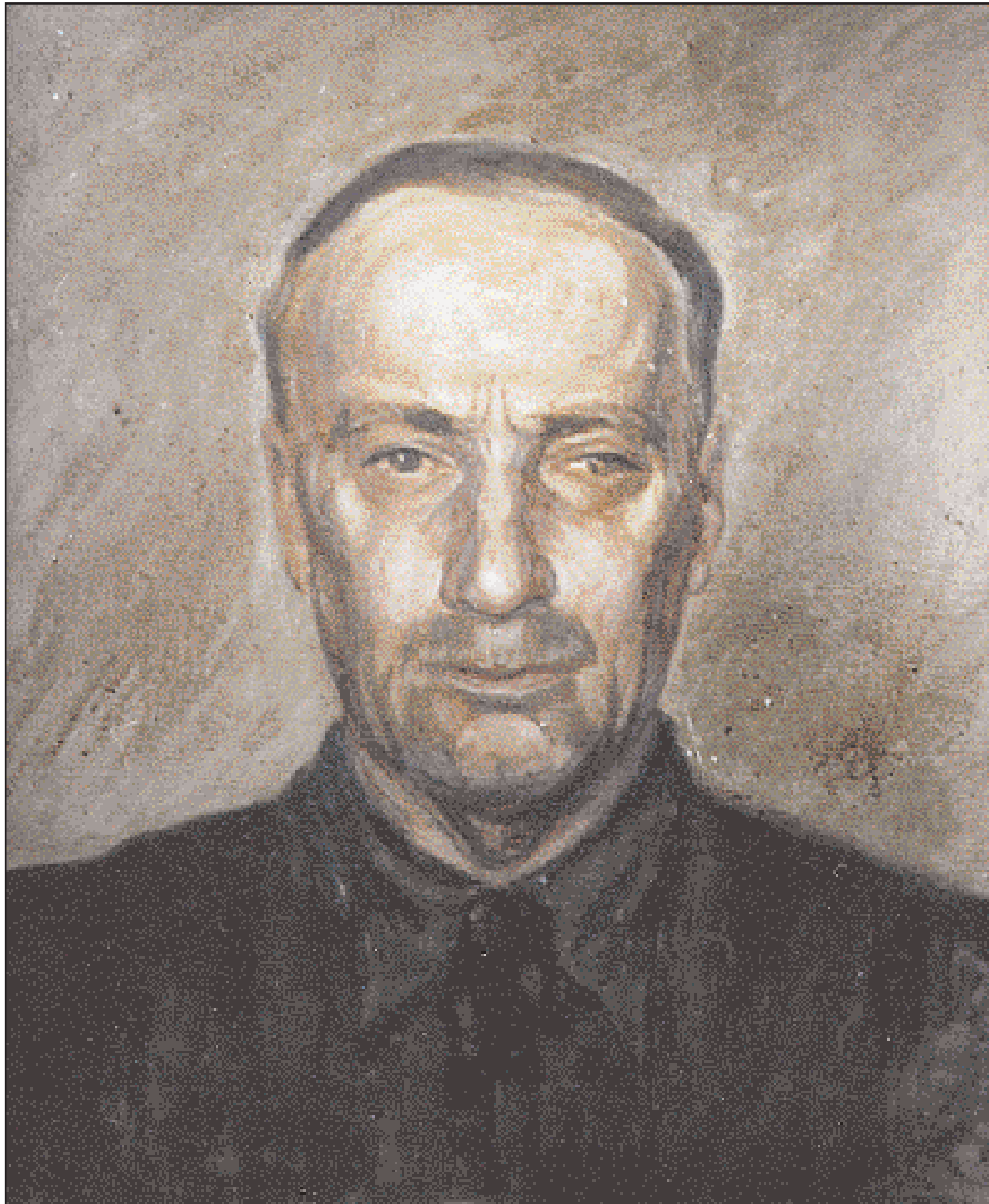
Για την πραγμάτωση της ειρωνείας του ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πλούσια γκάμα ρητορικών τεχνασμάτων, που μαζί με επιμέρους στοιχεία τα οποία σχετίζονται με τη φύση της ειρωνείας του αξίζει να διερευνηθούν συστηματικά. Εδώ θα αρκεθώ, στο βαθμό που μου επιτρέπει ο χώρος αυτού του αφιερώματος, να επισημάνω κάποιους λογοτεχνικούς τόπους της γλώσσας του Βουτυρά, που συνιστούν φύσει και θέσει ειρωνικούς τόπους.

α) Ο διαφορετικός άλλος

Το κατεχοχόν όχημα της ειρωνείας είναι η οπτική γωνία που, ανεξάρτητα από τον τύπο του αφηγητή, προϋποθέτει μια σχέση παρατηρητή – παρατηρούμενου, η οποία μπορεί να πάρει διαφορετικές μορφές: κοσμολογική, γεωγραφική, φυσική, βιολογική, αισθητική – ψυχολογική κ.τλ. Η

ετερότητα στον ενίοτε υπερβολικά παθολογικό κόσμο του Βουτυρά εκδηλώνεται είτε ως ασθένεια είτε ως ιδιορρυθμία. Ο ανάπηρος, ο δύσμορφος, ο μουγγός, ο τρελός, καθώς υιοθετούν μια ιδιαίτερη οπτική γωνία δημιουργούν αμέσως δύο επίπεδα ανάγνωσης αποκαλύπτοντας τον παραλογοισμό της «κανονικής» πρόσληψης της πραγματικότητας και υπονομεύοντας την αντίληψη της κοινωνίας για το φυσιολογικό υγιές. Εξάλλου, ακόμη και οι φυσιολογικοί ήρωες έχουν την τάση να βγάζουν στην επιφάνεια την «άρρωστη» πλευρά τους δημιουργώντας έτσι μια αντίθεση εκ προοιμίου ειρωνική (π.χ. «Παραλάμα» Α' σ. 180). Μια εκδοχή αυτού του θέματος αποτελεί η απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων σε ζώα ή η «μεταμόρφωση» ανθρώπων σε ζώα, η οποία είναι σαφώς ειρωνική. Ένα βασικό σχήμα της ρητορικής του Βουτυρά, οι παρομοιώσεις, αναφέρεται συχνά σε ζώα, κάποτε παράγοντας συνδηλώσεις με ειρωνικό περιεχόμενο (π.χ. «Νύχτες μαγείας», Β', σ. 91, «Ο θρήνος των βοδιών», Β',

Συνέχεια στην 20η σελίδα

«Το βαρύ κεφάλι του έγερνε μπροστά, το βλέμμα του σε κοίταζε συχνά θολό και ναρκωμένο κι άλλοτε αδιόρατα περιγελαστικό. Κάτι περισσότερο: το ένα μάτι μισόκλεινε χλευαστικά, ενώ το άλλο διστελλόταν συλλογισμένα. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά στοιχεία που συνεργάζονταν για να υφάνουν τις αφηγήσεις του, η δραματική θεώρηση και το σαρκαστικό χιούμορ, η φαντασία και η ειρωνεία συνυπήρχαν στη μορφή του και συνέθεταν την έκφραση της στιγμής», γράφει ο Αγγελος Τερζάκης. Στη φωτογραφία πορτρέτο του Δημοσθένη Βουτουρά από την κόρη του Θεώνη Βουτουρά – Στεφανοπούλου.

Συνέχεια από την 19η σελίδα

σ. 105, «Η αριστοκρατική γειτονιά», Β', σ. 141, «Ανάσταση νεκρών», Β', σ. 205, κτλ.)

β) Η περιπλάνηση

Συναφές με τα προηγούμενα το θέμα του ταξιδιού, της φυγής, της περιπλάνησης αποτελεί έναν δεδομένο ειρωνικό τόπο. Η ελευθερία του είρωνα μπορεί να εκφραστεί μέσα από την κινητικότητα, ορατό σημάδι της πνευματικής του ευκινησίας και ανωτερότητας⁷. Φανταστικά ταξίδια «από τη Γη στον Άρη», «στη χώρα των σοφών και των αγρίων», «μέσ' στους ανθρωποφάγους» ή στην Αγνή Χώρα των «Κάλπικων πο-

λιτισμών», γράφει η Βασαρδάνη, «επιτρέπουν τη θέαση των πραγμάτων από απόσταση και την ανοικείωση της καθημερινότητας, δίνοντας έτσι την ευκαιρία για σάτιρα, καταγγελία και θυμοσοφικές συζητήσεις»⁸. Στα ταξίδια αυτά, που παρουσιάζονται με πολλές εκδοχές: (ρεαλιστικές μετακινήσεις στο χώρο, αλλά και φανταστικές μεταθέσεις στο χρόνο), η ειρωνική απόσταση διευκολύνει τη σατιρική ματιά του συγγραφέα (π.χ. «Ο καταραμένος δρόμος», Α', σ. 251, «Ανάσταση νεκρών», Β', σ. 205). Πρόκειται, όμως, για μια ήπια σάτιρα, ή, για να είμαστε πιο ακριβείς με την ορολογία, για μια απλή επισήμανση και διακωμώδηση της ανθρώπινης κοινωνίας και συμπεριφοράς, δίχως

την οξύτητα της γνήσιας σάτιρας.

γ) Η ουτοπία

Συγγενική προς τις δύο παραπάνω κατηγορίες μπορεί να θεωρηθεί η ουτοπία. Η ύπαρξη ή δημιουργία ενός άλλου χώρου, που λειτουργεί αντιθετικά ή αντιστικτικά ως προς τον δικό μας κόσμο, δημιουργώντας δύο αξιολογικά συστήματα, λειτουργεί ειρωνικά για την πραγματικότητα του συγγραφέα (π.χ. «Ο Νέος Μωυσής», Β', σ. 46), Εξάλλου, όπως ήδη αναφέρθηκε, η φυγή μέσα στο χώρο και τον χρόνο προϋποθέτει μια ειρωνική πρόσληψη του κόσμου, αφού αυτόματα η απόσταση, που δεν μπορεί παρά να είναι είτε άμεσα είτε έμ-

μεσα κριτική, δημιουργεί δύο επίπεδα ανάγνωσης.

δ) Το όνειρο

Το όνειρο αποτελεί κατ' εξοχήν ειρωνικό τόπο καθώς δίνει τη δυνατότητα της αποστασιοποίησης και της εισαγωγής ενός άλλου κώδικα ή συστήματος δημιουργώντας έτσι δύο ή περισσότερα επίπεδα ανάγνωσης. Η ευελιξία που δίνει στον συγγραφέα είναι μεγάλη, καθώς είναι ένα τέχνασμα που μπορεί να συνδυάζεται ποικιλοτρόπως με όλους τους παραπάνω ή με άλλους ειρωνικούς τόπους.

Ο κατάλογος των ειρωνικών τόπων θα μπορούσε να μεγαλώσει πολύ περισσότερο, καθώς η ανάγνωση άλλων αφηγημάτων μπορεί να διαφοροποιήσει το εύρος της γκάμας των τεχνικών που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας ή ακόμη των κατηγοριών της ειρωνείας του. Όπως σημείωσα παραπάνω, η μελέτη του έργου του Βουτουρά από τη σκοπιά της ειρωνείας θέτει πλήθος ερωτηματικά: π.χ., ποια είναι η λειτουργία του γκροτέσκου στοιχείου που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας σε ένα μέρος του έργου του, εφ' όσον είναι γνωστό ότι το γκροτέσκο παραβιάζοντας τις δεδομένες νόρμες μπορεί να λειτουργήσει σατιρικά ή ειρωνικά;⁹ Πώς λειτουργεί το φανταστικό και το μυθικό ως δομικό υλικό της αφήγησης σε σχέση με την ειρωνεία; Ποια είναι η συμπεριφορά του ειρωνικού αφηγητή που συχνά αναλαμβάνει την αφήγηση;

Πρόθεση του σημερινού άρθρου είναι να ανοίξει απλώς ένα θέμα προς διερεύνηση, διατυπώνοντας μια υπόθεση εργασίας. Ελπίζω πως αυτή η πρώτη αβρή ψηλάφηση της ειρωνικής γλώσσας του Βουτουρά έδειξε ότι οι ειρωνικοί τόποι στα πάνω από 500 δημοσιευμένα διηγήματά του αξίζει να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης.

Σημειώσεις:

- 1) Κώστας Παρορίτης, «Το πρόβλημα Βουτουρά», περ. Ο Νουμάς, τχ 2, 1924, σσ. 117-129. Στρατής Τσίρκας, «Ο διηγηματογράφος Δημοσθένης Ν. Βουτουράς», περ. «Αλεξανδρινή Λογοτεχνία», 1948, σσ. 28-48.
- 2) Βλ. την επιλογή βιβλιογραφίας που παραθέτει η Βέρα Βασαρδάνη στο θανάσιο άρθρο της στην ανθολογία «Η παλαιότερη πεζογραφία μας, Από τις αρχές ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο», τ. Γ, 1900-1914, εκδ. Σοκόλη, 1997, σσ. 280-322.
- 3) Παν. Μουλλάς, «Ενας χαρακτηριστικός δείκτης: Ο Δ. Βουτουράς», στην ανθολογία Η μεσοπολεμική πεζογραφία, Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, τ.Γ, 1914-1939, εκδ. Σοκόλη, 1993, σ. 38.
- 4) David Muecke, *The Compass of Irony*, London-New York, Methuen, β' έκδ. 1980.
- 5) Στα παραδείγματα, όταν δεν υπάρχει άλλη ένδειξη, η παραπομπή σε διηγήματα γίνεται στην πρώτη και στη δεύτερη επιλογή Δημοσθένη Βουτουρά, *Απαντα*, Α', εισαγωγή Βάσος Βαρίκας, Δίφρος, 1958, και Β', εισαγωγή Νίκος Κατηφόρης, Δίφρος, 1960, αντίστοιχα.
- 6) Ζωή αργωστέμενη και άλλα διηγήματα. Εκδοτικός οίκος Ελευθερουδάκης, Αθήνα 1921, σσ. 54-88. Παρατίθεται και στην ανθολογία Σοκόλη, ό.π. σ. 337.
- 7) Muecke, ό.π., σ. 226.
- 8) Βασαρδάνη, ό.π., σ. 305.
- 9) Henry Schmidt, «Satire, Caricature and Perspectivism in the works of Georg Bilchner» *The Hague - Paris, Mouton*, 1970, σσ. 37-39.

Η ακτή Μιαούλη με το τραμ της παραλίας στην περίοδο του Μεσοπολέμου, γύρω στα 1930, με όλο τον εργατικό κόσμο να το αναμένει για να πάει είτε στη δουλειά του είτε στο σπίτι του... (αρχείο Γ. Χατζημανωλάκη).

Η μαύρη γοητεία του Βουτυρά

Ο κόσμος της αεργίας, της απελπισίας και της φτώχειας συνειδητοποιεί την ύπαρξή του στο έργο του

Του **Αρη Μαραγκόπουλου**

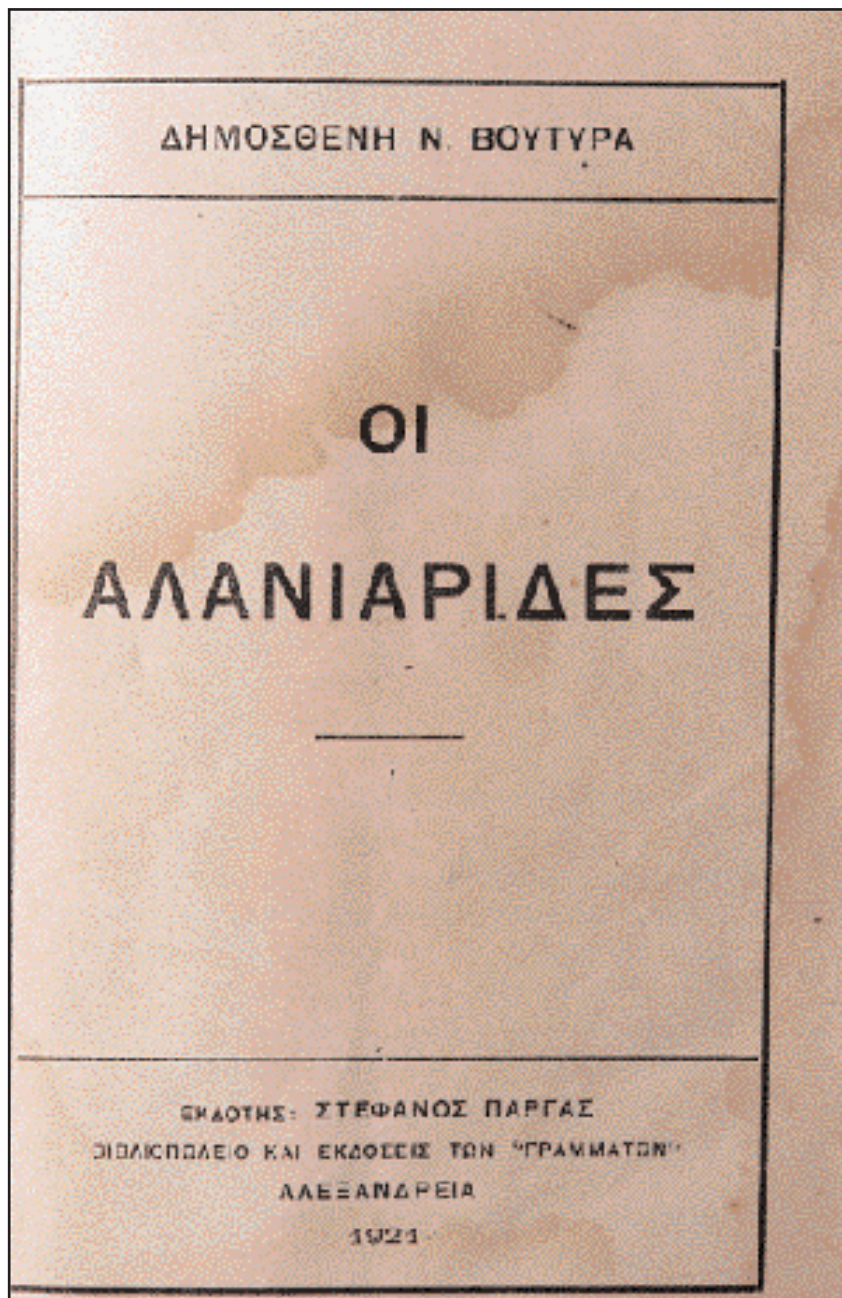
Συγγραφέα

ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ του Βουτυρά η ζωή κυλάει δίχως να απολαμβάνει την καθημερινότητά της. Η καθημερινότητα είναι ιδιαίτερος φορτική, αφόρητη για τους βασανισμένους του ήρωες. Η εργασία, για παράδειγμα, ελάχιστα τροφοδοτεί με στοιχειώδες νόημα τη ζωή των ηρώων του· είτε υποτάσσεται σε μια σκιάδη ρουτίνα είτε αντιθέτως (και κατά κανόνα) είναι τόσο λειψή που μοιάζει να μην επηρεάζει τον κόσμο τους. Οι ήρωές του αντανακλούν βεβαίως τη μόνιμη ανεργία και τη μερική απασχόληση που μαστίζει τους χαμηλόμισθους εργαζομένους του άστεως των αρχών του αιώνα. Αυτό το γεγονός όμως στη λογοτεχνική μετεγγραφή του αποδίδεται κατ' ουσίαν ως υπαρκτικό πρόβλημα (π.χ. στους «Αλα-

Συνέχεια στην 22η σελίδα

Ανεργοί της δεκαετίας του '30. Ο κόσμος της ανεργίας και της εργασίας υπάρχει σε όλο το έργο του Βουτυρά.

«Οι Αλανιάρηδες», κλασική νουβέλα του Δημοσθένη Βουτυρά, που γράφτηκε το 1912 και εκδόθηκε το 1921 από τον Στέφανο Πάργα στην Αλεξάνδρεια (Εθνική Βιβλιοθήκη).

Συνέχεια από την 21η σελίδα

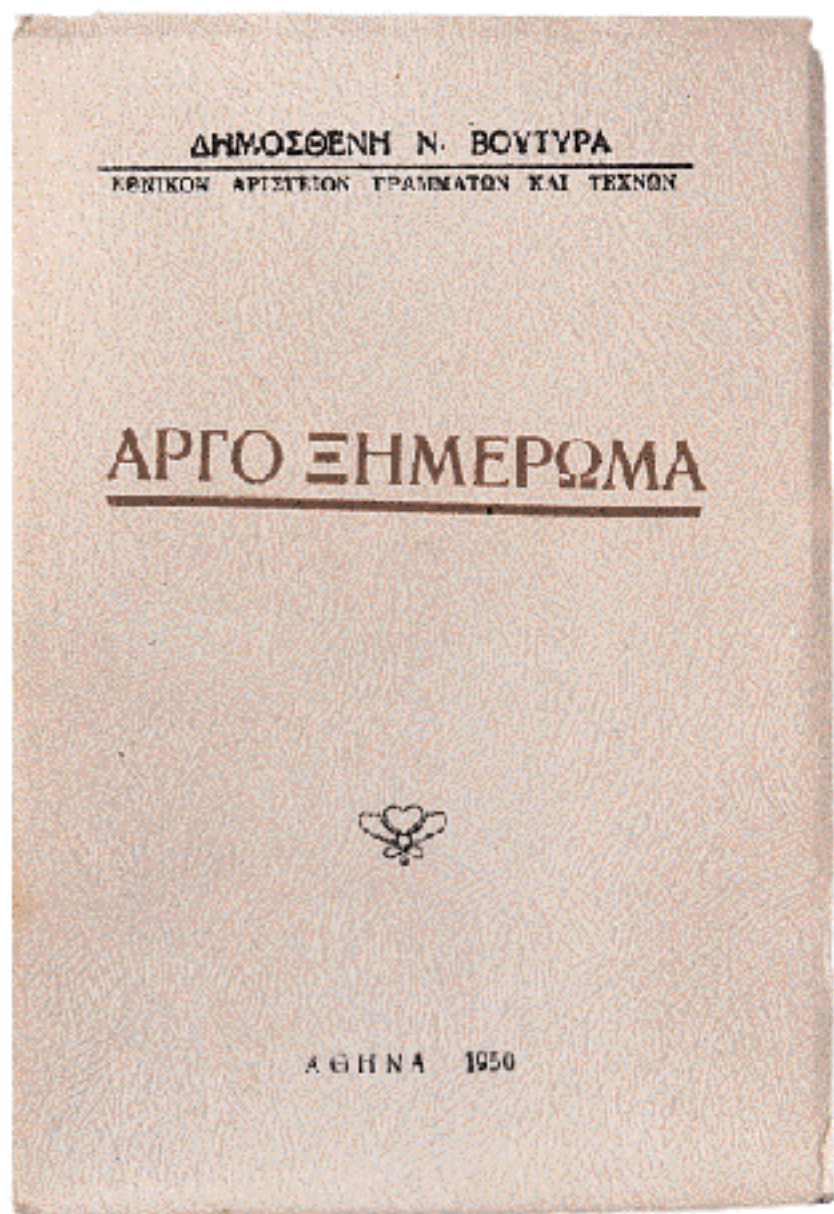
νιάρηδες») – κι ας βρίσκονται οι ήρωές του στα έσχατα όρια της επιβίωσης! Οι ήρωες αυτοί με τα απόκοσμα, αλλόκοτα ονόματα (Ριφάκης, Σούτης, Μούγας, Μίκουρας, Αλίμπης, Κουρούπης, Γόρας, Φάρμας κ.α.) κατά κανόνα μοιάζει να βιώνουν ένα οδυνηρό διάλειμμα ανάμεσα σε δύο στερεότυπα ανέχειας: ένα παρελθόν ακρωτηριασμένης ή ασυνειδητοποιητής ευτυχίας, απ' τη μια, και ένα μέλλον που πλησιάζει με τη βεβαιότητα ασφαλούς –ως προς τη δυστυχία που θα τους κατακλύσει– οιωνού, απ' την άλλη.

Ο κόσμος αυτός της αεργίας, της αδράνειας, της απελπισίας και της –με κάθε έννοια– φτώχειας, συνειδητοποιεί την ύπαρξή του, δηλαδή το απύθμενο κενό της και το μάταιο της βούλησής της, σε δύο κατά κανόνα ακραίες συνθήκες: στον άσκοπο περίπατο και στο περατεταμένο ύπνο που συνήθως συνοδεύει κάποιο αποκαλυπτικό ενύπνιο. Σ' αυτές τις δύο συνθήκες άκρας μοναχικότητας και συνακόλουθης αυτογνωσίας οι ήρωες του Βουτυρά αισθάνονται να «αφυπνίζεται» (όσο κι

αν αυτό ακούγεται οξύμωρο προς την προηγηθείσα κατάσταση του ύπνου τους...) η μοιραία ύπαρξή τους. Η σταθερή αίσθηση του αναγνώστη είναι ότι ο απίστευτα Καφκικός κοινωνικός περίγυρος στο σύμπαν του Βουτυρά συμπίεζει την ξεχωριστή ζωή των ανθρώπων του, σε τέτοιο βαθμό, ώστε η ελεύθερη σκέψη τους να μπορεί να αναβλύζει μόνο σε παρόμοιες ακραία μοναχικές (και εκ των πραγμάτων πιο χαλαρές) συνθήκες.

Αρχετυπικός σκελετός

Δεν αισθάνομαι την ανάγκη να αναφέρω δείγματα γραφής του προς επίρρωση αυτών των παρατηρήσεων. Ο Βουτυράς, με μικρές διαφοροποιήσεις, εργάζεται με τον ίδιο προσανατολισμό από το πρώτο του ως το τελευταίο του διήγημα. Θέλω να πω ότι ο αρχετυπικός σκελετός πάνω στον οποίο ντύνει κάθε του αφήγηση απορρέει από την ίδια βαθιά πίστη ότι η κοινωνία ισοδυναμεί με κόλαση, ότι η ευτυχία είναι ένα ιδεολόγημα, ένα ψέμα που αποκοιμίζει την ανθρώπινη συνείδηση, ότι οι δυνατό-

Η τελευταία εκδομένη συλλογή του Βουτυρά, «Αργό Ξημέρωμα», ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1950. Περιέχει τέσσερα διηγήματα, μεταξύ των οποίων το αυτοβιογραφικό «Ερειπωμένο εργοστάσιο». Ο Τσίρκας τού έγραψε: «Το "Ερειπωμένο εργοστάσιο" αποκαλύπτει έναν Βουτυρά γίγαντα της δουλειάς και της τιμότητας». Με αυτό το βιβλίο κλείνει εκδοτικά η 50χρονη πορεία του συγγραφέα.

τητες ανατροπής των κοινωνικών συμβάσεων είναι ανύπαρκτες, ότι τέλος ακόμα και ανεξέλεγκτοι από τη λογική νόμοι (οι προλήψεις, οι δεισιδαιμονίες, κ.λπ. αποτελούν πεισματικά μοτίβα της αφήγησής του) κυβερνούν τη ζωή.

Κάθε φως κρύβει ένα σκοτάδι, κάθε νηνεμία μια καταιγίδα («βρέχει πολύ στα διηγήματα του Βουτυρά» σχολίαζε ο Τσίρκας) και μάλιστα –πράγμα που καθιστά αυτή τη διαλεκτική ιδιαίτερος εφιαλτική– με την κανονικότητα φυσικής νομοτέλειας. Αυτό το σύμπαν του Πειραιώτη συγγραφέα, που μοιάζει περίπου να ζει από τη δυστυχία του, κεντρίζει πιθανόν και κάποια ανομολόγητη ηδονή στον αναγνώστη: ίσως αυτή και μόνον αυτή η αθέλητη ηδονή να εξηγεί την τεράστια επιτυχία που απολάμβανε στο αναγνωστικό κοινό της εποχής του· εξάλλου στα διηγήματα του Βουτυρά «βρέχει» μεν πάντα αλλά σε συμφωνία με την ευαγγελική ρήση: *επί δικαίους και αδίκους*.

Σ' αυτό το νοτισμένο σύμπαν κάθε σύμβαση θολώνει το νόημά της: θρησκεία, πατρίδα, οικογένεια δεν είναι παρά ρωγμές μιας αβύσσου

απ' όπου εισβάλλει μεγαλοπρεπώς η ατομική δυστυχία. Σύζυγοι παραιτημένοι, υποταγμένοι σε ανδρόβουλες συζύγους, μητέρες ψυχρές ή καθ' υπερβολήν ερωτικές, παιδιά άβουλα εμπρός στη στυγνότητα των γονέων τους, κοινωνία όχλου που άγεται και φέρεται, ψευδοπατριώτες και αμαρτωλοί κληρικοί, σακάτηδες άνθρωποι –κυριολεκτικά και μεταφορικά–, ιδού σε αδρές γραμμές οι πολίτες του ραγισμένου αυτού κόσμου. Οι τίτλοι των διηγημάτων του ως μαύροι σηματοροί του σκοτεινού του πελάγους, από μόνοι τους συνιστούν επαρκή δείγματα του «μαύρου» προσανατολισμού του συγγραφέα: «Η Πόλη της Κατάρας», «Κακές Μέρες», το «Μίσος του Καμένα», ο «Πεθαμένος Φίλος», «Το Ξαχαρβάλωμα», «Το Κακούργημα του Ιερέως», «Ζωή Αρρωστημένη», ο «Γκρεμός», οι «Αλανιάρηδες», το «Τραγούδι του Κρεμασμένου», το «Ερημόσπιτο», «Η Μαύρη Φορεσιά», «Μάχη Φαντασμάτων», «Νύχτα Τρομάρας», «Αλλα Κουφάρια», «Μετά το Κακό», το «Μαγαζί του Σατανά», οι «Αποσκευές των Νεκρών», κ.λπ. κ.λπ.

Με όλα αυτά θέλω να υπογραμμίσω τη συμπαγή ενότητα του σύμπαντος του Βουτυρά. Ορισμένες αναγνώσεις δεν διαπιστώνουν αυτή τη συνεκτική, τη σχεδόν μονολιθική οργάνωση στο έργο του· ίσως διότι «διαβάζουν» το πολυσχιδές αφηγηματικό υλικό του ως λογοτεχνικό υλικό, συγχέοντας με άλλα λόγια την (ποικιλόμορφη μεν) θεματική του με τη (συμπαγή δε) λογοτεχνικότητά του. Η καθαρότητα όμως του δαιμονικού οράματος του Βουτυρά είναι –στην ακράδαντη επανάληψη της των εκατοντάδων διηγημάτων του– τέτοιου συντριπτικού μεγέθους που δεν αφήνει περιθώρια για παρανοήσεις: ο κόσμος του είναι μια κόλαση και οι κάτοικοί του τη βιώνουν διότι δεν έχουν προσφορότερη λύση –άλλωστε κάμποσοι απ' αυτούς αυτοκτονούν. (Στον αναγνώστη και μόνον σ' αυτόν εναπόκειται η ελπίδα της όποιας αντίστασης σ' αυτόν τον ανάλητο κόσμο...)

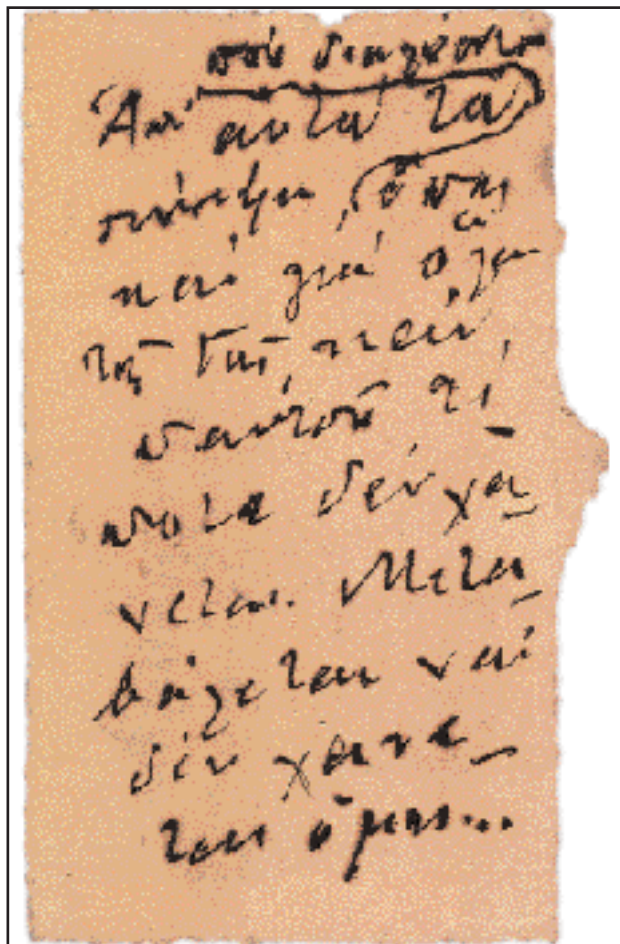
Εσωτερικός μονόλογος

Οπωσδήποτε ο *sui generis* «ρεαλισμός» του Βουτυρά, με αντίστοιχη υφολογική καθαρότητα, αποδίδει πιστά το ιδιότροπο μαύρο όραμά του. Ο Βουτυράς έχει αναπτύξει ένα ύφος για την πιστή απόδοση της (δικής του, λογοτεχνικής) πραγματικότητας άκρως ελλειπτικό στην απόδοση των περιγραφικών λεπτομερειών, άκρως σπασμωδικό στην απόδοση των κινήτρων των ηρώων του. Στις περιγραφές υπερσχύει η ψυχολογία της στιγμής που και αυτή με τη σειρά της αποδίδεται με συσσωρευμένα ευαίσθητα θραύσματα ζωής – συχνά κατά τον τρόπο του Χένρι Τζέιμς, δηλαδή με τη βοήθεια του διαλόγου, ή (η συνηθέστερη περίπτωση) με τη μορφή εσωτερικού μονολόγου. Τα συσσωρευμένα θραύσματα ζωής –που συνήθως διαβάζονται από την οπτική του ήρωα– περιγράφουν ίσως τη φαινομενική κατάσταση του τελευταίου, αλλά όχι με σαφήνεια τα κίνητρά του. Σπασμωδικές κινήσεις των ηρώων που παρατεταμένα κλώθουν ακατέργαστο το πρόβλημά τους –ιδού ο κατ' εξοχήν λογοτεχνικός τόπος όπου συμπικνώνεται η προσφιλή τεχνική του συγγραφέα όταν απεικονίζει τα κίνητρα· όσο πιο σπασμωδικές οι κινήσεις εκείνων τόσο πιο ασαφή τα κίνητρα, τόσο μεγαλύτερο βάρος κατανέμεται στον αναγνώστη για την αναγνώριση του λογοτεχνικού αιτιατού. Ο ίδιος ο αφηγητής–συγγραφέας συνήθως συρράπτει διακριτικά τα θραύσματα και τις σπασμωδικές κινήσεις με ελάχιστες (τις απολύτως αναγκαίες) παρεμβάσεις – στις περιπτώσεις που χρειάζεται να υποβοηθήσει την αφηγηματική ροή.

Το τελικό αποτέλεσμα δεν είναι βεβαίως *συμβολισμός* κι ας «δείχνει» για πολλούς τέτοιος – αυτή η κρίση απορρέει περισσότερο από την ανάγκη του αναγνώστη να κατανοήσει τη «δαιμονικότητα» του αφηγουμένου σύμπαντος· δεν είναι ούτε *ιμπρεσιονισμός* (το ύφος

Ο Βουτυράς σε προχωρημένη ηλικία. Γκραβούρα φιλοτεχνημένη από τον ζωγράφο και χαράκτη Δημήτρη Δάβη.

Σημείωση του Βουτυρά σε χαρτονάκι κομμένο από κουτί: «Απ' αυτά τα σύννεφα που διαλύονται όπως και για όλα της Γης, και παντού τίποτε δεν χάνεται. Μεταβάλλεται, δεν χάνεται όμως...» (αρχείο Βουτυρά – ΕΛΙΑ).

του έχει π.χ. συγκριθεί με την εικονογραφία του Παρθένη) – διότι αυτές οι «εντυπώσεις» δεν είναι «καθρεφτίσματα» του γήινου κόσμου, είναι περισσότερο καθρεφτίσματα μιας ταραγμένης συμπατικής ψυχής, πολύ κοντά ορισμένες φορές (όπως σωστά έχει επισημανθεί) στην πρωτόλεια εκείνη τεχνική των *επιφανειών* του Τζόις· δεν είναι οπωσδήποτε ρεαλισμός – άλλωστε οι περισσότεροι κριτικοί (σύγχρονοί του και μεταγενέστεροι) συμφωνούν στο ότι δεν τηρεί τους γνωστούς κανόνες αυτού του ύφους. Το ιδιωτικό ύφος του Βουτυρά υπαγορεύει η αβεβαιότητα και η απόγνωση που κυριαρχούν στο λογοτεχνικό του σύμπαν· όπως εκεί, τίποτε δεν αρκείται στον εαυτό του, τίποτε δεν είναι ευχαριστημένο με τίποτε· όπως εκεί, μια *διαρκής αυτομαστίγωση* τυραννά τον κόσμο, το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τον ιδιότυπο «ρεαλισμό» του: δεν είναι «ευχαριστημένος» με τον εαυτό του, συνεχώς «αυτομαστιγώνεται», με τον κίνδυνο μάλιστα ορισμένες φορές (και υπό το φόρτο της βιοποριστικής γραφής του) ο συγγραφέας να παρασύρει το –σφικτικό σε αποχρώσεις– ύφος του σε εκβιαστικές διεξόδους.

Ρεαλιστική πλοκή

Ο Βουτυράς σε κάθε του διήγημα ενσωματώνει τα αναγκαία στοιχεία για μια ρεαλιστική πλοκή: τα πρόσωπα, τα πάθη τους, την ατμόσφαιρα, το σκηνικό. Αλλά αρκείται σ' αυτό. Το δέσιμο προσώπων και παθών, η ένταξή τους στο σκηνικό, η ανάλογη ατμόσφαιρα, όλα αυτά παραμένουν με μοναδικό τρόπο *αυτοδύναμα*, θα έλεγα *τραγικά αυτοδύναμα*, λες και τίποτε από αυτά τα συστατικά στοιχεία του δραματικού σύμπαντός του δεν επηρεάζει θετικά ή αρνητικά το διπλανό του· πιο σωστά: λες και όλα μαζί, πρόσωπα και πράγματα, απεργάζονται, το καθένα *απ' εαυτού*, έναν προαναγγελθέντα συμπατικό Θάνατο.

Σ' αυτά τα συμφραζόμενα γίνεται υποθέτω κατανοητό ότι ο ρεαλισμός του Βουτυρά εμπαίζει τον εαυτό του, τον υποσκάπτει, κατά τον ίδιο λανθάνοντα, κρύφιο τρόπο που η λογοτεχνική του πραγματικότητα υποσκάπτει τα θεμέλια της έγκυρης πραγματικότητας.

Ο Παναγιώτης Μουλλάς σε μια ιδιαίτερως αυστηρή του κρίση για τον Βουτυρά καταλήγει ότι το έργο του είναι προϊόν ανθρώπου «μέσης ή χαμηλής παιδείας (που) μιλάει σε μέσους ανθρώπους για μέσους ανθρώπους» (*Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, Σοκόλης 1993, Α', 37). Ενα από τα δύο οπωσδήποτε συμβαίνει: ή ο Βουτυράς όντως περιγράφει με τα μελανότερα των χρωμάτων τον τριμμένο, φαιδρό ψευδοκόσμο των «μέσων ανθρώπων» ή περιγράφει τον κολασμένο κόσμο που επισήμανα – αυτόν που οπωσδήποτε υπερβαίνει τους «κατώτερους» ή «μέσους» ήρωές του, διότι απλώς αφορά τους πάντες. Ως φαίνεται η Ιστορία μένει να αποφανθεί επί τούτου.

Κρίσεις και σχόλια

Σε διαφορετικές εποχές αρκετοί συγγραφείς είχαν γοητευθεί από τον Βουτυρά και είχαν εκφραστεί δημόσια

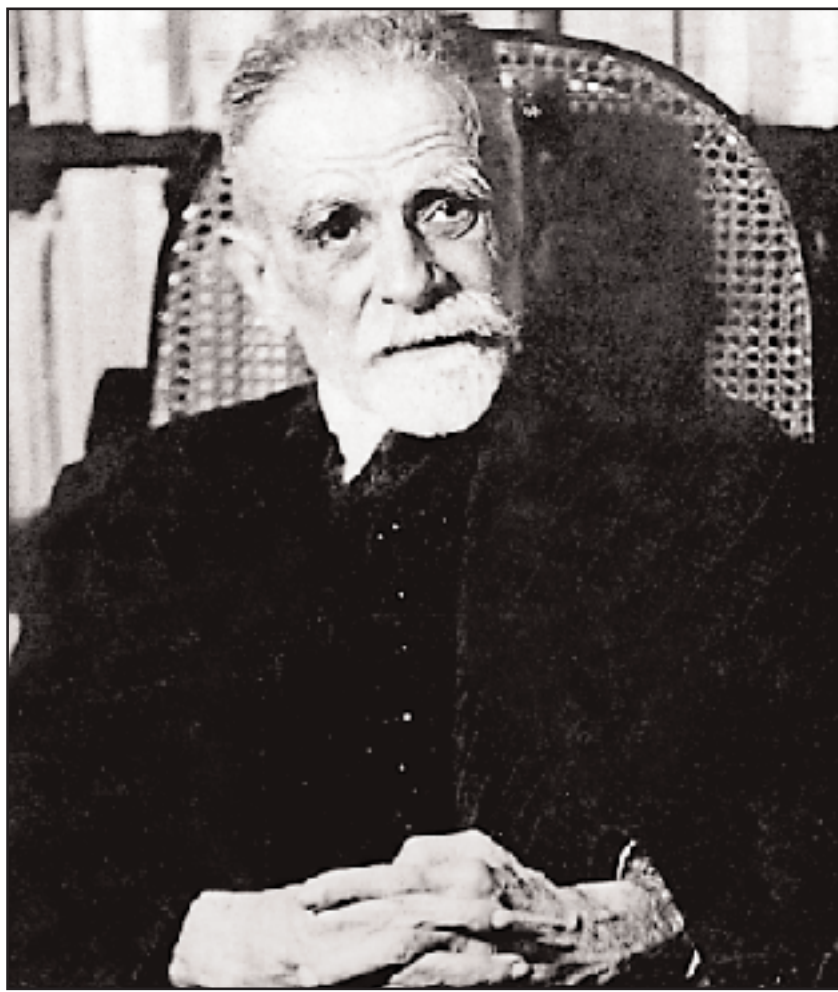
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ: (...) «Ο κ. Βουτυράς δε θα συγκινήσει βέβαια με το λιγοστό, μα ουσιαστικόν, όσο κι αν είναι πρωτοβαλμένον, έργο του, μήτ' εκείνους που τα διηγήματα δεν τα ξέρουν και δεν τα θέλουν παρά σα δακρυοστάλαχτες και ξελαρυγγιστικές πατινάδες Ροδοζούμηδων κάτω από το παράθυρο της Αρετούσας, μήτ' εκείνους που τα διηγήματα δεν τα προσέχουν και δεν τα σέβονται παρά σερβρισμένα, μη στάξει και μη βρέξει, με την ηθική του Γεροστάθη. Οι πρώτοι βέβαια θα το βρούνε σαχλό, και οι δεύτεροι βρώμικο. Ομως εκείνοι που έχουν της ευαισθησίας και της ηθικής της τέχνης κάποιαν ιδέα διαφορετική θα το προσέξουν το έργον αυτό καθώς του αξίζει, όσο κι αν εδώ μορφάσουν, όσο κι αν εκεί σκοντάψουν. Θα εκτιμήσουν αυτοί το νέο συγγραφέα που δούλεψε το έργο του νηφάλια, ευσυνείδητα και πονετικά με τα μέσα της ίδιας τέχνης πάντα, έξω από τα οποία μπορεί κανείς τόσο εύκολα να παραστρατίσει και να χάσει τα νερά του, κι ακόμα πιο εύκολα στην αγυρτία να ξεπέσει και στη χοντροκοπιά. Ατάραχα και ξεγνοιαστα μας τα διηγείται τα πράγματα. Και μέσα στην ξεγνοιασιάν αυτή και στην αταραξίαν, απλωμένο ένα λεπτότατο στρώμα σκληρής ειρωνείας. Η ψυχολογική παρατήρηση επιδέξια φερμένη και ξετυλιγμένη, η ζωγραφιά με λίγες γραμμές λιγνές, μα παραστατικές, που γίνεται ως το τέλος η λιγνάδα τους κεντρί» (...)

1903

ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ: (...) «Και έρχομαι στη διήγηση. Ο κ. Β. έχει το χάρισμα να διηγείται; Εκθέτει τα πράγματα καλά, με την τάξη εκείνη και με την καθαρότητα που ο σκοπός της είναι να κάνει τον αναγνώστη του να τα παρακολουθεί με όσο το δυνατό λιγότερο κόπο; Οχι βέβαια. Ο αναγνώστης βάζει κόπο για να κρατήσει μια σειρά και πολλές φορές, κόπο μεγάλο. Είναι μέρη, μάλιστα, που, για να καταλάβει απλώς τι έτρεξε, πρέπει να λύσει ένα αίνιγμα (...).

»Η λύση του αινίγματος – δική μας δουλειά. Και αυτό το κάνει συχνότατα, για να μην πω κατά κανόνα. Από μια φρασούλα, από μια λεπτομέρεια, από μια λέξη, χαμένη μέσα στις άλλες –και που χανόμαστε κι εμείς αν δεν την προσέξουμε– πρέπει να συμπεραίνουμε ολοένα πως ο ήρωας πάει καβάλα και όχι με τα πόδια, πως είναι γέρος κι όχι νέος, πως είναι λεύτερος και όχι παντρεμένος, ή πως έπεσε στο ποτάμι να πνιγεί κι όχι πως του 'ριξε απλώς μια πέτρα και εξακολούθησε το δρόμο του.

»Ετσι διηγείται ο κ. Β. (...) ξεκουράζει κάπως τον αναγνώστη και με μέρη όπου διηγείται πολύ καθαρά.

Ο Κωστής Παλαμάς υπογραμμίζει την άνεση και γνώση του Βουτυρά –στο διήγημα– ως είδος αφήγησης. «Ατάραχα και ξεγνοιαστα μας τα διηγείται τα πράγματα. Και μέσα στην ξεγνοιασιάν αυτή και στην αταραξίαν, απλωμένο ένα λεπτότατο στρώμα σκληρής ειρωνείας», γράφει.

Επειτα τα αινίγματά του λύνονται όλα. Και εν' άλλο ακόμα: τη στιγμή που τα λύνει ο αναγνώστης, αισθάνεται μια πραγματική ευχαρίστηση, πρόσθετη κι αγνή, που γεννιέται μόνο απ' τον τρόπο της διήγησης. (...) Η ευχαρίστηση του αναγνώστη ισοζυγιάζει τον κόπο του. Είναι ένας κόπος που ανταμείβεται καλά. Ας προσθέσω πως ο τρόπος είναι πολύ ταιριαστός με το είδος αυτών των διηγημάτων κι ακόμα πως τον τρόπο αυτό τον γουστάρουν σήμερα πολλοί και πολύ. Είναι κάτι μοντέρνο.

»Η περιγραφή δεν είναι πράγμα τόσο χωριστό από τη διήγηση (...). Ε, στην περιγραφή ο κ. Β. είναι ανυπέμβλητος, απaráμιλλος! Κανένας Έλληνας συγγραφέας δεν τον ξεπερνά – και λιγοστοί, μου φαίνεται, από τους ξένους έχουν το χάρισμα στον ίδιο βαθμό. Εμείς οι άλλοι, για να περιγράψουμε ένα πρόσωπο ή ένα τοπίο, γράφουμε πολλά, πολλά – κάποτε ολάκερες σελίδες. Ετσι, κι όταν ακόμα δε μας διαφεύγουν οι χαρακτηριστικές, οι αναγκαίες λεπτομέρειες, βρίσκονται χαμένες μέσα στο πλήθος των περιττών. Ο κ. Β. γράφει λίγα, μα ακριβώς εκείνα που χρειάζονται. Οι σύντομες, οι γοργές περιγραφές του είναι καμωμένες μόνο από τις πιο χαρακτηριστικές λεπτομέρειες. Ζωγραφίζει στην εντέλεια με λίγες, ζωηρότατες, εκφραστικότερες, δυνατές πινελιές, που δίνουν αμέσως όλη την εντύπωση του πράγματος (...).

(...) »Κάθε διήγημα του κ. Β. διαβά-

Το χάρισμα του Βουτυρά να διηγείται υπογραμμίζει ο Γρ. Ξενοπούλος. «Στην περιγραφή του ο κ. Β. είναι ανυπέμβλητος, απaráμιλλος», γράφει.

ζεται με ηδονή. Τόσο από μας, που βρίσκουμε τόσο ωραία ζωγραφισμένους αυτούς τους ανθρώπους και βλέπουμε όλη την ενθουσιασμένη αγάπη που τους έχει ο ζωγράφος τους –γιατί χωρίς αυτή την αγάπη δε γίνεται έργο τέχνης ζωντανό– όσο κι από τους άλλους, που βρίσκουνε ίσως πως τους μοιάζουν... Και στοχάζομαι πως, όσο θα περνά ο καιρός, με τόσο μεγαλύτερο πάθος θα διαβάζονται τα διηγήματα του κ. Β.».

1920

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ: «Η τέχνη του μικρού διηγήματος είναι ένα λογοτεχνικό είδος, που πειθαρχείται από τους περισσότερους ίσως τεχνικούς νόμους. Απαράλλακτα το ίδιο συμβαίνει και με τα θεατρικά μονόπρακτα. Ο κ. Βουτουράς καλλιέργησε το μικρό διήγημα είτε από φυσική κλίση είτε από βιωτική ανάγκη σε τόσο πληθωρικό βαθμό, –το μικρό διήγημα είναι πολυζήτητο από κάθε έντυπο–, ώστε απέκτησε μίαν αριστουργηματική δεξιότητα σ' αυτό το είδος της πρόζας. Το είδος του μικρού διηγήματος που το προόδευσε σε τόση υποδειγματική εντέλεια η τέχνη του Μοπασάν, του Αλφόνσου Ντοντέ και τελευταία του Μπαρμπίς, έχει κάτι το επιγραμματικά εκλεκτικό. Διαλογή στην έμπνευση, περιορισμό στις εικόνες, ακόμα αυστηρή οικονομία στις λέξεις. Εν τούτοις η τέχνη του κ. Βουτουρά, που εξωτερικά δείχνει απόλυτην άγνοια τεχνικών περιορισμών και επιτηδεύσεων, βρίσκεται ολοκληρωτικά μέσα στην έννοια της τέχνης του μικρού διηγήματος. Η ατημέλεια του ύφους του κ. Βουτουρά –διακριτικότατο γνώρισμα της τέχνης του– δεν είναι τυχαία κι ασυλλόγιστη ελευθερία δοσμένη στην έμπνευση τόσο απεριόριστα. Ακριβώς αυτό είναι το ισχυρότατο και προσωπικότατο τεχνικό προτέρημα του κ. Βουτουρά. Προσέξτε μίαν εικόνα από οποιοδήποτε διήγημά του. Παρουσιάζεται λιτή κι ανεπιμέλητη σα να ρίχτηκε στο χαρτί μαζί με τη σύλληψη και τον οραματισμό. Παρουσιάζει δηλ. όλη την εντυπωτική και διανοητική γέννηση της εικόνας, την ανάπτυξη και την πληρότητά της. Στο θέλητρο αυτό –και είναι απολαυστικότατο, γιατί σ' αφήνει να διανοηθείς, να προχωρήσεις και να συνταυτίσεις ίσως και κάποιες δικές σου συγγενικές εντυπώσεις– στηρίζεται η τεχνική επιτυχία του ύφους του».

1923

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ: «Γιατί για το αρχιτεκτονικό του μέρος, το “σχέδιο” των διηγημάτων του, που τόσο συζητήθηκε, έχω πολύ διάφορη γνώμη.

Η ιστορική θέση του Βουτουρά στη νεοελληνική γραμματολογία είναι πως αυτός πρώτος έφερε το διήγημα από την ύπαιθρο χώρα στο αστικό περιβάλλον της σύγχρονης πολιτείας. Τη θέση αυτή του αναγνωρίζει κι ο Παρορίτης, γράφοντας: “Στο Βουτουρά ανήκει η τιμή πως αυτός πρώτος, λίγο πρωτίτερα από μένα, σημειώνει την αποφασιστική στροφή από το ηθογραφικό στο αστικό διήγη-

«Ο κ. Βουτουράς καλλιέργησε το μικρό διήγημα είτε από φυσική κλίση είτε από βιωτική ανάγκη σε τόσο πληθωρικό βαθμό, ώστε απέκτησε μίαν αριστουργηματική δεξιότητα σ' αυτό το είδος της πρόζας», διαπιστώνει το 1923 ο νεαρός τότε Πέτρος Χάρης.

«Η ιστορική θέση του Βουτουρά στη νεοελληνική γραμματολογία είναι πως αυτός πρώτος έφερε το διήγημα από την ύπαιθρο χώρα στο αστικό περιβάλλον της σύγχρονης πολιτείας», κάνει την ορθή διαπίστωση ο Αγγελος Τερζάκης.

μα”. Μα η ιστορική του θέση, νομίζω εγώ, είναι και κάποια άλλη. Πώς αυτός, ο ατημέλητος κι απεριτεχνος συγγραφέας, ανανέωσε την αισθητική του ελληνικού διηγήματος, ειδικά στο κεφάλαιο του σχεδίου. Εδώσε διηγήματα φαινομενικά ανολοκλήρωτα, λογικά ασυγκρότητα, δίχως “αρχή, μέση και τέλος”; μα που με την αποσπασματική τους αυτή μορφή ελευθερώνουν τις δημιουργικές δυνάμεις της φαντασίας, κεντρίζουν τη συγκίνηση με την υποβολή και προεκτείνουν το καλλιτεχνικό όραμα απεριόριστα, ίσως πάνω σ' όλη την έκφραση της ζωής.

»Στάθηκε πρωτοπόρος σ' αυτό το κεφάλαιο, κι αν υπάρχει ένα πρόβλημα στην περίπτωση του, όπως έλεγα, είναι το πώς κατόρθωσε, ο απομονωμένος αυτός πνευματικά άνθρωπος, να νοιώσει την αισθητική έκφραση της εποχής του, να την αποδώσει αδρά και να συγχρονιστεί απόλυτα με τις μορφές της που τη στιγμή εκείνη κι από τότε ως σήμερα, κυριαρχούν στην Ευρώπη.

»Εδώσε διηγήματα, κυρίως μικρά, δίχως πλαστικά παγιωμένο μύθο, με σύνθεση απλή, πλοκή στοιχειώδη. Δεν τράβηξε το ενδιαφέρον του η υπόθεση. Στηρίχτηκε τις περισσότερες φορές, που είναι ίσως κ' οι καλύτερές του, σε μια παρατήρηση ψυχολογική κι όχι σε μίαν “ιστορία”. Γύρω από την παρατήρηση αυτή ξύπνησε έναν κόσμο προσώπων σχεδιασμένων συνοπτικά, φευγαλέα, και γεγονότων πεζών, γοργών, φαινομενικά ασήμαντων. Καθήλωσε έτσι την έκφραση της καθημερινότητας, δίνοντάς της, με την ευγλωττία μιας έμψυχης σιωπής, όλη της την κρυφή και μοιραία σημαντικότητα. Δε μίλησε με τη σχολαστική εμμονή του διδαχτικού αφηγητή. Διαιστώνθηκε τον τρόπο ν' ανοίγει προεκτάσεις με τη χρήση όχι του λόγου αλλά της τελείας. Δεν εξάντλησε το νόημά του. Αντί να εξιστορήσει, υπέδειξε. Αυτή είναι η συμβολή του.

»Ο,τι του κατηγορούσαν για έλλειψη σχεδίου, ήταν απλούστατα ένα καινούργιο σχέδιο».

1934

ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΚΑΣ: «Ο Βουτουράς δεν εφαρμόζει την απλή μέθοδο της ρεαλιστικής ψυχολογίας, δεν περιγράφει δηλαδή, σα θεατής που στέκεται απ' έξω, την ψυχολογία του ήρωά του –όπως κάνει ένας Μπαλζάκ, ένας Φλωμπέρ, ένας Μοπασάν. Ούτε θα τον δούμε να σταματά τη διήγηση για να μας δώσει –“εκτός δράσεως”– σα να λέμε– την ανάλυση των σκέψεων του ήρωά του. Ακόμη περισσότερο: οι άνθρωποι του Βουτουρά ούτε καν σκέφτονται στρωτά. Σκέφτονται με μονόλεξα, μ' επιφωνήματα, με σύντομες φράσεις που 'ρχονται και ξανάρχονται σαν έμμονες ιδέες. Ενώ όμως σκέφτονται έτσι, ακατάστατα κι αποσπασματικά, θυμούνται καλά, βλέπουν καλά, μιλούν φυσικά, δρουν και πάντα προχωρούν στην επόμενη φάση της διήγησης. Απορεί με τον τρόπο της διήγησής του ο Ξενοπούλος. Αφού παραθέσει το τέλος απ' το διήγημα “Το Παιδί της Βουβής”:

Συνέχεια στην 26η σελίδα

Συνέχεια από την 25η σελίδα

συμβαίνει;» ρωτά. «Απλούστατα ο Φύκος, απελπισμένος έπεσε στο ποτάμι και πνίγηκε. Το λέει αυτό πουθενά ο συγγραφέας; Όχι. Πρέπει να το μαντεύσουμε. Από τι; Από τ' αποσιωπητικά, από το τραγούδι του θανάτου, από το μαύρο πένθιμο πέπλο... Ένας άλλος συγγραφέας, εκεί ανάμεσα στον τελευταίο και τον προτελευταίο παράγραφο αυτής της διήγησης, θα μας έλεγε με δύο λόγια και το κίνημα του Φύκου. Ο κ. Βουτυράς τίποτα... Κι αυτό το κάνει συχνότατα, για να μην πω κατά κανόνα. Από μια φρασούλα... πρέπει να συμπεραίνουμε ολόένα πως ο ήρωας πάει καβάλλα κι όχι με τα πόδια, πως είναι γέρος κι όχι νέος, πως είναι λήφτερος κι όχι παντρεμένος ή πως έπεσε στο ποτάμι να πνιγεί κι όχι πως του 'ριξε απλώς μια πέτρα κι εξακολούθησε το δρόμο του».

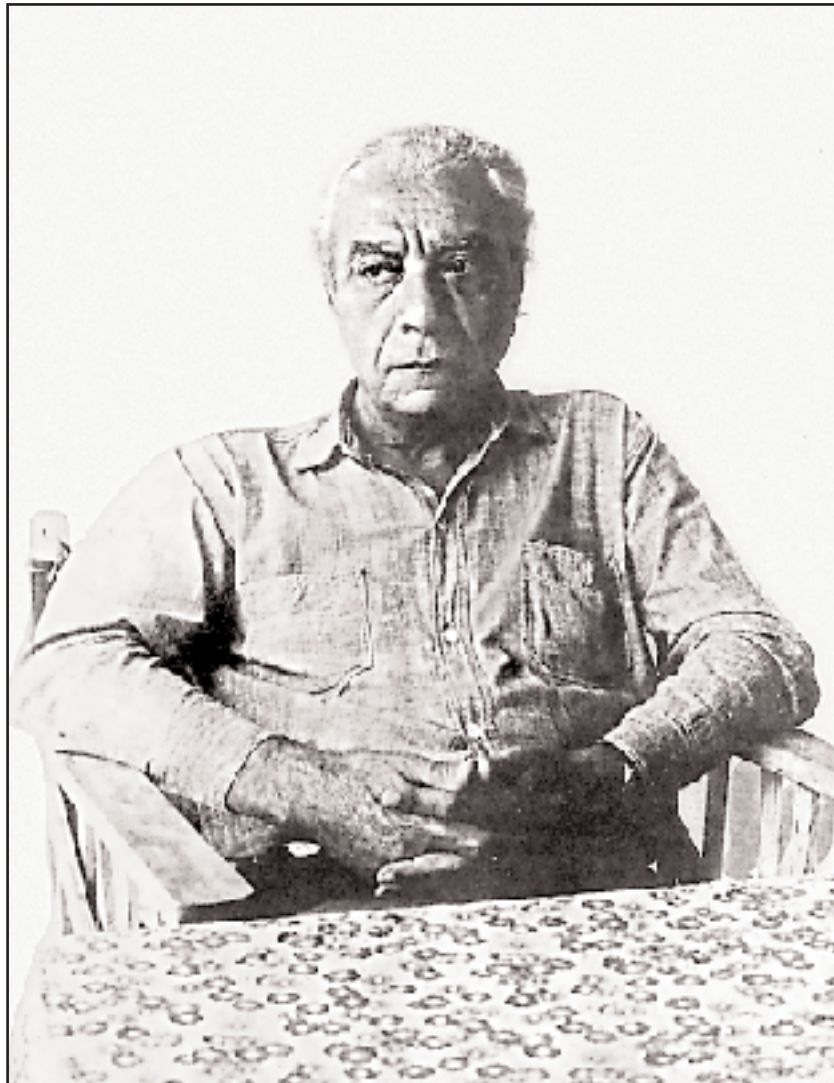
»Αντιγράψω αυτό το απόσπασμα και συγκρατώ ένα χαμόγελο. Τι θα 'λεγε σήμερα ο Ξενόπουλος για μια σελίδα του Τζέιμς Τζόις, του Ζαν Πολ Σαρτρ ή του Ουίλιαμ Φόλκνερ; Αν ο Βουτυράς συνήθιζε να απαντά στους κριτικούς του, ιδού τι πάνω κάτω θ' αποκρίνονταν στον Ξενόπουλο: «Πώς θες να σου πω πως ο Φύκος πνίγηκε αφού ο ΦΥΚΟΣ ΕΙΜΑΙ ΕΓΩ ΚΙ ΕΧΩ ΠΕΘΑΝΕΙ. Οι πεθαμένοι δεν μιλούν!». Μ' άλλα λόγια, ο συγγραφέας Βουτυράς, δεν καλεί τον αναγνώστη του να κοιτάξει μαζί του και να συγκινηθεί μαζί του «βλέποντας» απ' έξω τον ήρωα του διηγήματός του, αλλά τον αναγκάζει να μπει μέσα στον ήρωά του, να ζήσει από μέσα από τον ήρωά του, να νιώσει όπως ακριβώς νιώθει κι ο ήρωάς του το γεγονός ή το αίσθημα εκείνης της στιγμής.

(...) »Αναφέρθηκαν ως τώρα τα ονόματα του Τζόις, του Φόλκνερ, του Σαρτρ και της Οντρί. Αυτό δεν ήταν τυχαίο, γίνηκε με πρόθεση. Για να σχολιασθούν ωρισμένες πρωτοτυπίες της τέχνης του Βουτυρά χρειάζονταν να γίνει ένας παραλληλισμός με εκπρόσωπους του πιο μοντέρνου γραψίματος σήμερα. Είδαμε πόσο, σα λογοτεχνικό είδος, σα γλώσσα, ύφος, σχέδιο, διήγηση και διάλογος, η τέχνη του Βουτυρά γειτονεύει με τη μέθοδο των πιο πάνω συγγραφέων, που όλοι τους, ποιος λίγο και ποιος περισσότερο, ανήκουν μαζί με τον Μαλρό στη σχολή του Ψυχολογικού Ρεαλισμού. Καρπός μιας υπερώριμης καλλιέργειας σ' αυτούς, αποτέλεσμα μιας πρωτόγονης κι αμόρφωτης μα διαισθητικής ευαισθησίας σε κείνον. Τα δυο άκρα αγγίζονται, πράγμα που δίνει και το μέτρο της αξίας τους»(...)

1948

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ: «Ο Βουτυράς δεν είναι μονάχα γεννημένο ταλέντο. Είναι και ακούρατος δουλευτής. Ολάκερο μισόν αιώνα δε σταμάτησε να δημιουργεί ανθρώπους και τύπους και ζωή και μέσα σ' αυτό το διάστημα έχει εκδώσει 34 τόμους διηγήματα και μυθιστορήματα, όλα εξαντλημένα.

»Εφερε στον ελληνικό λόγο το ζεστό αίμα του ρεαλισμού. Πήρε τη ζωή από μέσα του κι από τα κάτω. Εί-

Ο Στρατής Τσίρκας (φωτ. Α. Βιτέζ, Σκύρος, 1970) τοποθετεί τον Βουτυρά στη σχολή του Ψυχολογικού Ρεαλισμού. «Για να σχολιασθούν ωρισμένες πρωτοτυπίες της τέχνης του Βουτυρά χρειάζονταν να γίνει ένας παραλληλισμός με εκπρόσωπους του πιο μοντέρνου γραψίματος σήμερα», γράφει το 1948.

Αθήνα, 1958. Ο Κώστας Βάρναλης στο κέντρο, δεξιά του ο Στρατής Τσίρκας και αριστερά ο κριτικός Μ. Μ. Παπαϊωάννου. «Ο Βουτυράς δεν είναι μονάχα γεννημένο ταλέντο. Είναι και ακούρατος δουλευτής. Ολάκερο μισόν αιώνα δε σταμάτησε να δημιουργεί ανθρώπους και τύπους και ζωή και μέσα σ' αυτό το διάστημα έχει εκδώσει 34 τόμους διηγήματα και μυθιστορήματα», γράφει το 1951 ο Κ. Βάρναλης, για τον ώριμο πλέον Βουτυρά.

τε την έζησε, είτε την είδε, είτε την έπλασε ο ίδιος με το μυαλό του (αυτή η τελευταία περίπτωση είναι η κανονικότερη) είναι μια ζωή με πνοή, με νεύρο, με κίνηση και με προοπτική. Όσο κι αν ο ρεαλισμός του έχει (και πρέπει να έχει) το χαρακτήρα του αυθόρμητου, είναι κόσμος περασμένος από το διυλιστήριο μιας Σκέψης και ενός Σκοπού.

»Είναι σκέψη, που κατανοεί την πραγματικότητα κι είναι Σκοπός, που θέλει να κινήσει τη Σκέψη. Κι αυτό λέγεται Αλήθεια στην Τέχνη.

»Τάλαντο δυνατό και πρωθόρμητο, γράψιμο άμεσο δίχως επιτήδευση και μεγαλοστομία, λυρικά ξεσπάσματα και ζωγραφίες της φύσης από τα πιο διαλεχτά της πεζογραφίας μας, ο Βουτυράς δε ζήτησε ούτε να θαμπώσει τους αναγνώστες του (τέτοιου είδους φλόγα σβήνει γρήγορα κι αφήνει μονάχα καπνό), ούτε να εμπορευτεί το ταλέντο του: να στρέψει τη συνειδήσή του, «τα άγια των αγίων», κατά που φυσά ο αέρας!

Κι εδώ ξαναρχόμαστε από κει που αρχίσαμε. Ο Βουτυράς δεν είναι μονάχα μεγάλος πεζογράφος. Είναι και λευκός άνθρωπος. Η ισάδα, η ειλικρίνεια, το ήθος του Βουτυρά τού ανοίγουν όλες τις καρδιές φίλων και θαυμαστών. Ανθρωπος και Έργο, Συνείδηση και Δημιουργία πάνε μαζί. Στο Ηρώων των πνευματικών ανθρώπων της Ελλάδας, ο Βουτυράς παίρνει τη θέση του στη σειρά του Σολωμού, του Κάλβου, του Παπαδιαμάντη, του Παλαμά και του Ξενόπουλου, που ήσαν και συγγραφείς και άνθρωποι – που ήσαν συγγραφείς γιατί ήσαν άνθρωποι!».

1951

Μεταφορά στον κινηματογράφο

Από το διήγημα «Παπάς ειδωλολάτρης» η ταινία «Το περιβόλι του παπά»

Της **Ελένης Αλεξανδράκη**

Σκηνοθέτιδος

ΠΡΙΝ από δύο χρόνια, έπεσα πάνω στο διήγημα του Δημοσθένη Βουτουρά «Παπάς Ειδωλολάτρης». Με ξάφνιασε. Περιλάμβανε με έναν τρόπο πολύ αποκρυσμένο από τον δικό μου, αλλά περιέργως και πολύ κοντινό, τη θεματολογία που αναζητούσα για την επόμενη ταινία μου. Έχοντας κάνει προηγουμένως στη «Σταγόνα στον Ωκεανό» που πραγματευόταν τη θυσία μιας γυναίκας για έναν άνδρα, ήθελα τώρα να ασχοληθώ με το αντίστροφο. Τη θυσία που κάνει ένας άνδρας για μια γυναίκα. Νομίζω ότι ένα από τα πιο σημαντικά σημερινά προβλήματα είναι η επιφύλαξη που προκαλείται μπροστά στη γενναιοδωρία της αγάπης. Είναι πασιφανές ότι η αληθινή προσφορά μας φοβίζει, μας κάνει καχύποπτους και μας διώχνει. Όταν αυτό συμβαίνει, νιώθουμε μοιραία καταδικασμένοι να επιστρέψουμε σε σκοτεινά μοναχικά μονοπάτια. Μελαγχολούμε. Γινόμαστε εχθρικοί.

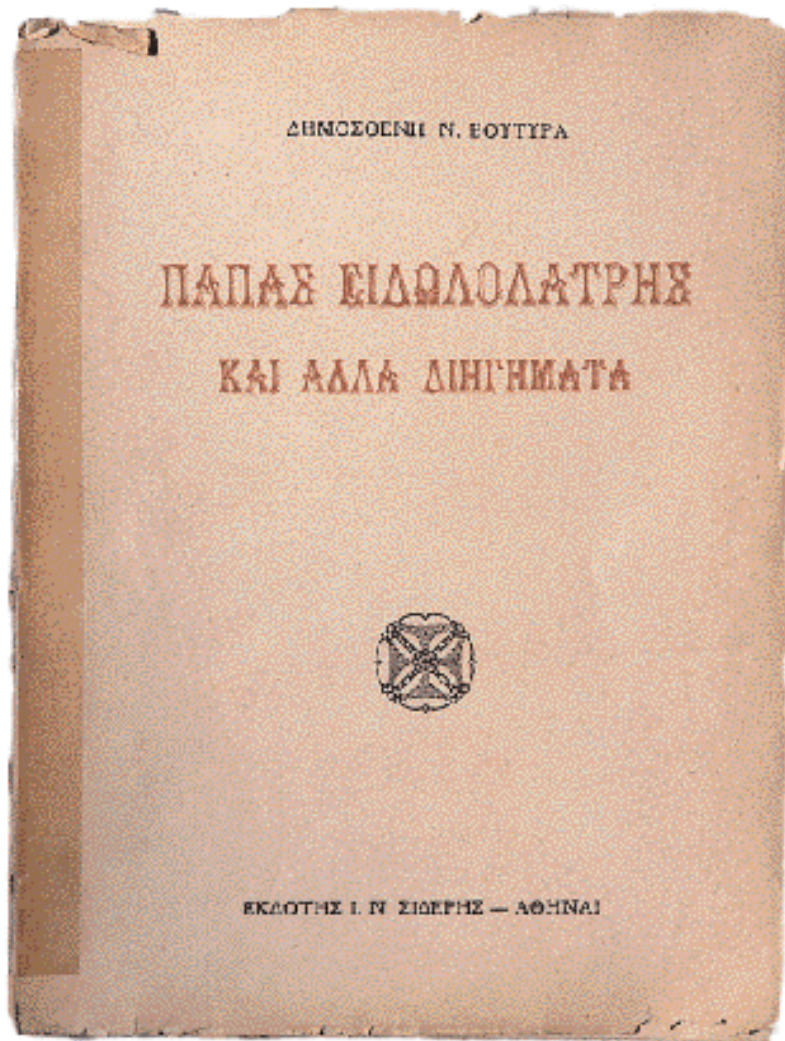
Με συνάρπασε λοιπόν το διήγημα του Βουτουρά, γιατί ο άνδρας που έψαχνα, ο ικανός να κάνει τη μεγάλη θυσία για την αγάπη, βρισκόταν εκεί. Ήταν ένας παπάς, ιερομόναχος. Ποιος άλλος, καλύτερα από αυτόν, που έχει ως μοναδικό του στόχο, ως δουλειά, την ίδια την αγάπη, θα μπορούσε να κάνει μια μεγάλη θυσία: Ένας παπάς που, φτάνοντας μέσα από μια τραγική πάλη με τη συνείδησή του να θυσιάσει την υπόστασή του για τον έρωτα μιας γυναίκας, βιώνει μια τεράστια δοκιμασία.

Οι σημερινοί άνθρωποι οργανώνονται καλά πίσω από τις ασφαλιστικές δικλίδες τους και προσπαθούν να αποφύγουν, σαν τον διάβολο, τις δοκιμασίες. Μόνο οι άνθρωποι που πιστεύουν μπορούν να φτάσουν στα άκρα, αφηφώντας τον κίνδυνο να χάσουν ή και να χαθούν. Και μόνον αυτοί παραμένουν διαχρονικοί.

Με συμπάθεια και σαρκασμό περιγράφει ο Δημοσθένης Βουτουράς τον παπά του που δοκιμάζεται, όταν επιστρέφει μετά από χρόνια η παιδική του φίλη, παντρεμένη, στο χωριό. Σε όλο το διήγημα βασανίζεται «να λησμονήσει τη γυναίκα που σε κάθε συνάντησή της σημειωνόταν ένα πέσιμο του ιερέα».

Κι επειδή βλέπει ότι δεν μπορεί, αποφασίζει να μην υποκρίνεται πια. Κάτω από καταρρακτώδη βροχή και κεραυνούς, μέσα στην εκκλησία, ο παπάς προσπαθεί να ξεορκίσει την πίστη του, εκδηλώνοντας βίαια και ανάκατα τον θυμό του και τη μετάνοια, αυθαδιάζοντας και ρίχνοντας κατάρες στους αγίους. Μετά από αυτή την έκρηξη, έχει πάρει και την απόφαση. Θα εγκαταλείψει την Εκκλησία και θα φύγει με την Ελένη.

Αλλά όταν πηγαίνει να της το πει, εκείνη δεν χαίρεται. Φοβάται. Δεν έ-

«Και ο παπάς γρήγορα έκλεισε το παράθυρο και βγήκε στον κήπο. Ενα τσεκούρι ήταν στη ρίζα ενός δέντρου ριγμένο και με ορμή αρπάζοντάς το ρίχτηκε και άρχισε να χτυπά, να συντρίβει τα λουλούδια του. Και δεν τα συντρίβει μόνο, αλλά τα πατούσε με μανία, που φαινόταν να βγαίνει από ένα μεγάλο μίσος. Εδώ πέφτανε οι μενεξέδες, και τα ζουμπούλλια, οι φρέζιες και άλλα και μια οσμή άφηναν ευώδη, σα να 'ταν το τελευταίο τραγούδι τους στον έρωτα, στην αγάπη! Και ο παπάς εξακολουθούσε να σπα, να συντρίβει, να ξεριζώνει το ό,τι αγάπησε, ελάτρεψε...».

χει κανέναν σκοπό να αλλάξει τη ζωή της, να αφήσει την άνεση του σπιτιού της και τον άνδρα της. Ο παπάς πέφτει από τα σύννεφα.

«Ο Ιερώνυμος σηκώθηκε. Οχι! Μέσα σ' εκείνο το σώμα δεν έτρεχε, δεν υπήρχε η ψυχή που νόμισε...»

— Κατάρ! είπε. Τι φοβερό! Να πατήσω θρησκεία, όρκους, όλα για άνθρωπο (...).

Εφερε το βλέμμα σ' αυτή και την είδε να κοιτάζει από το παράθυρο. Δεν είδε (πια) τα κάλλη της, ο λαιμός της δεν τον σκανδάλιζε ούτε η λευκή της όψη».

Μετά αυτήν την τρομερή απογοήτευση, ο παπάς φεύγει. Επιστρέφει στο σπίτι του και στον κήπο του που έχει καλλιεργήσει όλη του την ζωή με αγάπη και στοργή.

Όταν έφτασε στο σπίτι του στάθηκε λίγο στο παράθυρο πριν το κλείσει(...).

Κάτι ήρθε ελαφρό, ελαφρό σαν παράκληση ψυχών φοβισμένων... Η μπουδιά των λουλουδιών.

— Κι εσείς!

Και ο παπάς γρήγορα έκλεισε το παράθυρο και βγήκε στον κήπο. Ενα τσεκούρι ήταν στη ρίζα ενός δέντρου ριγμένο και με ορμή αρπάζοντάς το ρίχτηκε και άρχισε να χτυπά, να συντρίβει τα λουλούδια του. Και δεν τα συντρίβει μόνο αλλά τα πατούσε με μανία, που φαινόταν να βγαίνει από ένα μεγάλο μίσος. Εδώ πέφτανε οι μενεξέδες, και τα ζιμπούλλια, οι φρέζιες και άλλα, και μια οσμή άφηναν ευώδη, σα να 'ταν το τελευταίο τραγούδι τους στον έρωτα, στην αγάπη!

Κι ο παπάς εξακολουθούσε να σπα, να συντρίβει, να ξεριζώνει το ό,τι αγάπησε, ελάτρεψε...».

Το πιο σημαντικό στον Βουτουρά είναι ότι παρατηρεί με ουσία την ανθρώπινη συνθήκη. Και παρ' όλο που γράφει σε μια παλιότερη, γραφική αλλά και πολύ ιδιόμορφη γλώσσα, τα θέματά του παραμένουν εξαιρετικά σύγχρονα επειδή ακριβώς κεντράρουν στην αδυναμία των ηρώων του.

Θα συμφωνήσω με αυτό που αναφέρει ο Βάσιος Τσοκόπουλος στην

εισαγωγή των απάντων του συγγραφέα. Υπάρχει μια έντονη κινηματογραφικότητα στα διηγήματα του Βουτουρά. Η αλληλουχία των φράσεων μοιάζει με κινηματογραφικό ντεκουπάζ, υπάρχουν flash backs, περνάμε ανεπιφύλακτα από τα γεγονότα στην σκέψη των ηρώων, πεταγόμεστε χωρίς συντηρητισμούς από τη μια σελίδα στην άλλη, οι μεταφορές γίνονται με εικόνες, κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Σίγουρα, λοιπόν, όταν διάβασα τον «Παπά Ειδωλολάτρη», αυτή η πλευρά της γραφής του με βοήθησε να δω μια ταινία. Αλλά αυτό που μου ενέπνευσε πραγματικά το σενάριο της ταινίας που θα κάνω με τίτλο «Το Περιβόλι του Παπά» οφείλεται πρώτα στη θεματολογία.

Η δική μας ιστορία διαφέρει από αυτήν του Βουτουρά στο ότι είναι τοποθετημένη στη σημερινή εποχή και πραγματεύεται τη συνάντηση δύο κόσμων μέσα από έναν Έλληνα ορθόδοξο παπά και μια Ελβετίδα γυμνάστρια.

Η Angèle, Ελβετίδα, γαλουχημένη στην ατμόσφαιρα του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού, είναι παντρεμένη με τον Έλληνα, Κωστή, διερμηνέα στην ΕΟΚ, που ζει πολλά χρόνια στο Βέλγιο και θεωρεί τον εαυτό του Ευρωπαίο. Εκείνη βαθιά πονεμένη από τον πρόσφατο θάνατο του δεκάχρονου γιου τους, θα επισκεφθεί, πρώτη φορά, την ιδιαίτερη πατρίδα του άνδρα της, για την οποία ένιωθε πάντα μια ανεξήγητη έλξη και θα γοητευθεί από έναν απλό επαρχιακό παπά, τον Παπα-Γιώργη, χάρη στην ξεχωριστή πνευματικότητά του.

Η ανακούφιση και η ελπίδα που θα καταφέρει να της μεταδώσει ο παπάς, χάρη στην πίστη του, θα την κάνουν να ξανανοιώσει την δύναμη που έχασε όταν έχασε το παιδί της και να ξανατοποθετήσει τα πράγματα στο σωστό τους μέγεθος.

Το γεγονός αυτό θα πυροδοτήσει έντονα ερωτικά αισθήματα και στους δυο. Ιστορία με εξαιρετικές περιπλοκές γιατί, εκτός των άλλων, ο άνδρας της Angèle, τυχαίνει όχι μόνο να είναι συντοπίτης του Παπα-Γιώργη, αλλά και παιδικός του φίλος.

Ο παπα-Γιώργης ζει μια μεγάλη δοκιμασία. Εξ αιτίας του έρωτα που νιώθει για την Αγγελική (όπως εκείνος την αποκαλεί) αναγκάζεται να βγει από τον κλειστό κόσμο που έχει επιλέξει, για να ταπεινωθεί βιώνοντας ουσιαστικά το μαρτύριο της ανθρώπινης ζωής.

«Το Περιβόλι του Παπά» έχει γραφτεί από την Ερση Σωτηροπούλου και εμένα. Το γύρισμα προβλέπεται να αρχίσει τον Μάρτιο του 1999. Με τη βοήθεια, λοιπόν, του Δημοσθένη Βουτουρά εμείς έχουμε αποφασίσει να υποδεχθούμε το 2000 χέρι χέρι με έναν παπά.

Σημείωση: * Με πλάγιους χαρακτήρες: Αντὸνσια αποσπάσματα ἀπὸ τὸ διήγημα «Παπάς Ειδωλολάτρης».

Φίλοι και θαυμαστές

Η φιλία, η προσωπική παρέα και η ταβέρνα χαρακτήριζαν όχι μόνο τον Βουτυρά αλλά και το έργο του

Της **Αγγελικής Πασσιά**

Φιλολόγου

Ο ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ σχολιάζοντας το 1903 το «Λαγκά» του Δημοσθένη Βουτυρά, γράφει: «όλη η επίδρασις του περιβάλλοντος, με τας μυριάς του λεπτομερείας, εις την ψυχήν ενός ανθρώπου, ιδού η ουσία της διηγήσεως και της περιγραφής». Και σίγουρα δεν αναφέρεται μόνο στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, το περιβάλλον της πόλης με τις αναρίθμητες πτυχές της, τις ιστορικές και κοινωνικές αλλαγές που συνταράζουν τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα: το έργο του Βουτυρά στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην παρατήρηση του ανθρώπου, στις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους.

Στο έργο του Βουτυρά η φιλία παίζει σημαντικό ρόλο. Πολλοί από τους χαρακτήρες του οργανώνονται και διαπλάθονται με βάση την παρέα. Από την εύθυμη και τρυφερή μορφή φιλία των «Αλανιάρηδων», στη βαθιά φιλία που αγγίζει την ιδεοληψία («Ο συμβουλευτής») η φιλία παίζει καθοριστικό ρόλο. Και τον ίδιο καθοριστικό ρόλο έπαιξε και στη ζωή του. Ο Βουτυράς αντλούσε πολλά από τα θέματά του από τον κόσμο της ταβέρνας, σπούδαζε τους ανθρώπους της, τους μάζεε γύρω από τη ρετσίνα, αφουγκραζόταν τα γέλια ή τις λογομαχίες της παρέας.

Κι όμως, πάντα οι ήρωές του χαρακτηρίζονται από την ίδια μοναχικότητα που χαρακτήρισε και τον ίδιο σε ολόκληρη τη ζωή του. Ανθρωπος φιλικός κι ανοιχτόκαρδος, ιδανικός στην παρέα («Το όνομά σου και το τραγούδι σου δεν έλειψαν από την ομιλία μας», του γράφει ο φίλος του Δημήτρης Πελεκιδής) ο Βουτυράς παρέμεινε ένας άνθρωπος μοναχικός, διατήρησε το μοναχικό του χώρο, αρνήθηκε την ομαδοποίηση. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι εμφανίζεται μόνο σε μια ομαδική φωτογραφία (στο τέλος της συγγραφής

Λάμπρος Πορφύρας.
Στη φωτογραφία υπάρχει αφιέρωση: «Στο φίλο μου Δημοσθένη Βουτυρά».

της δραστηριότητας, το 1950, σε μια εκδήλωση που έγινε προς τιμήν του). Σε όλες τις άλλες φωτογραφίες είναι πάντα μόνος.

Η περιγραφή του Τεύκρου Ανθία αποδίδει εύστοχα την αντίφαση αυτή στο χαρακτήρα του, το συνδυασμό κοινωνικότητας και μοναχιάς: «Τύπος σοβαρός αλλά και εύθυμος (...) Η συναστροφή με το Βουτυρά αναπτύσσει αισθήματα εγκαρδιότητας, ανθρωπιστικά και αγνά ιδανικά. Είναι ανεπιτήδευτος στους τρόπους του. Μιλάει και στον τελευταίο χειρώνακτα, με τον ίδιο τρόπο που θα μιλούσε σε ένα Υπουργό – αν καταδεχότανε εννοείται καμιά φορά τέτοιο δυστύχημα γι' αυτόν». Παρόλα

αυτά «όταν σωπαίνει, ούτε η Σφίγγα δεν είναι τόσο αινιγματική». Κι όμως, με την παρουσία του σφράγισε χώρους και ανθρώπους.

Τα φιλολογικά καφενεία και η ταβέρνα

Για τον ποιητή Λάμπρο Πορφύρα η «ταβέρνα είναι λεπτό πράγμα». Καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο γραφής του Βουτυρά, του Βάρναλη, του Πορφύρα αλλά και άλλων, σε σημείο που καθιέρωσε την ύπαρξη της λεγόμενης *λογοτεχνίας της ταβέρνας*. «Είναι το άσυλο του καλλιτεχνικού κόσμου της Αθήνας. Στο απλόϊκό της περιβάλλον μακριά από τύπους και ψευτοευγένειες, οι καλλιτέχνες βρίσκουν μian ατμόσφαιρα γαλήνης, εσωτερικής ικανοποίησης και αδελφοσύνης», γράφει ο Τ. Ανθίας. Σημείο αναφοράς, μικρόκοσμος με διπλή λειτουργία, τόπος στον οποίο εκτυλίσσεται η ιστορία αλλά και πηγή έμπνευσης για το δημιουργό της. Είναι συγχρόνως η ταβέρνα του Βουτυρά και του Αλίμπη των «Αλανιάρηδων»: «Βάδιζε με χαρά, που πήγαινε να τους βρει, και ό,τι είχε υποφέρει όλη την ημέρα το αισθανότανε τώρα ευχάριστα, θα τους τα διηγότανε». Και φυσικά το κρασί που χάρη σ' αυτό σμίγουν οι άνθρωποι: «Πρώτα ο Θεός το Φεβρουάριο να ρουφήξουμε ένα» γράφει στο Βουτυρά ο λογοτέχνης – δημοσιο-

γράφος Μ. Ροδός. «Είχε σχετισθεί πια με αυτούς. Ηπια κρασί αρκετό» σκέφτεται ο Αλίμπης.

Στην ταβέρνα «της Χήρας» στην οδό Χαβρίου μαζεύονταν για ένα μεγάλο διάστημα ο Βουτυράς και η συντροφιά του. Επιλογή του Βουτυρά για φιλανθρωπικούς λόγους, για να υποστηρίξει τη χήρα και τα ορφανά της... Στην ταβέρνα επικρατούσε ένα άγραφο πρωτόκολλο, ένα είδος σεβασμού στο χώρο και τους ανθρώπους του, χωρίς τα τσακώματα και τη φασαρία, τις φιλολογικές συζητήσεις και τις άλλες πνευματικές αναζητήσεις του καφενείου. Άλλες ταβέρνες που έπαιξαν το ρόλο συστηματικού χώρου συνάθροισης, ήταν του Σιδέρη, με δυο χώρους συνάθροισης (ένα χειμωνιάτικο που ήταν ισόγειος και ένα ανοιξιάτικο που ήταν υπόγειος), η ταβέρνα του Σιλιβάνη, το «Εφ' όσον» στου Μακρυγιάννη... Στις ταβέρνες υπήρχαν μόνιμα (τακτικά) μέλη, αρχηγοί, μέλη πάρεδρα, μέλη άταχτα που κι αυτά χωρίζονταν στα τακτικότερα από τα άτακτα...

Χώρο συνάντησης αποτέλεσαν επίσης τα καφενεία: Του Ζαχαράτου, η «Εύβοια». Στο «Πάγκειον», στο περίφημο καφενείο της Ομόνοιας, σύχναζε ο Βουτυράς. Εμενε ανοικτό έως τις τρεις το πρωί κι εκεί συναντιόνταν ο Τέλλος Αγρας, η Μυρτιώτισσα, ο Γιοφύλλης, ο Βάρναλης, ο Λαπαθιώτης, ο Πορφύρας, ο Παράσχος, ο Φιλλύρας και πολλοί άλλοι για να αναλύσουν τον κόσμο και τα ελληνικά πράγματα.

Κι ακόμα, στο «Μαύρο Γάτο», Ακαδημίας 40, δίπλα από το σπίτι του Παλαμά, μαζεύονταν τα Σαββατόβραδα ο Βουτυράς, ο Ταγκόπουλος, ο Σπαταλάς, ο Γιοφύλλης. Εκεί συστάθηκε και η επιτροπή που οργάνωσε φιλολογικά σαββατόβραδα. Ήταν τόπος συγκέντρωσης φιλολογικής συντροφιάς «όπου οι λόγιοι [θα] διαβάζουμε αναμεταξύ τους τα ανέκδοτα έργα τους». Εκεί λάμβανε ο Βουτυράς και την αλληλογραφία του.

Αρνούμενος όμως, όπως πάντα, την ομαδοποίηση ή την πολυκοσμία (όταν κάποιες από τις ταβέρνες αυτές γίνονταν καμιά φορά «κοσμικές») δεν έμενε για πολύ καιρό στην ίδια, άλλαζε κάθε τόσο. Με τους φίλους του όμως –τους στενούς– δεν χανόταν. Ο ποιητής και κριτικός Ρ. Γκόλφης, ο δημοσιογράφος και λογοτέχνης Μ. Ροδός, ο ζωγράφος Νίκος Νικολαΐδης, ο ποιητής Σ. Σκίπτης ήταν από τους στενότερους φίλους του των αρχών του αιώνα.

Οι Έλληνες της Αλεξάνδρειας

Οι Έλληνες της Αιγύπτου ήταν αυτοί οι οποίοι πρώτοι ενδιαφέρθηκαν και πρώτοι αναγνώρισαν το έργο του Βουτυρά. Τα περιοδικά «Νέα

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΣΑΒΒΑΤΟΒΡΑΔΑ

«...Επειδή δεν μπορούσαμε να βρούμε καμία άλλη αίθουσα να συσταθεί ένα κέντρο αφοσιωμένων φιλολογικών βραδών με λάμπρο και διαβάζουμε αναμεταξύ τους τα ανέκδοτα έργα τους επί τ' ανεπαρκώς των γαλήνης και εσωτερικής ικανοποίησης, αποφασίσαμε να οργανώσουμε τα γιοφύλλης Σαββατόβραδα συγκροτώντας προσωρινά στο ιδεώδες που καλύτερα γίνεται, Ακαδημίας 40, κλειστά σκέτα και ζαχαράκι».

«Όπου, βέβαια, να λαμβάνει μέρος ως άκρυβητος εμείς ΄Επιτροπή από τους την προεπιλεγμένους και τούς φίλους ή παρακείμενους υπηγηρημένους».

Λάμπρος Δ. Πορφύρας
Μιχαήλ Ν. Παλαμάς
Κωνσταντίνος Σκαπυλάκης
Αλέξανδρος Τσιφλιτζής

Πρόσκληση για φιλολογικό Σαββατόβραδο στον «Ασπρο Γάτο», Ακαδημίας 40. Το καφενείο αυτό ήταν στέκι για πολλούς λογοτέχνες, ενώ μερικοί έπαιρναν εκεί και την αλληλογραφία τους.

Ζωή» και «Γράμματα» που εκδίδονταν στην Αλεξάνδρεια δημοσίευσαν από το 1910 και μετά πολλά διηγήματά του με καλές αμοιβές. Χάρη στα περιοδικά αυτά και στο κοινό που δημιουργήθηκε στην Αλεξάνδρεια μπόρεσε ο Βουτυράς να αντεπεξέλθει στις σοβαρές οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε: «Ευτυχώς παρουσιάστηκαν οι Αιγύπτιοι Έλληνες. Αυτοί έριξαν λίγη γλύκα, ζάχαρη στη μεγάλη πίκρα» έγραφε ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του.

Ο εκδότης του περιοδικού «Γράμματα» Στέφανος Πάργας είναι αυτός στον οποίο οφείλεται και η πρώτη έκδοση διηγημάτων σε έναν τόμο το 1915 (ο «Λαγκάς και άλλα διηγήματα»). Η αλληλογραφία του με τον Πάργα είναι μεγάλη και θίγονται σ' αυτήν όχι μόνο σημεία της εκδοτικής, πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας της εποχής, αλλά και προσωπικά θέματα και εκμυστηρεύσεις.

Τα γράμματα του Πάργα προς τον Βουτυρά είναι διαποτισμένα από σεβασμό, εκτίμηση αλλά και απέραντη αγάπη. Είναι ο πρώτος που θέλησε να τοποθετήσει τον Βουτυρά στο ύψος που του αξίζει: «Θέλω η έκδοση να γίνει όπως αξίζει στον Βουτυρά, που κανένας ως τώρα δεν τον σκέφτηκε». Με προσωπικό σχεδόν αγώνα, ο Πάργας φρόντιζε για την έγκαιρη και αξιοπρεπή πληρωμή του Βουτυρά, για τη δημοσίευση των κειμένων του αλλά και για την ίδια την έκδοση του περιοδικού. «Θα σε παρακαλέσω να παρουσιαστείς στον κ. Πετροκόκκινο (...) και να ζητήσεις φρ. 21 70% που του έστειλα για σένα. Εσώκλειστα βρίσκεις άλλες είκοσι δραχμές (...) Τώρα, κατόρθωσα να μαζέψω λίγα χρήματα και θ' αρχίσω το τύπωμα σε 10-15 μέρες, ώστε αν έχεις κάποιο διήγημα και δεν σου κάνει κόπο, μου το στέλνεις».

Στην Αλεξάνδρεια υπήρχε γενικά μεγάλος κύκλος θαυμαστών και υποστηρικτών του Βουτυρά με τον οποίο αλληλογραφούσαν ή συναντιόταν όταν βρίσκονταν στην Αθήνα. Ανάμεσα στους ένθερμους υποστηρικτές του ήταν οι «Απουάνοι», Έλληνες της Αιγύπτου, διανοούμενοι αναρχικοί στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν ο κριτικός Γ. Βρισμιτζάκης, ο ποιητής Ν. Σαντορινιός, ο ζωγράφος Γ. Μηταράκης και ο σπουδαίος μελετητής του καθαφικού έργου, Γ. Σαρεγιάννης.

Χαρακτηριστικό είναι επίσης το γράμμα του Κύπριου ποιητή και δοκιμιογράφου Γλαύκου Αλιθέρη, γράμμα - διαμαρτυρία για τη «βλακώδη και στενοκέφαλη κριτική» (όπως την ονομάζει), που δημοσίευσε ο Ξενόπουλος στο «Νουμά» το φθινόπωρο του 1920.

Ξένοι ελληνοιστές και η Γενιά του '30

Από το 1924 και μετά οι Ευρωπαίοι ελληνοιστές ανακαλύπτουν το έργο του Βουτυρά. Πολλοί από αυτούς αλληλογραφούν μαζί του, όπως ο D.C. Hesseling από την Ολλανδία, ο K. Dieterich από τη

Ο Στέφανος Πάργας (Νικόλαος Τελίτας). Αλεξανδρινός λόγιος, εκδότης του περιοδικού «Γράμματα», φίλος και θαυμαστής του Βουτυρά (Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ).

Γερμανία, οι J. N. Michel, H. Pernot και άλλοι από τη Γαλλία, ο N. Percas από την Ισπανία, ο Ch. Favre από την Ελβετία. Η σχέση μάλιστα του Βουτυρά μαζί τους ξε-

πέρασε το στάδιο της τυπικής αλληλογραφίας και μετατράπηκε σε φιλία εξ αποστάσεως. Και εδώ, στα γράμματα θίγονται θέματα της επικαιρότητας (σε ένα γράμμα του το

Ο Βουτυράς σε χαρακτηριστική πόζα στην ταβέρνα. Σκίτσο που δημοσιεύτηκε στο βιβλίο του Α. Φράγκου: «Κριτικά σημειώματα» (1927).

1931 ο Percas τον καθουχάζει ότι δεν υπάρχει ο κίνδυνος φασισμού στην Ισπανία...) αλλά και προσωπικά θέματα. Πολλοί από αυτούς δημοσίευσαν μελέτες και βιβλιοκρισίες στη χώρα τους που αφορούσαν το έργο του Βουτυρά.

Ιδιαίτερη σχέση είχε με το Γάλλο φιλόλογο Louis Roussel, μέλος της αρχαιολογικής σχολής Αθηνών, ο οποίος εξέδιδε από το 1922 το γαλλόφωνο περιοδικό Libre.

Στην Ελλάδα όμως, την ίδια εποχή, η γενιά του '30 αγνόησε το έργο του Βουτυρά, συμβάλλοντας, σε μεγάλο βαθμό, στη σιωπή που τον κάλυψε. Παρ' όλα αυτά, κάποιον από τους εκπροσώπους της (όπως ο Τερζάκης και ο Καραντώνης) αναγνώρισαν την επιρροή του έργου του Βουτυρά. Ο Στρατής Δούκας, φίλος και θαυμαστής του, είναι αυτός που στο τέλος της ζωής του τακτοποίησε τα γραπτά του. Ο Γ. Σκαρίμπας υπήρξε στενός φίλος και θαυμαστής του, με σαφείς επιρροές στο έργο του. «Σας αγαπώ με τα ούλα μου και η απλή και γενναία καρδιά μου είναι γιομάτη από σας. Και είμαι τυχερός και υπερήφανος γιατί γεννήθηκα ρωμηός και να μπορώ να μιλώ στην ίδια γλώσσα με σας, να ακούω και να χαίρομαι το φλάουτο της ωραίας μας τέχνης σας...».

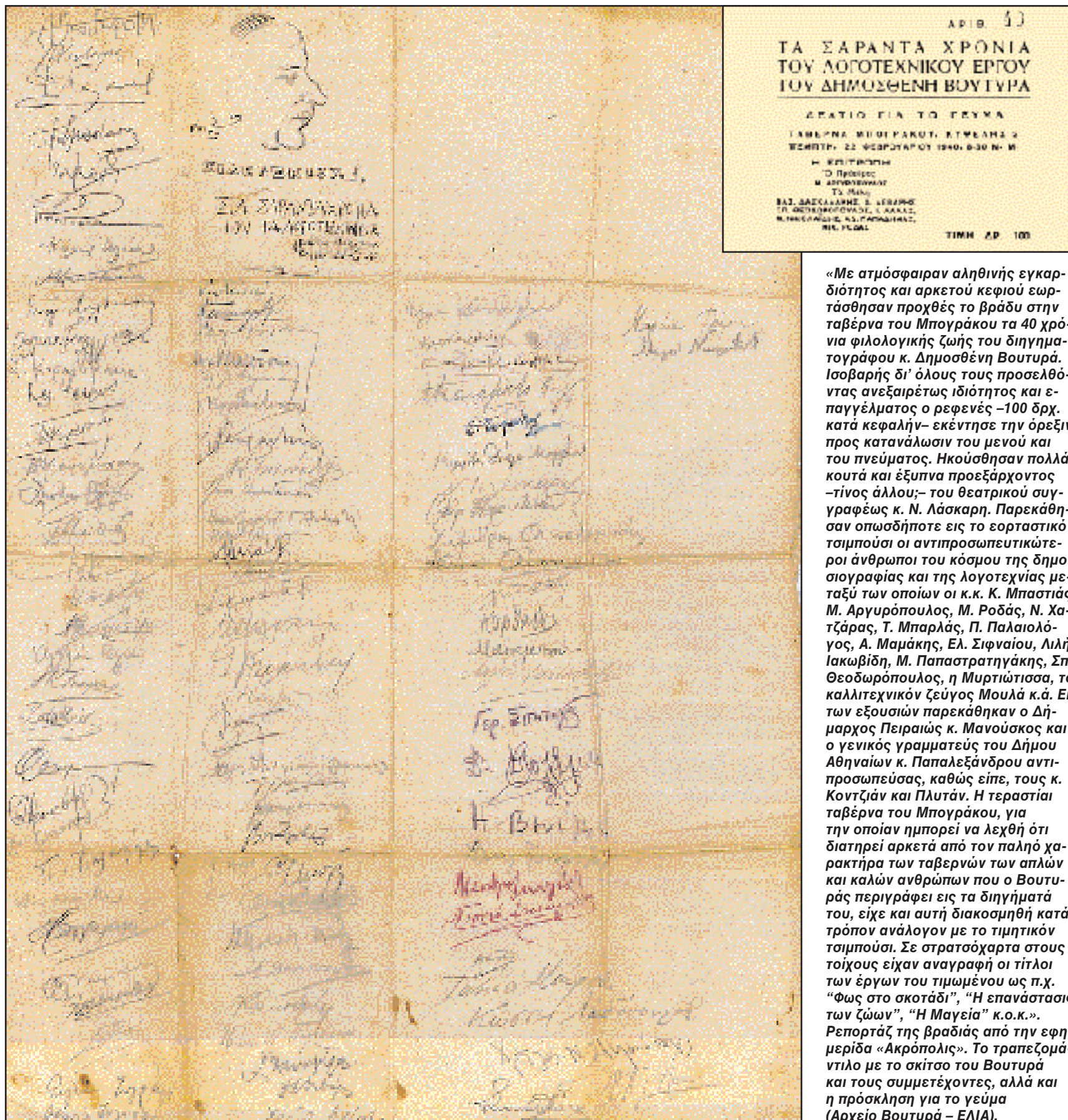
Στα μέσα της δεκαετίας του '30 φαίνεται επίσης ότι και ο Ν. Γ. Πετρίκης είχε κάποιο δεσμό με τον Βουτυρά.

Πέντε ξεχωριστοί φιλικόι και ιδεολογικοί δεσμοί

Πορφύρας, Βάρναλης, Τσίρκας, Λεβάντας, Σαμαράκης: Πέντε πρόσωπα διαφορετικά, πέντε ξεχωριστοί φιλικόι και ιδεολογικοί δεσμοί. Ο Πορφύρας, φίλος παλιός, από τα χρόνια του Πειραιά. «Τις νυχτερινές ώρες, καθισμένοι έξω από ένα κέντρο μιλούσαμε. Κι έκανε μια ζέστη καμινιού κείνο το βράδυ. Σχεδόν μισόγυμνος ο κόσμος γύριζε, καθόταν. Εμείς όμως, και είμαστε αρκετοί, δε μιλούσαμε για τη ζέστη [...] Ο ποιητής Λάμπρος Πορφύρας μίλησε κι αυτός...», γράφει ο Βουτυράς το 1945 σε ένα διήγημα. Κι ακόμα, από την εποχή της ταβέρνας, ο Βάρναλης, που γράφει ότι ήταν κι αυτός «παλιός φίλος και θαυμαστής του Βουτυρά».

Ο Τσίρκας όμως, ακολουθώντας την παράδοση των Ελλήνων της Αλεξάνδρειας που αγκάλιασαν ωρίτερα το έργο του Βουτυρά, έγινε μεγάλος θαυμαστής του, και είναι αυτός που παρουσίασε το 1948 μια εκτενή μελέτη του έργου του. Η μελέτη αυτή, εκτός του ότι συνέβαλε σε πολύ μεγάλο βαθμό στην ανανέωση του ενδιαφέροντος για το έργο του Βουτυρά, υπήρξε αφορμή για την αλληλογραφία που άρχισε ανάμεσά τους και για τη μακρόχρονη σχέση που κράτησε μέχρι το θάνατο του Βουτυρά. Κι ο

Συνέχεια στην 30η σελίδα

«Με ατμόσφαιραν αληθινής εγκάρδιότητας και αρκετού κεφιάδι ερωτάστησαν προχθές το βράδυ στην ταβέρνα του Μπογράκου τα 40 χρόνια φιλολογικής ζωής του διηγηματογράφου κ. Δημοσθένη Βουτυρά. Ισοβαρής δι' όλους τους προσεληθόντας ανεξαιρέτως ιδιότητος και επαγγέλματος ο ρεφενές -100 δρχ. κατά κεφαλήν- εκέντησε την όρεξιν προς κατανάλωσιν του μενού και του πνεύματος. Ηκούσθησαν πολλά κουτά και έξυπνα προεξάρχοντος -τίνος άλλου;- του θεατρικού συγγραφέως κ. Ν. Λάσκαρη. Παρεκάθησαν οπωσδήποτε εις το εορταστικό τσιμπούσι οι αντιπροσωπευτικότεροι άνθρωποι του κόσμου της δημοσιογραφίας και της λογοτεχνίας μεταξύ των οποίων οι κ.κ. Κ. Μπαστιάς, Μ. Αργυρόπουλος, Μ. Ροδάς, Ν. Χατζάρας, Τ. Μπαρλάς, Π. Παλαιολόγος, Α. Μαμάκης, Ελ. Σιφναίου, Λιλή Ιακωβίδη, Μ. Παπαστρατηγάκης, Σπ. Θεοδωρόπουλος, η Μυρτιώτισσα, το καλλιτεχνικόν ζεύγος Μουλά κ.ά. Εκ των εξουσιών παρεκάθησαν ο Δήμαρχος Πειραιώς κ. Μανούσκος και ο γενικός γραμματεύς του Δήμου Αθηναίων κ. Παπαλεξάνδρου αντιπροσωπεύσας, καθώς είπε, τους κ. Κοντζιάν και Πλυτάν. Η τεραστία ταβέρνα του Μπογράκου, για την οποίαν ημπορεί να λεχθή ότι διατηρεί αρκετά από τον παλιό χαρακτήρα των ταβερνών των απλών και καλών ανθρώπων που ο Βουτυράς περιγράφει εις τα διηγήματά του, είχε και αυτή διακοσμηθή κατά τρόπον ανάλογον με το τιμητικόν τσιμπούσι. Σε στρατσόχαρτα στους τοίχους είχαν αναγραφή οι τίτλοι των έργων του τιμωμένου ως π.χ. «Φως στο σκοτάδι», «Η επανάστασις των ζώων», «Η Μαγεία» κ.ο.κ.». Ρεπορτάζ της βραδιάς από την εφημερίδα «Ακρόπολις». Το τραπεζομαντίλο με το σκίτσο του Βουτυρά και τους συμμετέχοντες, αλλά και η πρόσκληση για το γεύμα (Αρχειό Βουτυρά - ΕΛΙΑ).

Συνέχεια από την 29ή σελίδα

θαυμασμός του Τσίρκα προφανής: «Μεγάλε κι αγαπημένε μου Δάσκαλε», τον προσφωνεί στα γράμματά του, εκφράζοντας παράλληλα την «ευγνωμοσύνη [του] στο Δάσκαλο που, παρ' όλα αυτά τα χρόνια, παρ' όλα του τα βάσανα, εξακολουθεί να χαρίζει στους αχάριστους νεοέλληνες έργα δυνατά, έργα ανώτερα».

Ακόμα, διαφορετική σχέση απέπτυξε ο Βουτυράς με τον Χρ. Λεβάντα, τον Πειραιώτη δημοσιογράφο και λογοτέχνη, που υπήρξε στενός κι αυτός φίλος του, ο μό-

νος ίσως που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μαθητής του. Ο Λεβάντας μάλιστα του συμπαραστάθηκε στα τελευταία χρόνια της αρρώστιας του, ενώ παράλληλα δημοσίευσε το 1951 μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη με τίτλο «Δυο μορφές: Δ.Ν. Βουτυράς και Ν. Ι. Χαντζάρας. Μελέτη - Βιβλιογραφία».

Τέλος, κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Βουτυράς συνδέθηκε και με τον νεαρό και πρωτοεμφανιζόμενο τότε Αντώνη Σαμαράκη.

Ξετυλίγοντας ανάποδα πια το νήμα της ιστορίας, γιορτάζονται το

1940, στην ταβέρνα του Μπογράκου στην Κυψέλη, τα λογοτεχνικά σαραντάχρονα του Βουτυρά. Στο γλέντι αυτό συμμετείχαν πολλοί από τους φίλους του: Ο Μ. Ροδάς, η Μυρτιώτισσα, ο Ν. Χαντζάρας, η Λιλή Ιακωβίδη και άλλοι.

Δέκα χρόνια μετά το 1951, γιορτάστηκαν στο θέατρο «Αλική» τα λογοτεχνικά πενήντάχρονα του συγγραφέα. Μίλησε ο Δ. Σιατόπουλος. Παρόντες ήταν ο Β. Βαρίκας, η Ελένη Χαλκούση, ο Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς και άλλοι.

Κι έτσι αποδεικνύεται ότι μέσα στα χρόνια που πέρασαν, μέσα στη

μοναξιά που πάντα έσερνε πίσω του ο Βουτυράς, οι φίλοι του ήταν στο πλάι του, τυλίγοντας και ξετυλίγοντας το νήμα της ιστορίας. Κι εκείνος, φαίνεται να τους απαντά με τα λόγια που έγραψε χρόνια πριν στους «Αλανιάρηδες»: «Και ζήτησε το πλοίο και το βρήκε σα να το είχαν αφήσει έρημο, αυτός και οι σύντροφοί του, σε άγνωστο ερημικό νησάκι... Και πάλι μέσα μπήκανε για να αρχίσουν τα ταξίδια στις άγνωστες χώρες, στις άγνωστες θάλασσες και για να πάνε στο νησί που βρισκόταν η όμορφη κόρη του άγριου βασιλιά...».

Ο άνθρωπος – διήγημα

Η ζωή, απλούστατα, κάνει τον περίπατόν της διά μέσου των σελίδων του βιβλίου

Του Παύλου Νιρβάνα

ΠΟΙΟΣ άλλος; Ο Δημοσθένης Βουτουράς. Με τρεις τελευταίους τόμους διηγημάτων του εμπρός μου σκέφτομαι, ότι ο άνθρωπος αυτός, ο οποίος είνε τόσο γόνιμος και ταυτοχρόνως τόσο ξεχωριστός διηγηματογράφος θα μπορούσε να χαρακτηρισθῆ με τον ίδιον τρόπον με τον οποίον εχαρακτήρισθη ένας άλλος συγγραφεύς –ο Σαρδού– άνθρωπος–θέατρον. Δεν θέλω να ειπώ με αυτό, ότι ο δικός μας συγγραφεύς είναι ένας κατασκευαστής διηγημάτων, όπως ο Γάλλος συγγραφεύς υπήρξεν ένας «faiseur de pieces». Θα αδικούσα, προφανώς, έναν τεχνίτην τόσο καθαρού αίματος, όπως ο Βουτουράς. Αλλά ο άνθρωπος αυτός, από την ψυχήν του οποίου διοχετεύεται διαρκώς ένας Νείλος ζωής –χωρίς καν να φιλτραρισθῆ κάποτε– θα φτάση εις τους αμέτρητους κρουνοὺς, που είνε τα διηγήματά του, δεν θα μπορούσε να βρη καλλίτερον χαρακτηρισμόν απ' αυτόν.

Τώρα που ξαναβλέπω, με την ίδιαν χαράν της πρώτης γνωριμίας, μερικά παλιά του διηγήματα, σκορπισμένα εις τους τόμους αυτούς και γνωρίζομαι με όσα δεν είχα γνωρισθῆ ἔως τώρα, διερωτώμαι, όπως κάθε φοράν εμπρός εις μίαν σελίδα του Βουτουρά, πού, άραγε, τελειώνει η ζωή και πού αρχίζει η τέχνη; Μάταια περιέργεται! Η ζωή και η τέχνη είναι ένα πράγμα, μέσα εις τας σελίδας αυτὰς. Η ζωή, απλούστατα, κάνει τον περίπατόν της διά μέσου των σελίδων του βιβλίου.

Προς στιγμήν νομίζει κανείς, ότι ο συγγραφεύς δεν παίζει κανέναν ρόλον εις όλην την ιστορίαν ή, τουλάχιστον, έναν ρόλον εντελώς παθητικόν. Ανοίγει απλώς της πόρτες του διηγήματός του, όπως θα άνοιγε της πόρτες του σπιτιού του, αφήνει ένα κύμα ζωής να περάση εμπρός στους καλεσμένους του, που είμεθα οι αναγνώστες του, και της ξανακλείνει. Ιδού ένα διήγημα. Επειτα της ξανανοίγει πάλιν, αφήνει να περάση ένα άλλο κύμα και της ξανακλείνει πάλιν. Ιδού άλλο διήγημα. Και ούτω καθεξής. Ιδού τόμοι διηγημάτων. Αλλά αυτὰ είνε ένας τρόπος του λέγειν. Διά να γίνονται αυτὰ που γίνονται, σημαίνει ότι υπάρχει ένας συγγραφεύς στη μέση. Και ένας συγγραφεύς, που επειδή ακριβώς δεν κάμνει ό,τι κάμνουν οι άλλοι, σημαίνει, ότι κάμνει κάτι εντελώς δικό του.

Διά τον συγγραφέα αυτόν και οι ειλικρινέστεροι θαυμασταί του έχουν να παρατηρήσουν κάτι τι καθένας, που θα το ήθελαν διαφορε-

Ο Παύλος Νιρβάνας που αρθρογραφούσε στην εφημερίδα «Εστία» και έγραψε αυτόν τον ύμνο για τον διηγηματογράφο Δημοσθ. Βουτουρά.

μαίνει αυτό; Σημαίνει ακριβώς, ότι ο συγγραφεύς ζη το έργο του μαζί με τους ήρωές του, παρά το γράφει. Και μας κάμνει την χάριν να μας προσκαλέση να ζήσωμεν κι εμείς μαζί του. Κανείς μας δεν γνωρίζει –ούτε ο συγγραφεύς, ούτε οι ήρωές του, ούτε εμείς οι καλεσμένοι της παρέας– πού και πώς θα τελειώσωμεν. Αλλά μήπως έχει αρχή και τέλος η ζωή; Και το διήγημα του Βουτουρά, όπως είπα, είνε περισσότερο ζωή παρά φιλολογία. Ή μάλλον, είνε εντελώς ζωή. Μια ζωή αυτοδιηγημένη, όπως είνε ο συγγραφεύς της· είνε ένας άνθρωπος–διήγημα. Οχι βέβαια –η δήλωσις είναι ανάγκη να επαναληφθῆ– όπως ο Σαρδού ήτο άνθρωπος–θέατρον. Εκείνος μετουσιώθη εις θέατρον, διότι εγνώρισεν, όσον κανένας άλλος, τα μυστικά της σκηνής. Ο Βουτουράς μετουσιώθη εις διήγημα, με το να ζη αποκλειστικώς μέσα εις την ζωήν, που διηγείται, και με το να φθάσει να βλέπη όλον τον απέραντο κόσμον γύρω του ως ένα απέραντο διήγημα, του οποίου ο ίδιος αποτελεί ένα κεφάλαιον. Ετσι μοιραίως, ό,τι πιάση εις τα χέρια του γίνεται διήγημα.

— Γράψε του ένα γράμμα!... του έλεγα προ ολίγων ημερών, προκειμένου περι κάποιου προσώπου, σχετιζόμενου με την ιδιωτική του υπόθεσιν.

Με εκοίταξε μ' έναν τρόπο εντελώς περιεργον.

— Γράμμα; μου είπεν. Αδύνατον!

— Γιατί; Δεν μπορείς να γράψης ένα γράμμα;

— Το γράφω. Αλλά δεν είναι γράμμα...

— Δεν θα είνε γράμμα; Τι σημαίνει αυτό;

Μου εξωμολογήθη τους δισταγμούς του, με συστολήν μικρού μαθητού, από τον οποίον ζητούμεν τα αδύνατα.

— Σημαίνει, μου είπε αθωότατα, ότι θα καθήσω να γράψω γράμμα και θα γίνει... διήγημα.

Εφημερίς ΕΣΤΙΑ, Εσπέρα Κυριακής 6 Απριλίου 1924

Για την ολοκλήρωση του αφιερώματος στον Δημοσθένη Βουτουρά ενχαριστούμε για τη βοήθειά τους τον ιστορικό Βάσια Τσοζόπουλο, το Ε.ΑΙ.Α., την Εθνική Βιβλιοθήκη και τον κ. Νίκο Στεφανόπουλο.

τικόν από ό,τι είνε. Βρίσκουν, ότι του λείπει η αρχιτεκτονική, ότι τα έργα του δεν έχουν αρχήν, μέσην και τέλος, σταματούν μεσοδρομή, είνε περισσότερο διηγηματική χρονογραφία, παρά διήγημα. Του βρίσκουν, ότι γράφει στο γόνατο, ότι δεν στρογγυλεύει την φράσιν του, ότι κάποτε γίνεται σκοτεινός από ακαταστασίαν και βιασύνην γραψίματος, ότι η δεύτερη ματιά, το ξανακοίταγμα, η επεξεργασία του είνε άγνωστα, ότι, ό,τι... Με όλα αυτὰ τον παραδέχονται μεγάλο. Αλλά ένας συγγραφεύς, που θα είχε όλα αυτὰ τα ελαττώματα, θα ήτο αδύνατον να είναι συγγραφεύς, άξιος να ενασχολήται κανείς με αυτόν. Τι συμβαίνει, λοιπόν; Συμβαίνει, απλούστατα, ότι ο συγγραφεύς αυτός, που περιφρονεί ή αγνοεί τόσοσους κανόνες, που τους γνωρίζουν τό-

σο καλά άλλοι, χωρίς να είναι ανώτεροί του δίδει έναν κανόνα δικόν του. Κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να τον ακουλουθήση. Εφ' όσον όμως με τον κανόνα του ένας συγγραφεύς κατορθώνει να κινήσει έναν κόσμο τόσοσν ζωντανόν μέσα εις το έργον του, όπως τον ανασταίνει ο Βουτουράς, θα ήτο καθαρή αστειότης να ζητήσωμεν να του επιβάλωμεν έναν άλλον.

Κάποτε, διετύπωσα την εντύπωσίν μου από το έργο του Βουτουρά, με την υπόνοιαν, ότι δεν είνε συγγραφεύς, που οδηγεί τους ήρωές του, αλλά οι ήρωές του, που οδηγούν τον συγγραφέα των. Μπορεί, πράγματι, να ορκιστεί κανείς, όταν αρχίση να διαβάζη ένα διήγημά του, ότι ο συγγραφεύς αγνοεί εντελώς τι μέλλει γενέσθαι κατόπιν. Το μαθαίνει κατόπιν, όπως το μαθαίνομεν κι' εμείς. Αλλά τι ση-